

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE SAVUNMA
HARCAMALARI KONUSUNDA KARŞILAŞTIRMALI
BİR DEĞERLENDİRME

Mithat ALMAZ

Danışman

Prof. Dr. E. Sedef AKGÜNGÖR

İZMİR - 2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE SAVUNMA
HARCAMALARI KONUSUNDA KARŞILAŞTIRMALI
BİR DEĞERLENDİRME

Mithat ALMAZ

Danışman

Prof. Dr. E. Sedef AKGÜNGÖR

İZMİR - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Avrupa Birliği Ülkelerinde Savunma Harcamaları Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Mithat ALMAZ

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Avrupa Birliği Ülkelerinde Savunma Harcamaları Konusunda Karşılaştırmalı
Bir Değerlendirme
Mithat ALMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

Soğuk savaş döneminden beri ülkelerin savunma için bütçelerinden ayırdıkları oranın giderek azalmasına karşın hemen hemen bütün ülkelerde, savunma alanındaki harcamaların parasal olarak artarak devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası arenada sürekli olarak büyüyen, karmaşılaşan ve giderek belirsizliğe bürünen anlaşmazlıklar ile Avrupa, savunma politikalarını oluşturmakta da birlik içerisinde ortak fikri yakalamakta zorluklar yaşamaktadır. 2011-2020 yılları arasındaki savunma harcamaları ışığında hazırlanan bu çalışmada savunma harcamaları ile ilgili temel kavramlara yer verilmiş ve dünya genelindeki savunma harcamalarının seyri grafikler kullanmak suretiyle aktarılmaya çalışılmıştır.

Avrupa Birliğinin yaptığı savunma harcamaları ve savunma alanında yaptığı faaliyetler ile projelere ışık tutulmaya çalışılmış, Daimî Yapısal İş Birliği (PESCO) oluşumu incelenerek Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın projeksiyonu oluşturulmaya çalışılmıştır. AB'nin yaptığı savunma harcamalarının niteliği de bu bölümde ele alınmıştır. Yine benzer şekilde AB'nin yürüttüğü askerî harekâtlar da çalışmanın konuları arasındadır.

Çalışmanın ilgi alanındaki literatür taranarak oluşturulan literatür özeti ve çalışmanın kuramsal çerçevesi belirlenmiş, veri ve yöntemle değinilerek yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan bulgular sunulmuştur. Buna göre savunma harcamaları açısından AB ülkeleri arasında anlamlı farkların olduğu, 2014 Ukrayna Krizi sonrası AB içinde savunma harcamalarının Batıdan Doğuya

doğru kaydığı ve savunma harcamalarının insani gelişmişlik düzeyi, kırılgan ülke endeksi puanı, büyüme oranı gibi birçok faktör ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT
Master's Thesis
A Comparative Evaluation of Defense Expenditures in European Union
Countries
Mithat ALMAZ

Dokuz Eylul University
Graduate School of Social Sciences
Department of European Union
European Union Program

Despite the decrease in the ratio of countries' allocations from their defense budgets since the Cold War period, it is seen that the expenditures in the field of defense continue to increase in monetary terms in almost all countries. However, with the constantly growing, complex and increasingly uncertain conflicts in the international arena, Europe has difficulties in forming its defense policies and in catching a common idea in unity. In this study, which was prepared in the light of defense expenditures between 2011-2020, the basic concepts of defense expenditures were included and the course of defense expenditures around the world was tried to be conveyed using graphs.

Defense expenditures of the European Union and its activities and projects in the field of defense have been tried to shed light on, the Permanent Structural Cooperation (PESCO) formation has been examined and the Common Security and Defense Policy has been tried to be projected. The nature of the EU's defense expenditures is also discussed in this study. Similarly, military operations carried out by the EU are among the subjects of this research.

Literature summary created by scanning the literature in the field of interest of the study and the theoretical framework of the study are presented. Findings that emerged as a result of the analyzes made by referring to the data and method are presented. Accordingly, it has been revealed that there are significant differences between EU countries in terms of defense expenditures, that defense expenditures shifted from the West to the East in the EU after the

2014 Ukraine Crisis, and that defense expenditures are related to many factors such as human development index level, fragile country index score, and growth rate.

Keywords: European Union, Defense Expenditures, Economic Growth

**AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI
KONUSUNDA KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLOLAR LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

**SAVUNMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE
DÜNYA GENELİNDE SAVUNMA HARCAMALARI**

1.1. SAVUNMA HARCAMALARI VE TEMEL KAVRAMLAR	4
1.1.1. Kamu Harcamaları	4
1.1.2. Savunma Harcamaları	6
1.1.2.1. Savunma Harcamalarının Özellikleri	8
1.1.2.2. Savunma Harcamalarına Neden Olan Faktörler	9
1.1.2.2.1. Gayrisafi Millî Hasıla	9
1.1.2.2.2. Ekonomik Büyüme	10
1.1.2.2.3. Ekonomik Gelişmişlik Seviyesi	11
1.1.2.2.4. Jeopolitik Konum ve Çevre Ülkelerin Durumu	11
1.1.2.2.5. İç ve Dış Tehdit	12
1.1.2.2.6. Silahlanma Yarışı	12
1.2. DÜNYA GENELİNDE SAVUNMA HARCAMALARI	13

İKİNCİ BÖLÜM
AB SAVUNMA HARCAMALARI VE SAVUNMA ALANINDA YAPILAN
FAALİYETLER

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ SAVUNMA HARCAMALARI	18
2.1.1. AB Savunma Harcamalarına Yönelik Genel Hususlar	18
2.1.2. AB Savunma Harcamalarının Niteliği	24
2.2. AB'NİN SAVUNMA ALANINDAKİ BAŞLICA FAALİYETLERİ	28
2.2.1. AB PESCO (Daimî Yapısal İş birliği) Projesi	28
2.2.2. AB Savunma Harcamalarına Sebep Olan Diğer Faaliyetler	37
2.2.3. AB'nin İcra Ettiği Askerî Harekâtlar	38
2.3. SAVUNMA HARCAMALARININ BÖLGESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRMESİ VE AB'NİN DURUMU	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZLER İLE SAVUNMA
HARCAMALARI VE BÜYÜME KONUSUNDA LİTERATÜR TARAMASI
VE KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZLER	50
3.2. LİTERATÜR ÖZETİ	51
3.3. SAVUNMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	56
3.3.1. Keynesçi Yaklaşım	56
3.3.2. Klasik İktisadi Yaklaşım	57
3.3.3. Neo-Klasik Yaklaşım	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

4.1. VERİLER	59
4.2. YÖNTEM	59

4.2.1. Değişkenler	59
4.2.2. Veri Analizi	60
4.3. BULGULAR	62
4.3.1. Kümeleme (Cluster) Analizi	62
4.3.2. Kruskal Wallis H Testi	66
4.3.3. İlişkili Örneklem Çift Yönlü Varyans Analizi	68
4.3.4. Spearman Korelasyon Analizi	71
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	78
EKLER	

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABPM	AB Polis Misyonu
AD	Anlamlılık Düzeyi
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
ASTEÜ	Avrupa Savunma Teknoloji ve Endüstriyel Üssü
BM	Birleşmiş Milletler
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH/GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İGD	İnsani Gelişmişlik Düzeyi
KA	Kümeleme Analizi
KBGSYİH	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KBSH	Kişi Başına Düşen Savunma Harcaması
KO	Kareler Ortalaması
KÜE	Kırılğan Ülke Endeksi Puanı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODGP	Ortak Dış Güvenlik Politikası
OGSP	Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
PESCO	DaimiYapısal İşbirliği
SD	Serbestlik Derecesi
SHKAMU	Savunma Harcamaları Kamu Harcamaları Oranı
SHGSYİH	Savunma Harcamaları GSYİH Oranı
SHABD	Amerikan Doları Cinsinden Savunma Harcaması
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Savunma Harcamalarına Dahil Edilen Giderler (NATO, IMF, BM)	s. 6
Tablo 2: PESCO Kapsamında Yürütölen AB Projeleri	s. 30
Tablo 3: Tüm Değişkenler İçin Kümeleme Analizi	s. 62
Tablo 4: Tüm Değişkenler İçin Ülke Dağılımı	s. 63
Tablo 5: GSYİH ve SHABD Değişkenleri Kümeleme Analizi	s. 63
Tablo 6: GSYİH ve SHABD Değişkenleri Ülke Dağılımı	s. 64
Tablo 7: GSYİH ve SHABD Dışındaki Değişkenler İçin Kümeleme Analizi	s. 64
Tablo 8: GSYİH ve SHABD Dışındaki Değişkenler İçin Ülke Dağılımı	s. 64
Tablo 9: Oluşturulan Ara Kümeler İçin Kümeleme Analizi	s. 65
Tablo 10: Oluşturulan Ara Kümeler İçin Ülke Dağılımı	s. 65
Tablo 11: Ülke Grupları Arası Kruskal Wallis Testi	s. 66
Tablo 12: Ukrayna Krizine Göre AB Ülkelerinin KBSH Karşılaştırması	s. 69
Tablo 13: Ukrayna Krizi Açısından AB Ülkelerinin KBSH Anlamlılık Tablosu	s. 70
Tablo 14: AB Ülkeleri Büyüme ve Savunma Harcamaları İlişkisi	s. 71

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dünya Genelindeki Savunma Harcamaları (%GSYİH)	s. 13
Şekil 2: Dünya Genelindeki Savunma Harcamaları (ABD Doları)	s. 14
Şekil 3: Uzun Dönem Dünya GSYİH Grafiği	s. 15
Şekil 4: 2020 Yılı Savunma Harcamaları	s. 16
Şekil 5: AB Savunma Harcamaları (ABD Doları)	s. 19
Şekil 6: Uzun Dönem AB GSYİH Grafiği	s. 20
Şekil 7: AB Savunma Harcamaları (%GSYİH)	s. 21
Şekil 8: 2020 AB Savunma Harcamaları GSYİH Oranı (SIPRI)	s. 22
Şekil 9: 2020 AB Savunma Harcamaları GSYİH Oranı (Eurostat)	s. 23
Şekil 10: AB Kamu Harcamaları Dağılımı Grafiği (Milyar Avro)	s. 26
Şekil 11: AB 2020 Yılı Savunma Harcamaları Dağılımı	s. 27
Şekil 12: AB'nin İcra Ettiği Harekât ve Görevler	s. 39
Şekil 13: 2020 Yılı Dünya Geneli Savunma Harcamaları	s. 43
Şekil 14: Bölgelere Göre Uzun Dönem Savunma Harcamaları	s. 44
Şekil 15: Bölgelere Göre 2020 Yılı Savunma Harcamaları	s. 45
Şekil 16: Dünya Geneli (2011-2020) Savunma Harcamaları	s. 48

EKLER LİSTESİ

Ek 1: AB 2020 Savunma Harcamaları Sınıflandırma Listesi

ek s. 1

Ek 2: AB Askerî ve Sivil Nitelikli Harekâtları Listesi

ek s. 3

GİRİŞ

Nasıl ki “barınma” Maslow’un insanlar için ortaya koyduğu ihtiyaçlar hiyerarşisinde en temel ihtiyaçlar arasında gösteriliyorsa, “savunma” da devletler için oluşturulacak bir ihtiyaçlar hiyerarşisinde şüphesiz en temel ihtiyaçlar arasında yerini alır. Devletler savunma ihtiyacını karşılamak için çeşitli sistemler kullanır, çeşitli anlaşmalar yapar ve belirli bir bütçe ayırırlar. Tehdit algısı, ayrılacak bütçenin tutarı açısından belirleyici bir unsur olarak öne çıksa da en düşük tehdit algısına sahip devletler dahi asgari seviyede savunma ihtiyacının karşılanması için kayda değer bütçeler ayırmaktadırlar.

Savunmaya ayrılan bütçeleri tamamen tüketim harcamaları olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayabilir, zira savunma alanında yapılan yatırımlarla üretim yapabilen ve ihtiyacının fazlasını ihraç eden devletler yaptıkları harcamaların karşılığını almaktadırlar. Bunun yanı sıra ekonomik etkileri açısından değerlendirildiğinde savunma harcamalarının olumsuz sonuçlarının olumlu sonuçlarından pek de az olmadığı göze çarpmaktadır. Her iki dünya savaşının da en yıkıcı etkilerini yaşayan Avrupa kıtası için de savunma meselesi ve savunmaya yapılan harcamalar özellikle soğuk savaşın sona ermesiyle önem kazanmıştır. Bu çalışmada Avrupa kıtasının savunması için yapılan harcamalar Avrupa Birliği (AB) perspektifinden ele alınacaktır.

AB bütünleşme süreci temelde ekonomik olarak başlasa da zaman içerisinde siyasi birliğe doğru ilerleme kaydetmiştir. Şüphesiz oluşturulacak bir siyasi birlikte kıtanın güvenliğinin sağlanması kaçınılmaz bir zorunluluk olacaktır. Avrupa kıtasının güvenliği meselesi soğuk savaş döneminden itibaren tamamen NATO’ya bırakılmışsa da başını Fransa ve Almanya’nın çektiği birçok Avrupa devleti Avrupa Birliği’nin kendi güvenliğini sağlayabilecek bir konuma gelmesi ve NATO’dan bağımsız bir Avrupa Ordusu kurulması hayalini canlı tutmaktadırlar. Ne var ki NATO’nun yüzde ikilik savunma bütçesi şartını dahi karşılamayan Avrupa Birliği ülkelerinin böylesine büyük bir ekonomik yükü kaldırmaları zor görünmektedir. Özellikle birlik içindeki Atlantikçi kanadın karşı tezleriyle süreç içerisinde sekteye uğrayan bu yöndeki girişimler Brexit sonrası Avrupacı ülkeler tarafından daha çok dillendirilir hale gelmiştir.

Ortak güvenlik ve savunma alanında çalışmaların hızlandığı, bağımsız ve kendi kendine yetebilen bir Avrupa ordusunun kurulması hususunda liderlerin söylemlerinin arttığı bir süreçte ekonomik ve konjonktürel şartların bu ihtimalin hayata geçirilebilirliği konusunda ne kadar olgunlaşmış olduğu tartışmalıdır. 1950’li yıllardan itibaren ortak savunma ve güvenlik hususunda defalarca çalışmalar yapılmış, zaman zaman ilerleme kaydedilmiş, bazen de geriye dönüşler ve boşa giden çabalarla AB kendi güvenliğini kendi sağlayacak bir noktaya ulaşamamıştır.

Bu çalışmanın amacı; Avrupa Birliği’nin değişen güvenlik politikaları çerçevesinde yapmış olduğu savunma harcamalarının ekonomisi üzerinde oluşturduğu yükü tespit ederek, ülkeden ülkeye ne gibi farklar olduğunu ortaya koymak ve ülke grupları arasındaki farkları kabul edilebilirlik açısından incelemektir. Bu çalışmada Avrupa Birliği’nin kendi güvenliğini sağlayamama problemi, yaptığı savunma harcamalarının ekonomik büyümesine etkisi perspektifinden değerlendirilecektir.

Çalışmanın kapsamını birkaç açıdan değerlendirmek mümkündür. Zaman açısından çalışmanın kapsamını ele alındığında, savunma harcamaları verilerinin tutulduğu 1960’lı yıllardan itibaren yapılan harcamalar grafiklere yansıtılarak büyük resim oluşturulmaya çalışılmış ancak yapılan analizlerde kullanılan veriler 2010-2020 yılları arasında gerçekleşen savunma harcamalarını esas alınarak hazırlanmıştır. Ülke açısından çalışmanın kapsamı ise hesaplamaların ve yapılan analizlerin daha sağlıklı sonuç vermesi adına İngiltere’yi (Birleşik Krallık) de içerecek şekilde 28 üyeli AB olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya yönelik elde edilen verilerin çoğu açık kaynaklardan elde edildiğinden veri toplama ve kaynaklara ulaşma konusunda çalışma esnasında bazı sınırlılıklar ile karşılaşmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesine bakıldığında ekonomistlerin savunma harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini ele alırken bazı temel ekonomik yaklaşımlar geliştirdikleri görülmektedir. Bunların biri savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif korelasyonun olduğunu öne süren Keynezyen yaklaşım modeli iken bir diğeri ise savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir korelasyonun olduğunu ileri süren Neoklasik yaklaşım modelidir.

Daha dengeli bir anlayışla bir taraftan savunma harcamalarının ekonominin dengesini bozacak ölçüde olmamasını savunurken, diğer taraftan güvenliğin de refahın

temel şartlarından biri olduğu gerçeğini göz ardı etmeyen Klasik İktisat anlayışı ise bu konuyla alakalı bir diğer ekonomik yaklaşım modelidir.

Çalışmada üç adet hipotez belirlenmiştir. Bunlardan birincisi; Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payının farklı GSYİH ve ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkeler için farklılık gösterdiği, ikincisi; eski Doğu Bloku üyesi AB ülkelerinde yapılan savunma harcamalarının 2014 Ukrayna krizi sonrası anlamlı bir şekilde arttığı, üçüncüsü ise AB ülkelerinin insani gelişmişlik düzeyleri, kırılgan ülke endeksi puanları, kişi başına düşen milli gelirleri, gayrisafi yurtiçi hasılları ve savunma harcamaları ile büyüme oranları arasında anlamlı ilişkilerin olduğudur.

Çalışmada kullanılan yöntem ise karma yöntem olarak nitelendirilebilir. Araştırma yöntemi olarak “literatür taraması”, “içerik analizi”, “analizlerin karşılaştırılması” ve “sonuçların değerlendirilmesi” aşamaları tamamlanarak yöntem dört ayak üzerine bina edilmiştir. Analiz kısmında SPSS ve Excel programlarından faydalanılmış ve önce SPSS programında kullanılmak üzere on yıllık verilerin aritmetik ortalamaları alınarak değişkenler oluşturulmuştur. Daha sonra bu değişkenler *kümeleme (cluster) analizine* tabi tutularak ülke grupları belirlenmiş ve gruplar arasında değişkenler açısından anlamlı farklılıklar aranmıştır. Daha sonra SPSS programı marifetiyle *Kruskal Wallis H testi*, *İlişkili Örneklem Çift Yönlü Varyans Analizi* ve *Spearman Korelasyon Analizi* yapılarak üç hipotez de test edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma ile siyasi birlik yolunda ortak güvenlik ve savunma şemsiyesi oluşturmak isteyen Avrupa Birliği’nin savunma harcamalarından ekonomik açıdan hangi ülkelerin ne denli etkilendiği ve yapılan ortak askerî çalışma ve projelerin ortak savunma amacına ne ölçüde hizmet ettiği ve AB ülkelerindeki savunma harcamalarının gidişatına yönelik bir projeksiyon oluşturma noktasında literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE DÜNYA GENELİNDE SAVUNMA HARCAMALARI

1.1. SAVUNMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1.1. Kamu Harcamaları

Literatüre kamu harcamaları veya devlet masrafları olarak geçen giderler, hükümet ve diğer kamu tüzel kişilerinin kamu yararına çalışmalarını finanse etmek üzere yaptıkları harcamalar için kullanılan bir ifadedir. Kamu harcamaları genellikle eğitim, sağlık, adalet, ulaşım ve altyapı gibi alanlarda kullanılır. Tüneller, köprüler, okullar, havalimanları gibi fiziksel yatırımların yanısıra herhangi bir devlet kurumunda çalışan bir memurun maaşı da kamu giderlerine örnek olarak verilebilir. Kamu harcamalarının farklı şekillerde tasnif edilmesi mümkündür. Genelde kullanılan sınıflandırmalar fonksiyonel, idari ve ekonomik olmak üzere üç temel şekildedir. Bu çalışmada kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırması yapılmıştır. Buna göre kamu harcamaları; altyapı harcamaları, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, adalet harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve savunma harcamaları olarak ayrılmaktadır.

Kısaca değinmek gerekirse altyapı harcamaları; yol, köprü, baraj gibi doğrudan mal ve hizmet üretmeyen, ancak diğer yatırımların yapılmasına yardımcı olan yatırımlar için yapılan harcamalardır. Ülke ekonomisinin canlanması, ticaretin genişletilmesinde, üretimin dağılımında, yoksulluğun azaltılmasında ve çevre koşullarının geliştirilmesinde alt yapı önemli bir yer tutmaktadır. Altyapı açısından gelişmiş ülkeler ekonomik olarak da gelişmiş ülkeler olduğundan altyapı ile ekonomik gelişmişlik arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Tüm gelişmiş ülkelerde altyapı yatırımları istenen düzeyde iken, az gelişmiş ülkelerde altyapı yatırımlarının yetersiz olduğu açık olarak görülmektedir (Öztürk, 2003, s. 106).

Sağlık harcamaları ise devletin toplumu oluşturan fertlerin genel sağlığını korumak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu sağlık hizmetlerine yönelik harcamalardır. Devlet, toplumu oluşturan bireylerin sağlığını korumak için bir çok hizmet verebilir. Devletin

verdiği sağlık hizmetleri sosyal devlet anlayışının bir tezahürü olarak görülebilir. Bu hizmetlere örnek olarak, bulaşıcı hastalıklara yönelik önlemler almak ve tedavi ettirmek, okul çağındaki çocuklara ihtiyaç duyulan aşıları yaptırmak, anne ve çocuk sağlığını korumaya yönelik önlemler almak, sağlık eğitimi vermek ve imkânı olmayan vatandaşlara ücretsiz olarak sağlık hizmeti sunmaktır (Ersezer, 2006, s. 263).

Devletin toplumun gelişimi ve refahı için önem vermesi gereken konulardan biri de eğitimidir. Eğitim bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişlik düzeyini belirleyen önemli faktörlerden biri olarak kabul edilebilir. Eğitim bir yandan bireylere özel fayda sağlarken diğeryandan toplumun topyekün kalkınmasına ve bilinçlenmesine katkı sağladığı için ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu açıdan bakıldığında eğitim harcamaları, devletler için yapılan harcamalar arasında en önemlilerinden birisidir (Öztürk, 2003, s. 108).

Adalet harcamaları ise devletin toplumda hukuk düzenini hakim kılmak için yaptığı harcamalar olarak tanımlanabilir. Toplumdaki bireylerin devlet önünde hukuksal açıdan eşit olmalarını sağlamak için bazı önlemler alması ve düzenlemeler yapması gerekmektedir. Toplumdaki düzenin sağlanması adına oluşturulan kurumlar ve bu kurumların işletilmesi için gerekli olan tesislerin inşası, personelin istihdamı, düzenli giderlerin karşılanması gibi bu alanda birçok harcama yapılmaktadır. Mahkemeler, ceza ve tutukevleri vb. tüm yargı organları devletin yaptığı adalet harcamaları kapsamında ele alınır.

Devletin yaptığı bir diğeryharcama türü ise sosyal güvenlik harcamalarıdır. Gelişmiş toplumlarda devletin en önemli görevlerinden biri sosyal güvenliği sağlamaktır. Sosyal güvenlikle yapılmak istenen şey, toplumu oluşturan bireylerin doğumdan ölümüne kadar geçen süreçte bakım, eğitim, istihdam, emeklilik gibi bölümlerden oluşan hayat sürecini insan onuruna yaraşır şekilde sürdürmesini sağlamaktır. Gelirin dengeli bir şekilde toplumda dağıtılması da sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Kamu harcamalarını oluşturan fonksiyonlardan sonuncusu da çalışmamızın konusunu oluşturan savunma harcamalarıdır. Devletlerin ülke üzerinde yaşayan insanlarını, can ve mal güvenliği başta olmak üzere gerek ülke içinden gerek ülke dışından gelecek tehditlere karşı koruması, onlara güvenli bir gelecek sağlayabilmesi ve ülke menfaatleri için gereken caydırıcı askerî gücün oluşturulması için yapılan masraflara kısaca savunma harcamaları denir.

1.1.2. Savunma Harcamaları

Yukarıda kısa bir tanımlaması yapılan savunma harcamaları dar ve geniş anlamıyla farklı şekillerde de tanımlanabilir. Dar anlamda savunma harcaması; savunma hizmetleri ile görevlendirilmiş asker ve sivil şahıslara yapılan masrafları, bu hizmetlerin yerine getirilmesi için araç, gereç ve donanımı, üretiminin yapılması veya satın alınması, bu ekipmanların bakım ve onarım giderlerinden, inşaat, imar faaliyetlerini, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) giderlerinin tamamını kapsamaktadır. Geniş anlamda savunma harcaması ise; savunma hizmetlerini gerçekleştiren polis, milis, asker, gümrük görevlileri gibi güçlere, sivil savunmaya, silah üretimi gerçekleştiren tüm kuruluşlara yapılan ödemeler, zorunlu olarak bulunması gereken gıda malzemeleri ve hammaddelerinin stoklanması için yapılan faaliyetler ile yabancı askerî organizasyonlara gönderilen yardımları da kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır (Durgun ve Timur, 2017: 127).

Savunma harcamalarının tanımlanması konusunda, tam bir mutabakat bulunmamakla birlikte farklı uluslararası kuruluşlar ve devletler, farklı harcama kalemlerini hesaba katmaktadırlar. Savunma harcamalarının içinde yer aldığı harcama kalemleri, Kuzey Atlantik Örgütü (NATO), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler (UN) tarafından birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Bahsi geçen üç uluslararası kuruluş arasında en kapsamlı tanımın, BM tarafından yapılan tanım olduğu söylenebilir. Zira bu tanım, özellikle uluslararası karşılaştırmalarda en doğru tanımı ifade etmektedir. Aşağıdaki tabloda Uluslararası Para Fonu, NATO ve BM'nin savunma harcamalarına dâhil ettikleri harcamalar verilmiştir (Brzoska,1995: 46-49).

Tablo 1: Savunma Harcamalarına Dahil Edilen Giderler (NATO, IMF, BM)

Harcama Türleri	NATO	IMF	BM
Askerî Kuvvetler İçin Yapılan Ödemeler			
Subaylar ve diğer askerî personel için yapılan ödemeler	X	X	X

Silahlı Kuvvetler dâhilinde veya Silahlı Kuvvetlerle bağlantılı olarak çalışan sivil kişilere yapılan ödemeler	X	X	X
Çalışan personele ve ailelerine yapılan veya sağlanan ayrıcalıkların maliyeti	X	X	X
Emeklilik maaşı	X	X-	X
Askerî tesisler için yapılan ödemeler	X	X	X-
Silah ve teçhizat harcamaları	X	X	X
Altyapı ve üstyapı yatırımları	X	X	X
Bakım ve onarım harcaması	X	X	X
Diğer gereksinimler	X	X	X
Ar-Ge giderleri (Askerî amaç için yapılan)	X	X	X
Askerî /Savunma/Stratejik Amaçlı Harcamaları			
Stratejik öneme sahip malların stoklanma giderleri	X ^x	X-	X-
Savaş gereçleri depolarının ve üretim tesislerinin muhafazası	X ^x	X	X-
Silah üretimiyle ilgili teşvikler	X	X-	X-
Diğer ülkelere gönderilen askerî yardımlar	X	X	X
Milletlerarası anlaşmalara katkılar	X	X	X-
Sivil savunma harcamaları	X-	X	X
Önceki Askerî Güçlere veya Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
Savaş gazileri için yapılan ödemeler	X-	X-	X-
Harp borçları	X-	X-	X-
Diğer Güçler için Yapılan Harcamalar			

Jandarma'ya yapılan harcamalar	X*	X*	X*
Gümrük muhafaza'ya yapılan harcamalar	X*	X*	X*
Polis	X*	X-	X-
Diğer Harcamalar			
Yardım ve Felaketten kurtarma	X	X-	X-
Birleşmiş Milletler Barışı Koruma kapsamında yapılan harcamalar	X	X	X-
Gelecek Dönemlerdeki Harcamalar İçin Mükellefiyet			
Kredi desteği	X	X	X-

Kaynak: Brzoska,1995: 48-49

X=Savunma harcaması olarak kabul edilen

X-=Savunma harcaması olarak kabul edilmeyen

X=Finansmanı savunma organizasyonu tarafından sağlanıyorsa ve yönetiliyorsa savunma harcaması olarak kabul edilir.*

X= Var olduğu takdirde askerî faaliyetler için eğitilip, donatıldığı zaman savunma harcamalarına girer.*

1.1.2.1. Savunma Harcamalarının özellikleri

Savunma hizmetleri toplumun tamamına yönelik olduğundan tam kamusal mal olarak nitelendirmektedir. Tam kamusal mal niteliği taşıyan savunma harcamaları bölüşülemez, ikame edilemez ve kimsenin dışlanmadığı bir hizmet türü olarak görülmektedir. Savunma harcamaları sonucu elde edilen fayda toplumun tümü içindir ve bu fayda bölünemez niteliktedir. Toplumdaki her birey bu hizmetten eşit düzeyde yararlanmaktadır (Durgun ve Timur, 2017: 125).

Savunma harcamalarının milli gelirden bağımsız olarak belirlenmesi, ülkenin varlığı, birliği ve güvenliği için büyük önem arz etmektedir. Özellikle güvenlik kaygıları yüksek olan ülkelerde savunma harcamaları, bazı gerekli durumlarda ülkenin milli gelirinden bağımsız olarak belirlenebilir. Milli gelir düzeyinde meydana gelen değişikliklere rağmen bazen savunma harcamaları genel düzeyinde herhangi bir

değişiklik olmadığı görülür. Bu da tam kamusal mal niteliği taşıyan savunma harcamalarının devletin varlığını devam ettirebilmesi için zorunlu olduğunu göstermektedir. (Görkem ve Işık, 2008: 420)

Savunma harcamaları ülkede yapılacak olan yatırımlar için de bir güvence niteliği taşımaktadır. Yapılan harcamalar sayesinde ihtiyaç duyulan güvenli ortam ve buna bağlı ekonomik faaliyet ve yatırımların artması mümkün hale gelebilir. Bu bakımdan savunma harcamaları piyasa ekonomisinin faaliyete geçmesi ve ekonomik faaliyetlerin işlemesi için olmazsa olmaz bir masraf olarak görülmektedir.

Savunma harcamaları kendisine bağlı olarak dışsal ekonomiler yaratır. Şöyle ki; savunma harcamalarına bağlı bir üretim veya tüketim sonucu elde edilen fayda yada zararların üçüncü aktörlere olumlu veya olumsuz bir biçimde yansımaları dışsallık olarak nitelendirilebilir. Ancak savunma harcamalarının yaratacağı dışsallık hem pozitif hem de negatif olabilir. Savunma hizmetinin doğası gereği ileri teknoloji kullanması ilerleyen süreçte bu ileri askerî teknolojinin sivil maksatlarla kullanılması pozitif dışsallık sayılır. Buna verilecek en bilinen örnek de internetin ortaya çıkması ve kullanılmasıdır. Savunma harcamalarının negatif dışsallığına örnek ise genellikle iç siyasette kullanmak için çevresel tehditleri abartarak yapılan harcamalar gösterebilir. Buna da Türkiye'yi tarihsel bir tehdit olarak görüp haddinden fazla savunma harcaması yapan Yunanistan örnek verilebilir.

1.1.2.2. Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler

Savunma harcamaları başta ülkenin gayrisafi millî hasılası (GSMH) olmak üzere ekonomik büyüme, ekonomik gelişmişlik seviyesi, jeopolitik konum, silahlanma yarışı, çevre ülkeler ve beklenen tehditler gibi birçok faktörün etkisi altında kalmaktadır. Aşağıda savunma harcamalarına etkisi açısından öne çıkan bazı faktörlerin değerlendirmesi yapılmıştır.

1.1.2.2.1. Gayrisafi Millî Hasıla (GSMH)

Bir ülkede yaşayan vatandaşların bir yıl içerisinde ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin, belli bir para birimi karşılığındaki değerinin toplamına GSMH denir.

Vatandaşlık ayrımının yapılmasındaki sebep, GSMH'nın gayrisafi yurt içi hasıladan (GSYİH) farklı olduğunu belirtme maksatlıdır. GSYİH, o ülkede faaliyet gösteren yabancı ülke yurttaşlarının ürettiği nihai mal ve hizmetleri de kapsarken GSMH o ülkenin yurt dışında çalışan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYİH'ye eklenip ülkede çalışan yabancıların kendi ülkelerine gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYİH'den düşülmesi ile elde edilir.

Savunma için kullanılan kaynakların çoğunlukla GSMH içinden ayrılması, GSMH'nin savunma için yapılan harcamalar üzerinde belirleyici olmasına sebebiyet vermektedir. Ülkede üretilen toplam mal ve hizmette yaşanan artış veya azalış savunma için gerçekleştirilen harcamalara da yansımaktadır. Savunma harcamalarının tespiti ve kıyaslanmasında genellikle savunma harcamalarının GSMH'ya oranı kullanılmaktadır. Esasında savunma harcamalarının GSMH'ya oranı önemli bir gösterge olsa da büyük ve küçük ölçekli ülkeler arasında etkili bir kıyaslama imkanı vermemektedir. Bu nedenle ülkelerin büyüklük ölçeğini de göz önünde bulundurmak maksadıyla kişi başına düşen savunma harcamaları (KBSH) kullanılabilir. Bu çalışmada belirlenen dokuz değişkenden birisi AB ülkelerinin GSYİH'sı iken bir diğeri de KBSH'dır.

1.1.2.2.2. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme esas itibarıyla, bir ekonominin üretim hacminde belirli bir dönem içerisinde meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkedeki üretim hacmindeki artış göstergelerinden önemli bir tanesi de GSYİH'daki değişimlerdir (Turan, 2008: 17).

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde bu alanda birçok çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesine ilişkin kuramsal birtakım farklılıklar vardır. Bu farklılıklar üç grupta kendini göstermektedir.

Birinci grupta savunma harcamalarının ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olduğunu ileri süren ve temelde Askerî Keynezyen yaklaşıma dayanan çalışmalar yer alırken, ikinci grupta ekonomik büyümenin yapılan savunma harcamalarını negatif yönde etkilendiğini iddia eden Neoklasik yaklaşım temelli çalışmalar yer almaktadır.

Bu iki gruba ilave olarak ise savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında tutarlı bir ilişkinin olmadığını savunan üçüncü grup çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda araştırmacılar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ve uzun, orta ve kısa vadede değişen, birbirinden farklı sonuçlar elde etmişlerdir.

Bu çalışmada AB ülkelerinin savunma harcamalarının kıyaslanmasında kullanılan değişkenlerin biri de ekonomik büyümedir. Esasında ekonomik büyüme ile savunma harcamaları ilişkisi çalışmanın dayandığı temel olarak ifade edilebilir.

1.1.2.2.3. **Ekonomik Gelişmişlik Seviyesi**

Savunma harcamalarını etkileyen bir diğer faktör ekonomik gelişmişlik seviyesidir. Yapılan akademik çalışmalar devletlerin savunma sanayisi açısından yapılanmış ve yapılanmakta olan statüsüne göre savunma harcamalarında farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Savunma sanayisi yapılanmış devletlerde savunma harcamaları seviyesinin, ekonomik unsurlarla ilişkili olmadığı buna karşın yapılanmakta olan devletlerde, savunma harcamaları gelir seviyesi ile doğrudan ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Söz konusu devletlerin genelinin savunma sanayisi bulunmadığı için savunma ihtiyaçlarını çoğunluğunu gelişmiş devletlerin oluşturduğu silah üreten devletlerden karşılamaktadırlar (Erbaykal, 2007: 5).

1.1.2.2.4. **Jeopolitik Konum ve Çevre Ülkelerin Durumu**

Jeopolitik konum, ülkelerin savaş, fetih, işgal vb. olağanüstü durumlar dışında değiştirmelerinin mümkün olmadığı ve artısıyla eksisiyle kabul etmek zorunda oldukları bir özellik taşımaktadır. “Coğrafya kaderdir” sözünün tam olarak karşılık bulduğu jeopolitik konum kavramı ülkelerin savunma harcamalarını etkileyen önemli faktörlerden birisidir.

Kavram olarak jeopolitik; devletleri, devletlerin izledikleri yolu ve coğrafi durumlarını belirleyen ilişkileri ifade etmektedir. Başka bir ifade ile jeopolitik, bir ülkenin coğrafyasının söz konusu ülkenin izlediği politikayı etkilemesidir. Jeopolitik konum ülkeleri amansız bir savunma çabası içerisine sokabilirken, tam tersine çok cüzi savunma bütçeleriyle de savunma ihtiyacını karşılama imkanı da verebilir. Çevre

lkeler de jeopolitik konumun getirdiği bir faktör olarak aynı kapsamda değerlendirilebilir.

atışmanın ve kargaşanın hiç eksik olmadığı Ortadoğu coğrafyasından bir ülkenin savunma harcaması ile Avrupa'nın tam ortasında bulunan ve siyasi alanda tarafsızlığını beyan etmiş İsviçre'nin yaptığı savunma harcamasının kıyaslanmasını jeopolitik konumun önemine örnek verebiliriz.

1.1.2.2.5. İ ve Dış Tehdit

lkeler savunma harcamalarını sadece başka bir ülke tarafından olası bir saldırıya karşı yapmazlar. Bunun yanı sıra ülkedeki demografik ve siyasi yapının sebep olduğu i tehdit durumları söz konusu olabilir. Tehdit algısının çok fazla hissedildiği durumlarda savunma harcamaları ve savunmaya yapılan yatırımların ağırlığı artmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ikiz kulelere yapılan saldırı sonrası özellikle batı ülkelerinde terör eylemlerine karşı yapılan savunma harcamalarında artış olduğu ve özellikle ABD'nin Afganistan'ı kastederek terörü kaynağında temizleme gerekçesiyle önemli ölçüde savunma harcaması yaptığı söylenebilir.

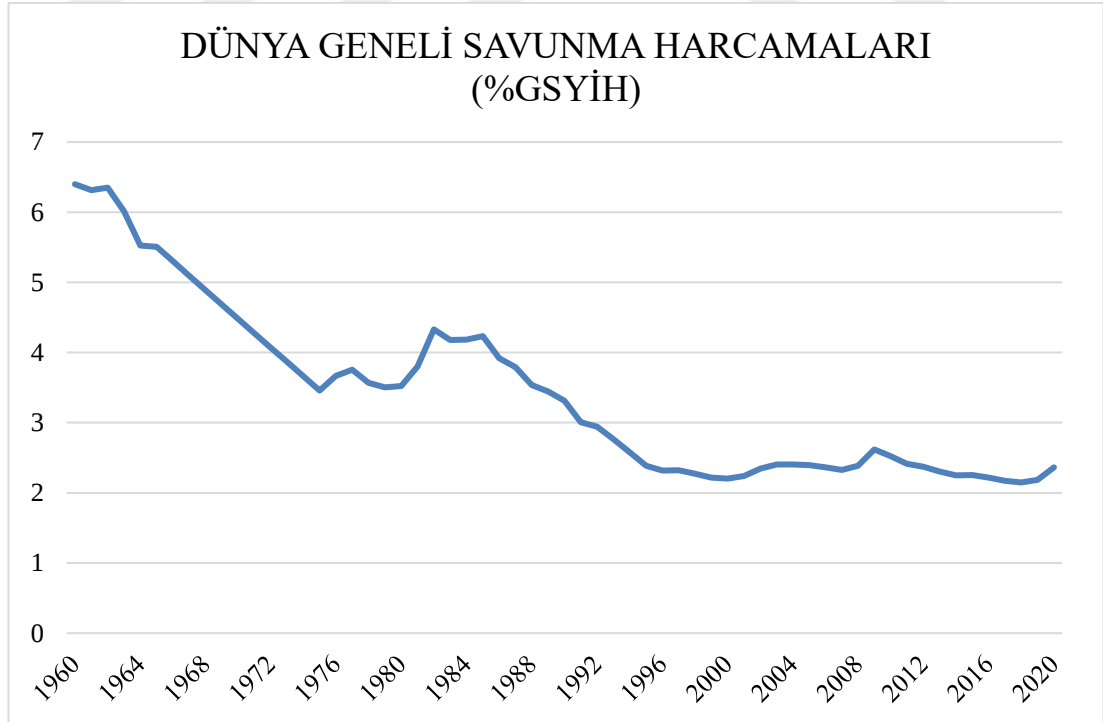
1.1.2.2.6. Silahlanma Yarışı

Ülkelerin savaş halinde ordularını devamlı olarak silahlarla donatmalarının tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Buna karşın yaşadığımız yüzyılın başlarından bu yana savaş silahlanmasında yaşanan hızlı gelişmeler ve silahla donatılmanın mükemmelleşmesi sürekli bir biçimde kişi başına düşen savunma harcamasını arttırmıştır. Soğuk savaş döneminin en önemli özelliklerinden biri olan silahlanma yarışı o dönemde savunma harcamalarının artmasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir. En bariz ve büyük çaplı olarak ABD ve S.S.C.B. arasında yaşanan silahlanma yarışı kaynaklı yapılan savunma harcamaları günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Hindistan ve Pakistan'ın girdiği nükleer silahlanma yarışı, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Türkiye'ye karşı girdiği silahlanma yarışı da buna verilecek örnekler olarak gösterilebilir.

1.2. DÜNYA GENELİNDE SAVUNMA HARCAMALARI

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından 26 Nisan 2021 yılında yayınlanan yeni verilere göre, 2020 yılında yapılan toplam küresel askerî harcama 2019 yılına göre reel olarak %2,6 artarak 1981 milyar dolara yükselmiştir. Birlikte küresel askerî harcamaların %62'sini oluşturan ABD, Çin, Hindistan, Rusya ve Birleşik Krallık 2020 yılında en fazla harcama yapan ilk beş ülke olmuşlardır. Çin'in askerî harcamaları art arda 26. yılında da artış göstermiştir. Dünya askerî harcamalarındaki %2,6'lık artış, büyük ölçüde Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri nedeniyle küresel GSYİH'nin yüzde 4,4 daraldığı bir yılda gelmiştir. Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı 2019'da %2,2 iken, 2020 yılında %2,4'e ulaşmıştır. Bu, küresel ölçekte savunma harcamalarında bu zamana kadar görülen en yüksek yıllık artış olmuştur (<https://www.sipri.org/>, 2022).

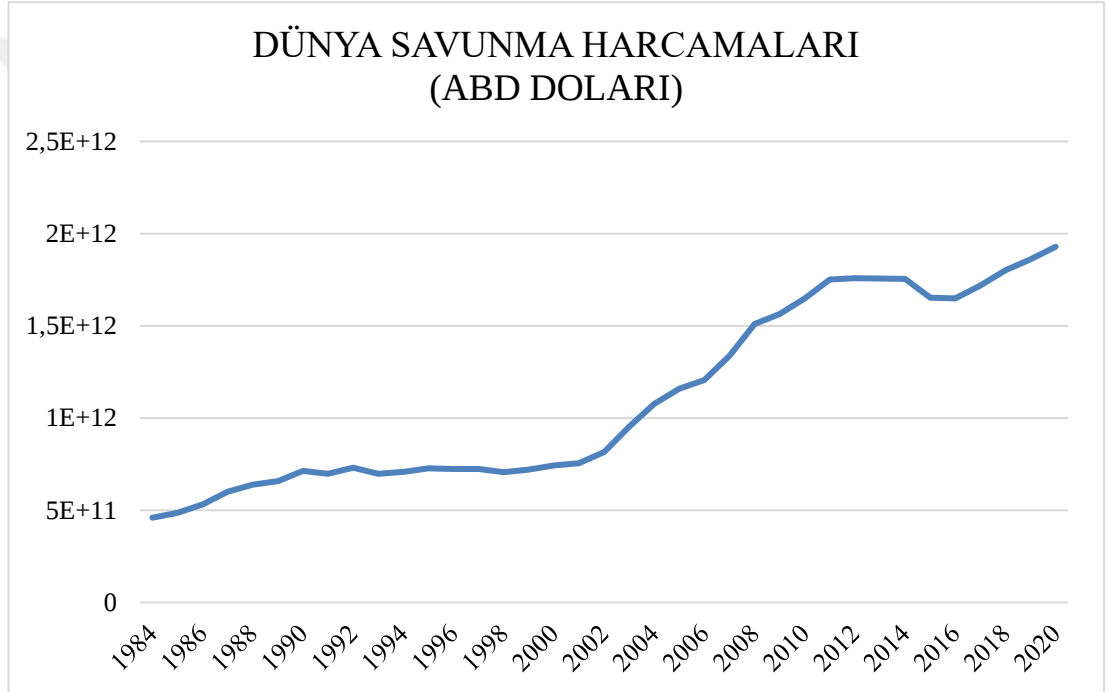
Şekil 1: Dünya Genelindeki Savunma Harcamaları (%GSYİH)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>

Soğuk savaşın en çekişmeli olduğu 1950li yılların ardından gelen Küba Krizi'nden sonra ABD ve S.S.C.B. arasında 1963 yılında nükleer denemelerin durdurulmasına yönelik olarak Moskova Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ardından silahlanma yarışında bir hafifleme olmuş ve yukarıda Şekil 1'de de gösterildiği üzere bu tarihlerden itibaren dünya genelinde devletlerin GSYİH'larından savunmaya ayrılan pay giderek azalmaya başlamıştır.

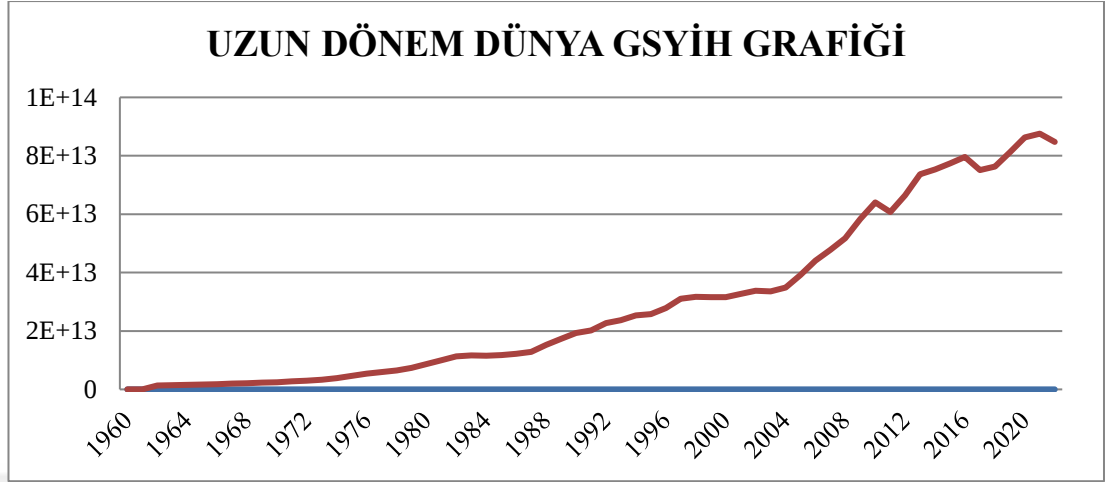
Şekil 2: Dünya Genelindeki Savunma Harcamaları (ABD Doları)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD>

Yapılan savunma harcamalarının ülkelerin GSYİH'larına oranı yıllara sari azalsa da aşağıda Şekil 2'de görüldüğü üzere parasal olarak yapılan savunma giderek artmıştır. Bunun en büyük nedeni ise Şekil 3'te gösterilen grafikte sunulmuştur. Belirtilen süreçte dünya genelinde toplam GSYİH'nın da giderek artmış ve buna bağlı olarak da savunma harcamalarında parasal bir artış olmuştur (<https://www.sipri.org/>, 2022).

Şekil 3: Uzun Dönem Dünya GSYİH Grafiği

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/reports>

2020 yılında küresel ölçekte savunma harcamalarında önemli bir artış olsa da Şili ve Güney Kore gibi bazı ülkeler planladıkları savunma harcamalarının bir kısmını pandemi ile mücadele alanına kaydırmışlardır. Brezilya ve Rusya da dahil olmak üzere bazı ülkeler de yine benzer şekilde 2020 yılında, önceki yıllara kıyasla daha az savunma harcaması yapmıştır.

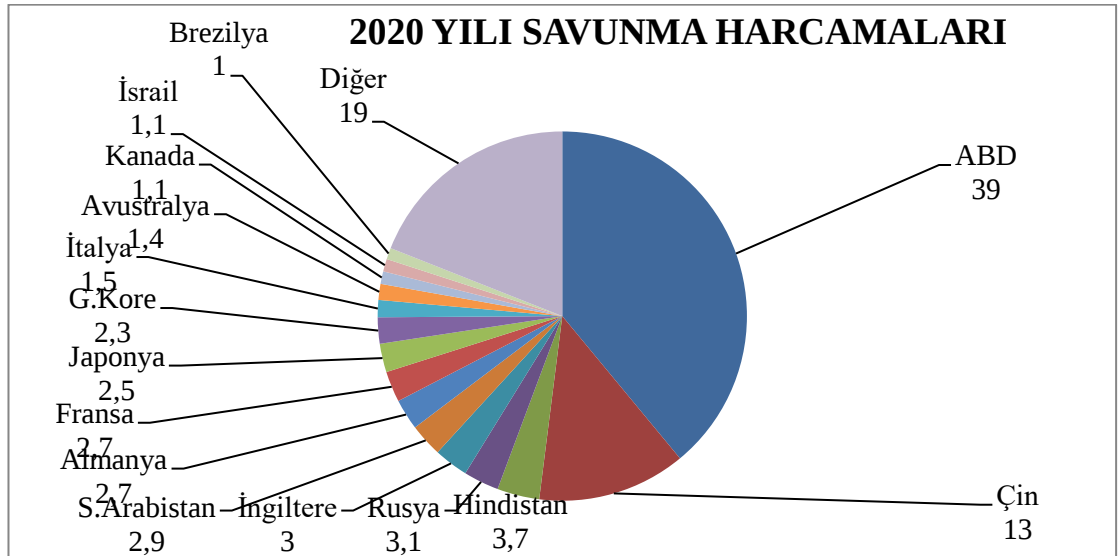
Öte yandan ABD'nin yaptığı savunma harcamaları, 2019 yılına göre %4,4'lük bir artış ile 778 milyar dolara ulaşmıştır. Dünyadaki en büyük askerî harcamayı yapan ABD, 2020 yılında yapılan toplam askerî harcamada %39 paya sahiptir. Diğer taraftan son yıllarda ABD'nin ekonomik açıdan en büyük rakibi olan Çin askerî alanda yaptığı harcamalarda da en güçlü rakip olma özelliğini devam ettirmektedir. Çin'in yaptığı savunma harcamaları üst üste 26. kez artış göstermiştir. Çin'in 2020 yılında 252 milyar dolara ulaşan savunma harcamaları küresel ölçekteki toplam savunma harcamasının %13'ünü oluşturmaktadır. 2020 yılında yaptığı savunma harcaması olan 252 milyar dolar 2019'a göre %1,9; 2011-20 yılları arasına göre ise %76'lık bir artışı ifade etmektedir (<https://www.sipri.org/>, 2022).

2020 yılında ABD'nin de içinde yer aldığı NATO'nun neredeyse tüm üyelerinin savunma harcamalarının arttığını söyleyebiliriz. NATO üyesi 12 ülke NATO'nun ana harcama hedefi olan GSYİH'lerinin %2'sini veya daha fazlasını harcamıştır. Örneğin aynı zamanda AB üyesi olan Fransa, 2009'dan beri ilk kez %2

barajını geçerek 2020 yılı listesinde dünyada en fazla savunma harcaması yapan 8. ülke olmuştur. Birleşik Krallık, Toplam 59,2 milyar dolar ile 2020'de en çok savunma harcaması yapan 5. ülke olmuştur. Birleşik Krallık'ın savunma harcamalarının 2019'a göre %2,9 daha yüksek, ancak 2011'e göre %4,2 daha düşük olduğu gözlenmiştir. Almanya ise savunma harcamalarını %5,2 artırarak 52,8 milyar dolara çıkarmıştır. 2011 yılı ile kıyaslandığında Almanya'nın savunma harcamalarını %28 artırdığı görülmektedir. 2022 Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Almanya Şansölyesi Olaf Scholz'un Almanya'nın savunma harcamalarını 100 milyar dolara çıkaracağı yönündeki açıklaması da bu artışın daha devam edeceğini göstermektedir. (<https://www.defensenews.com>, 2022).

Asya kıtası genelinde ise savunma harcamaları 2020 yılında %4 artış göstermiştir. Çin'e ek olarak, Hindistan (72,9 milyar dolar), Japonya (49,1 milyar dolar), Güney Kore (45,7 milyar dolar) ve Avustralya (27,5 milyar dolar), Asya ve Okyanusya bölgesindeki en büyük askerî harcama yapan ülkeler olmuşlardır. Sahraaltı Afrika'daki askerî harcamalar 2020'de %3,4 artarak 18,5 milyar dolara ulaşırken Güney Amerika'daki % 2,1 azalarak 43,5 milyar dolara düşmüştür (<https://www.sipri.org/>, 2022).

Şekil 4: 2020 Yılı Savunma Harcamaları

Kaynak: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/MS.MIL.XPND.CD?&Excel>

2020 yılında yapılan savunma harcamaları açısından ülke sıralamasında 778 milyar dolar ile birinci sırada yer alan ABD, Şekil 4'te görüldüğü üzere toplam harcama içerisinde %39'luk paya sahiptir. ABD'ni 26'ncı senesinde de artan bir tempoda 252 milyar dolarlık harcamaya ulaşan Çin takip etmektedir. Çin'in toplam harcama içerisindeki payı ise %13'tür. Çin'i %3,7 ile Hindistan, 3,1 ile Rusya Federasyonu takip etmektedir. 2020 yılında en fazla savunma harcaması yapan ilk 15 ülkenin toplam savunma harcaması içerisindeki paylarını gösterir grafik yukarıda Şekil 4'te sunulmuştur.

Covid-19 pandemisinin etkileri dolayısıyla dünya ekonomisinin önemli ölçüde daraldığı 2020 yılında dahi kayda değer bir artış gösteren savunma harcamaları gelecek yıllarda ortaya koyacağı performansa ışık tutmaktadır. Özellikle 2022 yılında yaşanan Ukrayna-Rusya savaşı sonrası başta Avrupa kıtası olmak üzere tüm dünyada artan güvenlik kaygısı, savunma harcamalarında önemli artışların olmasına sebebiyet verecek gibi görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AB SAVUNMA HARCAMALARI VE AB'NİN SAVUNMA ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

2.1. AB SAVUNMA HARCAMALARI

2.1.1. AB Savunma Harcamalarına Yönelik Genel Hususlar

Ekonomik açıdan küresel aktörlerin başında gelen ve ekonomik bir dev olarak nitelendirilen Avrupa Birliği (AB), aynı başarıyı siyasi alanda gösterememiş ve siyasi alanda bir cüce olarak nitelendirilmeye maruz kalmıştır. Soğuk savaş döneminde güvenliğini neredeyse tamamen ABD'nin öncüsü olduğu NATO'ya bağlayan Avrupa ülkeleri, S.S.C.B.'nin yıkılmasının ardından kendi güvenliğini kendisi alabileceği düşüncesine kapılmış ve bu paralelde Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)'nı geliştirmişlerdir. AGSP AB'nin “ekonomik dev, siyasi cüce” konumundan dünya çapında siyasi bir oyun kurucu aktör konumuna çıkması için 1990'lı yılların sonundan 2000'li yılların başına doğru Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) bir parçası olarak oluşturulmuştur (Zhussipbek,2009: 140).

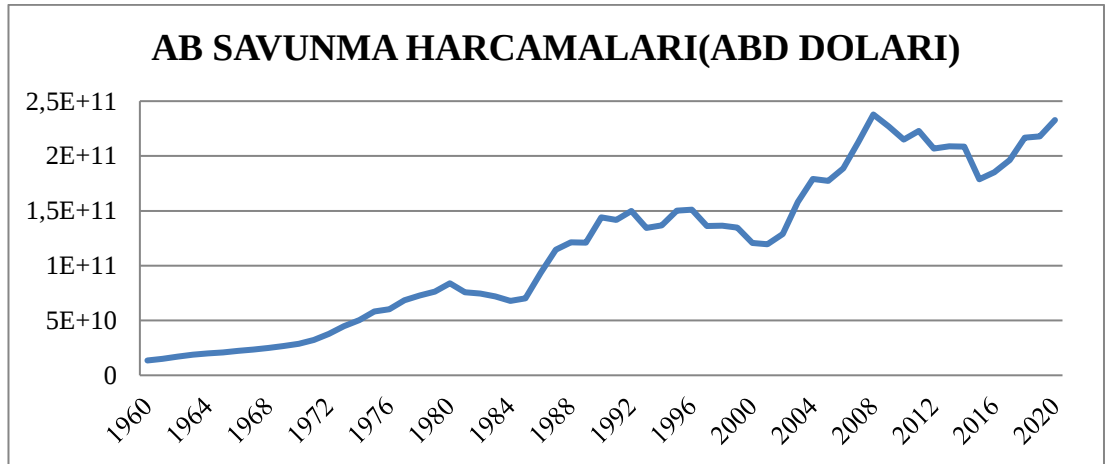
Soğuk savaş sonrası ABD'den bağımsız hareket etme ve küresel ölçekte bağımsız bir siyasal güç olma yaklaşımının bir yansıması olarak 1991 Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile getirilen üç sütunlu yapının ikinci sütunu olarak “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası” (ODGP) oluşturulmuştur. Maastricht Anlaşması'nda ODGP'nin hedefleri şu şekilde belirtilmiştir:

- Avrupa Birliğinin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak,
- Avrupa Birliğinin ve üye ülkelerin güvenliklerini her bakımdan güçlendirmek,
- Barışı korumak ve uluslararası iş birliğini güçlendirmek,
- Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü ve insani haklarına ve temel hak özgürlüklere saygıyı geliştirmek (Efe, 2007: 128).

ODGP ile askerî alanda ve dolayısıyla siyasi alanda etkili bir aktör olma hevesine giren AB'nin Maastricht Antlaşması'yla getirdiği düzenlemelerin siyasi ve askerî bir oyun kurucu aktör olmaya yetmediği, 1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan Bosna-Hersek Savaşı ve Kosova Krizi sürecinde görülmüştür. AB'nin NATO'dan bağımsız hareket edememesi, güvenlik alanında daha etkili ve kalıcı çözümler üretilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. ABD'den bağımsız olarak savunma ve güvenlik politikalarını belirleme ve ODGP'den daha etkin bir kurumsal oluşum meydana getirmek için AB bünyesinde çeşitli girişimler olsa da AB içindeki Atlantikçi kanadın da engellemeleriyle ve büyük ölçüde ABD'nin rıza göstermemesi sebebiyle bir türlü savunma alanında bağımsız politika oluşturabilecek noktaya ulaşamamıştır. Özellikle Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a karşı giriştiği "5 Günlük Savaş" ve 2014 yılında Kırım'ı ilhakı sonrası Avrupa'nın savunma ve güvenliğine yönelik olarak ABD'nin sözü daha fazla dinlenir duruma gelmiştir.

ABD'de 2017 yılında iktidara gelen Başkan Trump döneminde de NATO içindeki çoğu Avrupa ülkesi NATO'nun %2'lik savunma harcaması kriterini sağlayamadığı için Trump'ın eleştirilerine maruz kalmış ve ABD-AB ilişkilerinde gergin bir süreç yaşanmıştır. Bu sürecin ardından Fransa ve Almanya'nın siyasi liderleri bir araya gelerek Avrupa Ordusu kurma yolunda mutabakata vardıklarını açıklamışlarsa da bu girişim de cılız kalmıştır. (<https://www.nytimes.com>, 2021)

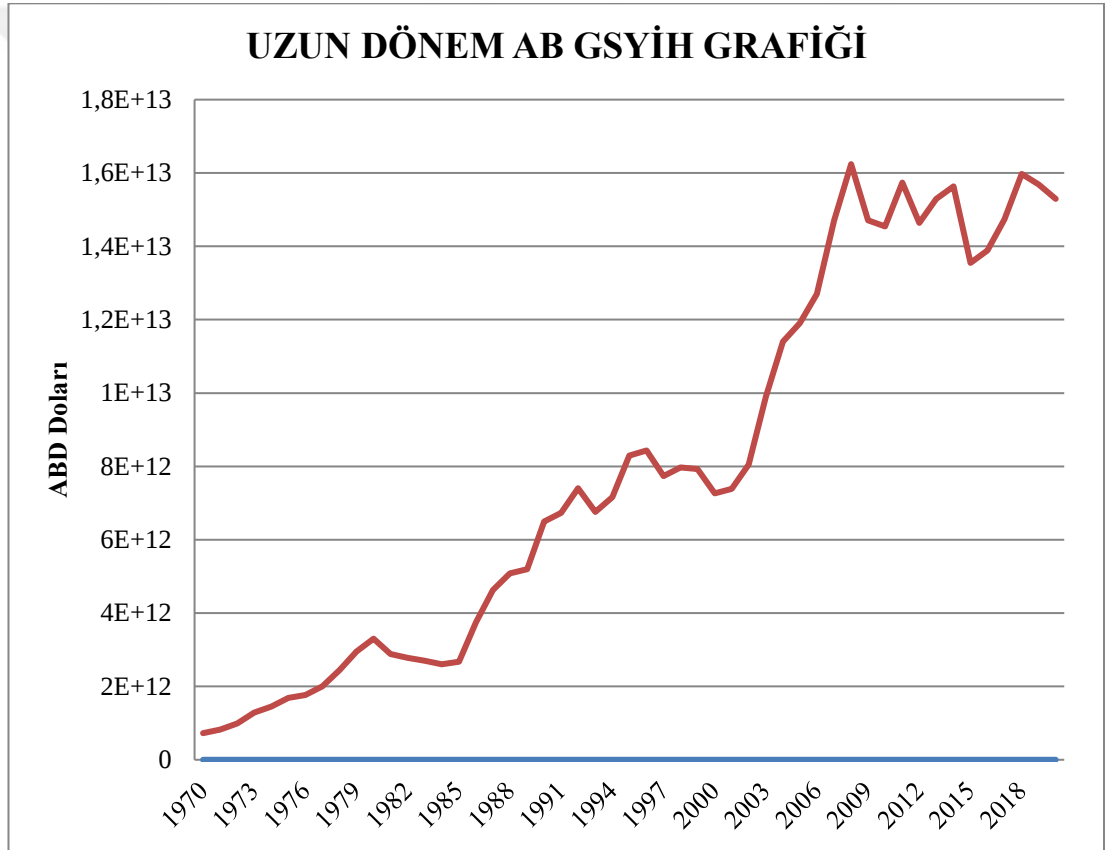
Şekil 5: AB Savunma Harcamaları (ABD Doları)

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/reports>

Yukarıda Şekil 5’te 1960-2020 yılları arasında AB üye ülkeleri tarafından yapılan savunma harcamalarının parasal açıdan (ABD doları cinsinden) seyrini gösteren bir grafik sunulmuştur. Grafik incelendiğinde yıllar içerisinde AB genelinde savunmaya yapılan harcamaların belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu artışın ana nedenleri arasında dünya genelinde olduğu gibi aşağıda Şekil 6’da görüldüğü üzere AB’nin de GSYİH’sındaki artışın etkisi ve yıllar içerisinde AB’nin üye sayısının giderek çoğalması gösterilebilir.

Şekil 6: Uzun Dönem AB GSYİH Grafiği

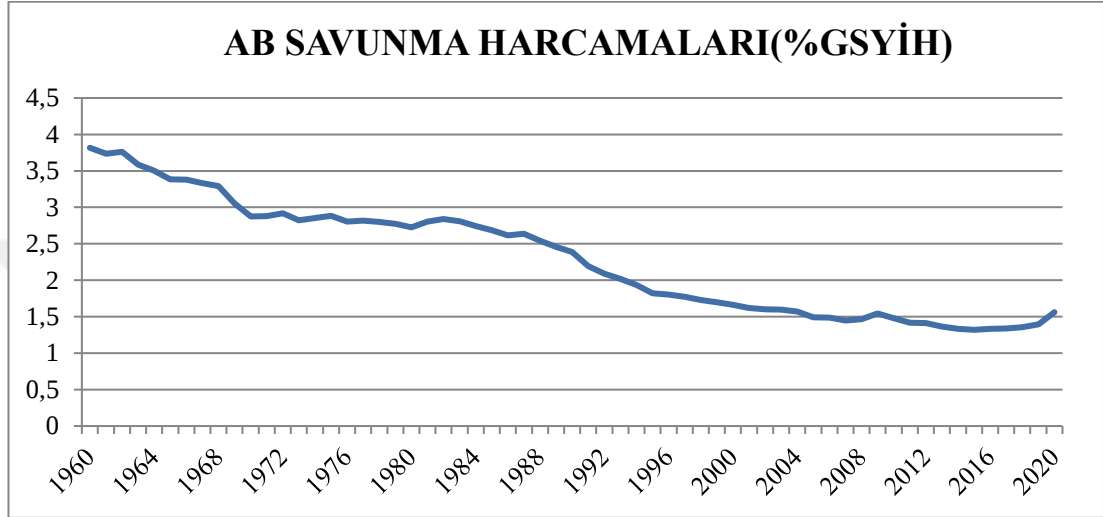

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/reports>

Aşağıdaki Şekil 7’de gösterilen grafikte ise altmış yıllık uzun dönemde AB savunma harcamalarının GSYİH’ya oranı sunulmuştur. Buna göre her ne kadar yapılan savunma harcamaları parasal açıdan artsa da, söz konusu harcamaların

GSYİH'ya oranının yıllar içerisinde giderek azaldığı görülmektedir. Bunda elbette bu dönem içerisinde yukarıdaki grafikte gösterilen AB'nin GSYİH'sının önemli ölçüde artış göstermesinin de payı büyüktür.

Şekil 7: AB Savunma Harcamaları (%GSYİH)

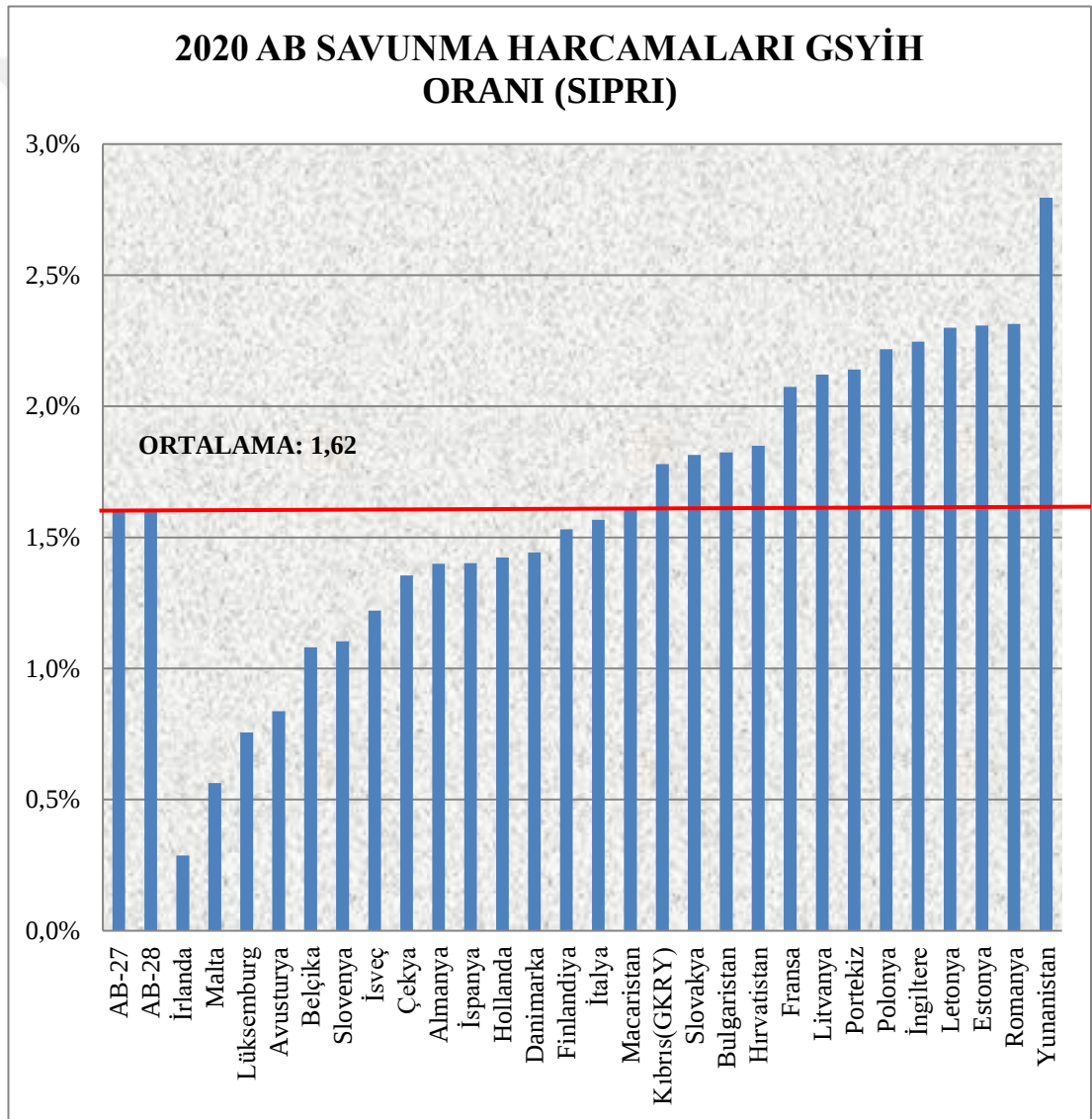
Kaynak: <https://databank.worldbank.org/reports>

Aşağıda gösterilen Şekil 8’de SIPRI verilerine göre AB üye ülkelerinin 2020 yılı için yaptığı savunma harcamaları bulunmaktadır. Şekil 8 incelendiğinde GSYİH’ya oranı bakımından AB savunma harcaması ortalamasının 1,62 olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu ortalamaya göre 14 üye ülkenin (İrlanda, Malta, Lüksemburg, Avusturya, Belçika, Slovenya, İsveç, Çekya, Almanya, İspanya, Hollanda, Danimarka, Finlandiya ve İtalya) AB ortalaması olan 1,62’den daha düşük oranda; 13 üye ülkenin (Macaristan, Kıbrıs (GKRY), Slovakya, Bulgaristan, Hırvatistan, Fransa, Litvanya, Portekiz, Polonya, Letonya, Estonya, Romanya ve Yunanistan) ortalamanın üzerinde savunma harcaması yaptığı da görülmektedir.¹

¹ Şekil 8’deki grafikte 2020 yılı savunma harcamaları gösterildiğinden Birleşik Krallık (İngiltere) grafikte gösterilmiş ancak ortalamanın üzerindeki AB ülkeleri arasında sayılmamıştır.

Bu ülkeler arasında Fransa, Litvanya, Portekiz, Polonya, Letonya, Estonya, Romanya ve Yunanistan ise NATO'nun GSYİH'ya oranı açısından %02'lik savunma harcaması kriterini de sağladığı görülmektedir. 2020 yılı için GSYİH'ya oranı açısından en düşük savunma harcaması yapan AB ülkesi İrlanda olurken en fazla savunma harcaması yapan ülke ise Yunanistan olmuştur (<https://sipri.org/Milex-data-1949-2020>).

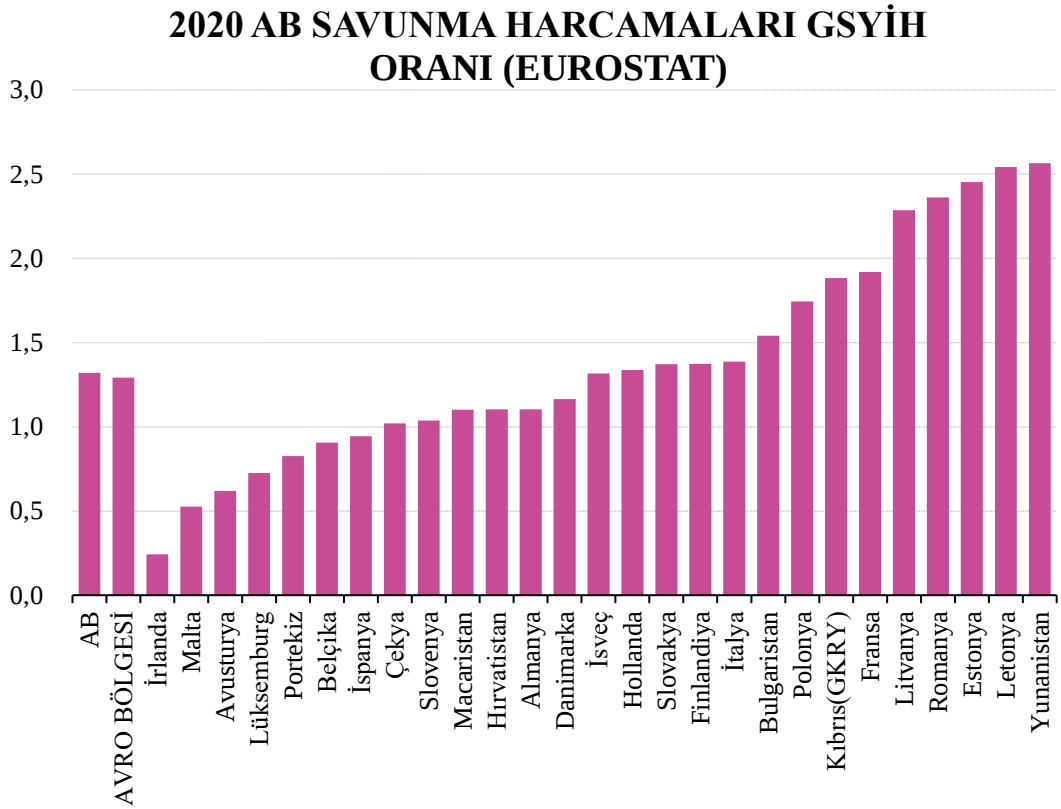
Şekil 8: 2020 AB Savunma Harcamaları GSYİH Oranı (SIPRI)

Kaynak: https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2020_0.xlsx

SIPRI verileri 2020 yılı için AB savunma harcamalarının GSYİH'ya oranını 1,62 olarak gösterirken AB'nin verilerine göre bu rakam Şekil 9'da görüldüğü gibi 1,3 olarak belirlenmiştir. İki veritabanı arasındaki dikkat çekici bir diğer fark ise Portekiz'in savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı SIPRI verilerinde %2,1 iken bu rakam AB veritabanında %0,8 olarak açıklanmıştır.

Şekil 9: 2020 AB Savunma Harcamaları GSYİH Oranı (Eurostat)

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

Avrupa Birliği'nin yaptığı savunma harcamaları ile egemenliğin korunması ve devamlılığının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda AB lkeleri için önemli ve gerekli görülen savunma hizmetleri öncelikli hale gelmektedir. Savunma harcamalarının gelişmekte olan AB lkelerindeki en önemli etkisi ise, yeni yatırımlar dolayısıyla tıl kaynakların harekete geçirilmesidir. Tabi ki burada önemli olan, harekete geçen kaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığıdır. Diğer yandan savunma sanayi ürünlerinin genelde sermaye yoğun üretim teknikleriyle üretilmesi sebebiyle istihdama doğrudan olumlu etkisi görülmemektedir (Pesaran, M. H., & Smith, R. P.,1995: 80).

2.1.2. AB Savunma Harcamalarının Niteliği

Genel olarak savunma harcamaları için bir ülkenin iç ve dış güvenliğinin sağlanabilmesi amacıyla milli gelirinden savunma kısmına ayrılmış olan pay ifadesi kullanılmaktadır. Savunma faaliyetleri ihtiyaçlar hiyerarşisinde a kalma, susuz kalma vb. biyolojik yöndeki niteliklerden sonra gelen "güven" duygusunun tatminine yönelik olarak icra edilen faaliyetlerdir. Aynı zamanda bölünemez ve ülke içerisindeki kimsenin faaliyetlerde bulunulmasında dışlanılmadığı bir kamu faaliyeti olarak da değerlendirilmektedir. Genel anlamda savunma harcamalarının amaçları arasında güven duygusunun korunmasına yönelik görülmüş olan tehdidin bertaraf edilmesi veya caydırıcılığın sağlanması hususları yer almaktadır.

Savunma faaliyetlerine yönelik olarak bir ülkenin varlığını ve bağımsızlığını koruma güdüsünün devamının sağlanabilmesi için yapılan hizmetler olarak ifade edilebilecek bir başka tanımlama da yapılmaktadır. Bu tanımlamayı Adam Smith'in "Savunma zenginlikten önemlidir" sözü de desteklemektedir (Joerding, W.,1986: 36).

Avrupa Birliği'nin kendi varlığını diğer devletlere karşı devam ettirmesi, kurmaya çalıştığı siyasi birliğini tamamlayabilmesi ve öncelikle bölgesindeki tehditleri ortadan kaldırması veya caydırabilmesi daha sonraki aşamada ise küresel lkte bir siyasal aktör olabilmesi için askerî yönden kaynakların bir araya getirilerek etkin bir savunma sistemi kurması, bunun için de savunmaya hatırı sayılır bt ayırması gerekmektedir. Savunma her ülke için bir ihtiyaç olmasının yanı sıra evre

veya uzak ülkelerde AB çıkarlarının korunması için de etkin bir enstrüman olarak kullanılabilir niteliktedir.

Savunma hizmetlerine yönelik yapılmış faaliyetler devletin temel bir işlevinin yerine getirilmesi amacını taşımaktadır. Yapılan harcamaların AB'nin refah düzeyinin artırılması, milli gelirin artırılması, tehditlere karşı gereken hazırlığın yapılması, egemenlik ve ulusal varlığın devamlılığı bakımından gerekliliği tartışılmaz derecede kabul görmüş bir gerçekliktir. Savunma harcamaları, ekonomik niteliğinin yanında siyasi bir araç olarak da kullanılabilir.

Avrupa Birliği'nde yapılan savunma harcamalarının ekonomik niteliği, yapılmış olan harcamaların kıt kaynakları direkt olarak üretken yatırımlardan ve beşerî sermaye birikiminden uzak tutmasıdır. (Esgin, 2010). Fakat savunma harcamaları ağır derecede sınai bir temeli gerektirdiğinde sanayi alanındaki stratejik gelişmeleri kuvvetlendirecektir. Bahsedilen stratejik yöntemler ise ihracat faaliyetlerini teşvik edici, tarım vb. alanların gelişimlerini engelleyici bir unsur olarak görülecektir. Aynı zamanda savunma harcamalarının finansmanının vergiler ile karşılanması da gerekli bir husustur. (Im, K. S., Pesaran, M. H., &Shin, Y., 2003: 53).

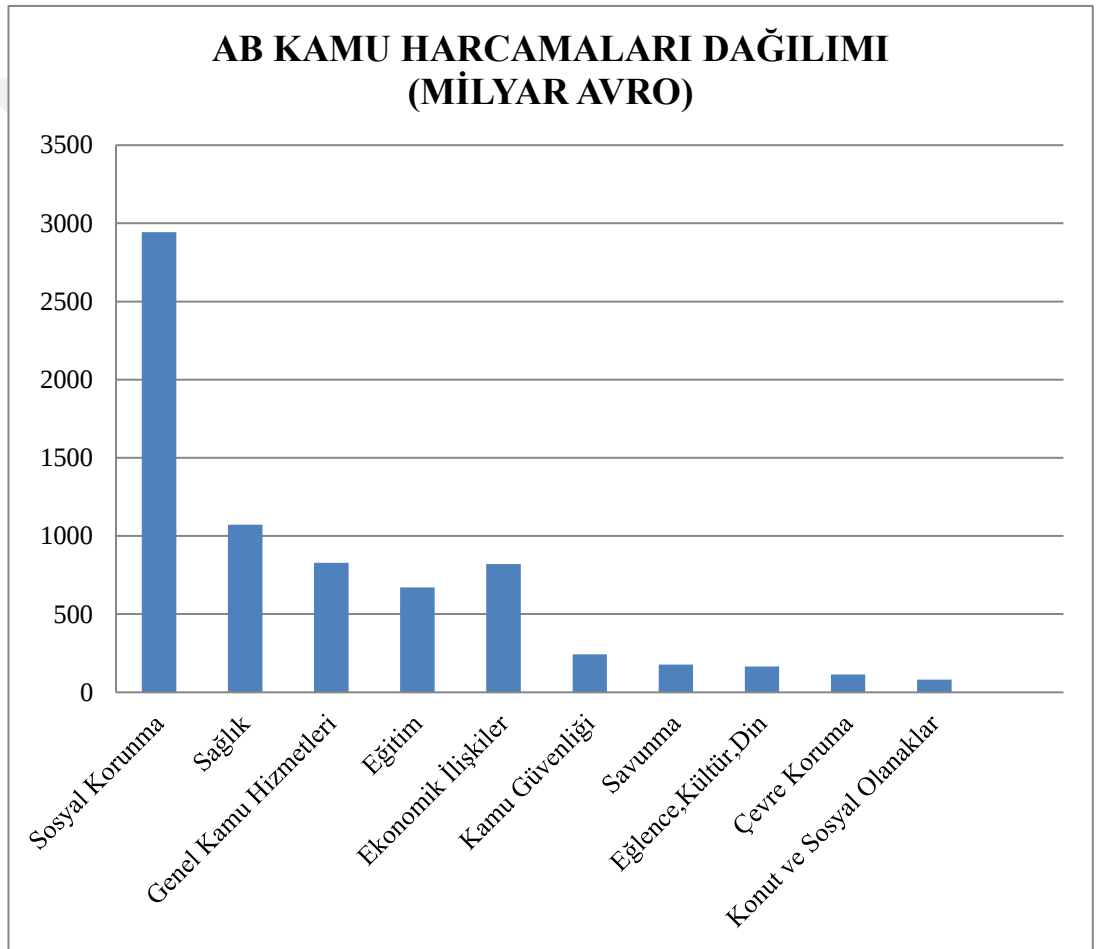
Savunma alanındaki faaliyetler genel olarak uzman kişiler, bilim insanları, mühendisler vb. nitelikli işgücüne sahip kişiler tarafından yürütülmektedir. Bu durum dolayısıyla ekonominin diğer alanlarında nitelikli beşerî sermayenin azalması söz konusu olabilir. Avrupa Birliği'nin yaptığı savunma harcamaları içerisinde yer alan bir başka önemli nokta ise silahların belli bir kısmının diğer ülkelerden temin edilmesi ve ilgili ülkelerdeki döviz oranlarını önemli ölçüde etkilemesidir. Savunma harcamaları içerisinde değerlendirilen Ar-Ge harcamalarının sivil harcamaların aleyhine gelişmesi de ekonomik büyüme kapsamında olumsuz bir etkiye neden olabilmektedir. (Esgin, 2010).

Aşağıdaki Şekil 10'da Avrupa Birliği'nin 2020 yılında yapmış olduğu kamu harcamalarının fonksiyon alanlarına göre dağılım grafiği yer almaktadır. Buna göre toplam 7118 milyar avro olan toplam kamu harcamalarının 2943 milyar avrosu Sosyal Korunma Harcamalarına, 1073 milyar avrosu Sağlık Harcamalarına, 828 milyar avrosu Genel Kamu Hizmetleri Harcamalarına ayrılmıştır.

Bu harcama kalemlerini 671 milyar avro ile Eğitim Harcamaları, 821 milyar avro ile Ekonomik İlişkilere Yönelik Harcamalar, 243 milyar avro ile Kamu Güvenliği

Harcamaları, 177 milyar avro ile Savunma Harcamaları, 165 milyar avro ile Eğlence, Kültür ve Dini Faaliyetler için Yapılan Harcamalar, 115 milyar avro ile Çevre Koruma Harcamaları ve 82 milyar avro ile Konut ve Sosyal Olanaklar Harcamaları takip etmektedir. 2019 yılında 168 milyar avro toplam savunma harcaması yapan AB bu miktarı 2020 yılında 177 milyar avroya çıkarmıştır.

Şekil 10: AB Kamu Harcamaları Dağılımı Grafiği (Milyar Avro)

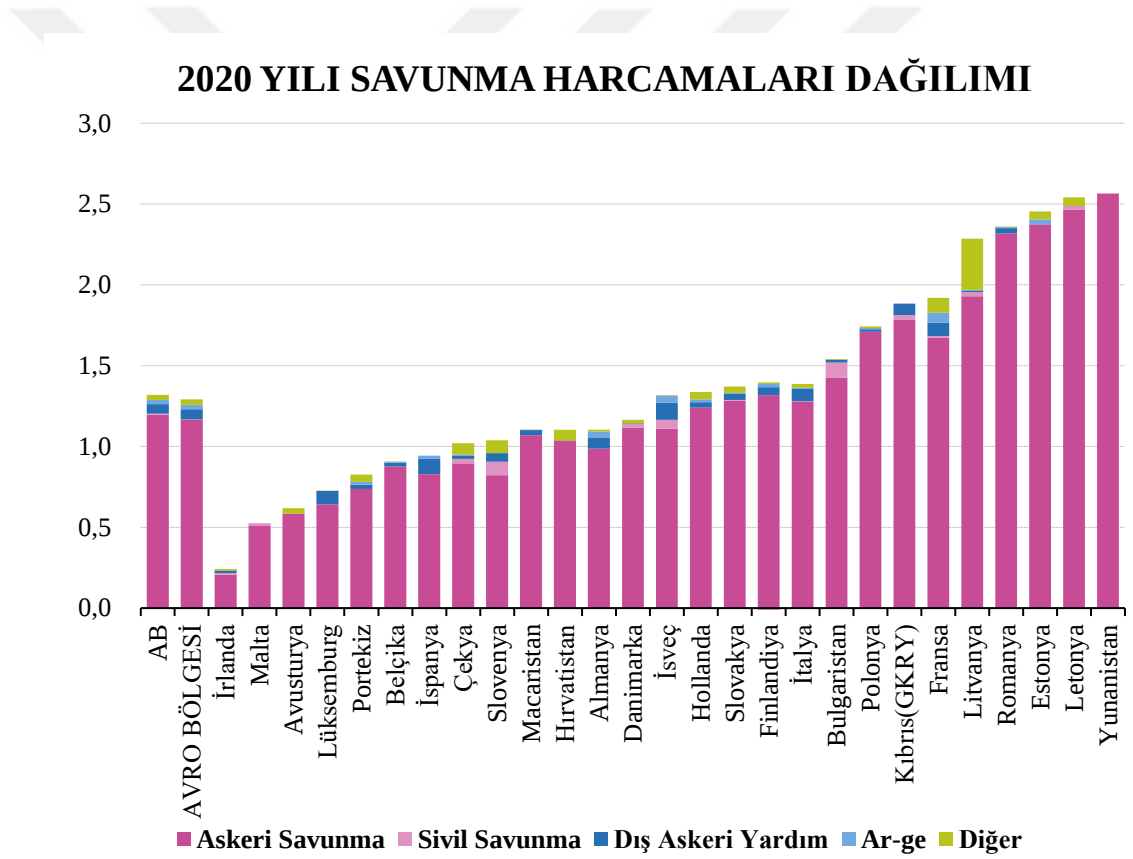

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

Avrupa Birliği'nin savunma harcamaları genel olarak yatırım, tüketim ve savunmaya yönelik harcamaları içermektedir. Özellikle askerî tedarik, askerî alandaki

hizmetler ve Ar-Ge'ye yönelik harcamalarda belli bir yatırım söz konusudur. NATO'ya göre yapılan savunma harcamaları; personel harcamaları, altyapı harcamaları, ekipman harcamaları ve operasyonel harcamalarını içermektedir. ABD'de yapılan savunma harcamalarında ise personel, silahlanma, Ar-Ge, deniz aşırı organizasyonlara ve emekli askerlere yapılan harcamalar önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de ise savunma harcamalarının içeriği askerî-sivil personel ödemeleri, silah ve teçhizatın alımı, işletme ve bakımı, sefer stokları ve malzeme, inşaatlara yönelik yatırımlar ve yedek kaynaklar şeklinde beş farklı sınıfa ayrılmaktadır.

Şekil 11: AB 2020 Yılı Savunma Harcamaları Dağılımı

Kaynak: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

Yukarıdaki sunulan Şekil 11'de AB'nin 2020 yılı için savunma harcamalarının fonksiyon alanlarına göre sınıflandırması gösterilmiştir. Genel olarak neredeyse bütün

lkelerde savunmaya yapılan harcamaların büyük bir ksmn askerî harcamalar oluştururken, geriye kalan ksmda ise sivil savunma, d askerî yardım, Ar-Ge ve diğr alanlara yapılan harcamalar yer almaktadır. Grafik incelendiğnde Litvanya'nın savunmanın diğr alanlarına yaptığı harcamaların oransal açıdan ne ktğ, Yunanistan'ın neredeyse tüm savunma harcamalarını askerî savunmaya ayırdğ göze çarpmaktadır. Grafikle ilgili detaylı rakamlar Ek 1'de AB 2020 Savunma Harcamaları Dağılım Tablosu'nda sunulmuştur. Buna göre AB'nde 2020 yılında yapılan savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı %1,3 iken bunun %1,2'lik ksm askerî savunmaya geriye kalan %0,1'lik ksm ise sivil savunma, d askerî yardım, Ar-Ge ve diğr alanlara paylatırlm durumdadır.

2.2. AB'NİN SAVUNMA ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

2.2.1 AB PESCO (Daimî Yapısal İ Birliğ) Projesi

Lizbon Antlaşması'nda yasal temeli atılan Permanent Structured Cooperation (Daimî Yapısal İ Birliğ-PESCO) ncelikle savunma alanında ye ülkeler arasında daha sağlam ve operasyonel bir i birliğnin kurulması amacıyla ortaya çıkan bir projedir.

Petersberg görevleri uyarınca askerî bir faaliyetin onaylanması ve yürütülmesinde AB Konseyi'nin oy birliğ ile aldığı kararlar uygulanmaktaydı. Her ülkenin kendi milli ıkarn göz önünde bulundurduğu ve söz konusu anlaşmaların zora girdiğ bu yapı, karar alma mekanizmalarının iyileştirilmesi ve daha etkin bir şekilde işlevine devam edebilmesi hedefi ile yeleri tarafından yeniden ele alınmıştır. PESCO ile özel anlaşmalar yapabilecek düzeyde olan ülkelerin, bu şartları sağlayamayan ülkeler tarafından anlaşmaları engellemelerinin n kapatılarak bir araya gelebilmelerini sağlayan bir i birliğ mekanizması kurulmaya alıılmtır. Askerî ve milli savunma alanlarında üst düzey, birbirine denk olan ve karşılıklı yükümlülük vaatleri verebilen ülkelerin bu yapıyı oluşturmalarına engel olunmamasına karar verilmiştir.

11 Aralık 2017 tarihinde 25 Avrupa Birliğ ye lkesi (Malta, Danimarka ve İngiltere dışındaki diğr üyeler) tarafından imzalanan PESCO uzlaısı ile ye ülkeler

aşağıda sıralanan hedeflerin gerçekleştirilmesi için çalışmalara başlamışlardır (<https://www.pesco.europa.eu/>, 2022).

Bu hedefler;

- Üzerinde uzlaşılan hedeflerin yerine getirilmesi için savunma bütçelerinde düzenli artışa gidilmesi,
 - Savunma alanındaki yatırım içerikli harcamaların toplam savunma harcamalarının %20'si olacak şekilde bütçenin ayarlanması,
 - Savunma alanında araştırma ve teknoloji geliştirme harcamalarının toplam savunma harcamalarının %2'si şekilde bütçe ayrılması,
 - Stratejik öneme sahip savunma kapasitesi çalışmalarında iş birliği ve finansmanının ortak gerçekleştirilmesi,
 - Ülkeler arası savunma kapasitelerinin birbirine uyumlu kılınmasıdır.
- (<https://www.consilium.europa.eu/>, 2022).

Buna göre, PESCO'nun asıl işlevi üye devletlerin savunma yeterliliklerinin eşitlenmesi hedefidir. Ancak günümüze kadar bu hedefin tam tersinde bir yol izlenmiştir. Ülkelerin savunma bütçeleri hazırlanırken AB ve NATO ilkeleri göz ardı edilerek, kapalı bir şekilde hareket edilmiştir. Bunun sonucunda iş birliğinin getireceği fırsatlar kaçırılmış, bu da kaynakların zamanında fark edilememesine ve hatta kaynaklardan istenen düzeyde yararlanılamamasına neden olmuştur.

PESCO ile savunma alanında o ana kadar atılan yanlış adımların ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Buna göre, üye ülkelerin savunma planlamalarında ortak hareket etmesi ve hangi ülkelere ne ölçüde sorumluluk düşeceğine yönelik kararlar alınmaktadır. Bahsi geçen gelişmeler uyarınca PESCO ile asıl hedeflenenin AB ve NATO savunma kapasitesi ihtiyacına önemli bir düzeyde cevap veren, kapsamlı ve tutarlı bir savunma kabiliyetine ulaşmak olduğu belirtilmektedir. Böylelikle PESCO, NATO'nun Avrupa çatısını, AB'nin askerî birimini ve Avrupa'nın savunma konusundaki temel yapısını oluşturacaktır.

PESCO projeleri ilk olarak 17 proje olarak 6 Mart 2018 tarihinde kabul edilmiştir. Daha sonra 19 Kasım 2018 tarihinde mevcut 17 projeye yeni 17 proje daha eklenerek proje sayısını 34'e çıkarılmıştır. 12 Kasım 2019 tarihinde üçüncü dalgada ise 13 yeni projeyi kabul eden PESCO proje sayısını 47'ye yükseltmiştir. 2020 yılında bir proje kapatılmış ve proje sayısı 46'ya düşürülmüştür. Son olarak 16 Kasım 2021

tarhinde 14 yeni projeyi bünyesine katan PESCO oluşumu proje sayısını 60'a çıkarmıştır. Aktif 60 projenin faaliyet alanlarına gelince bunların 10'u Eğitim ve Tesis, 8'i Kara Harekâtı, 8'i Deniz Harekâtı, 10'u Hava Harekâtı, 10'u Siber Harekât, 10'u Müşterek Harekât ve 4'ü de Uzay Harekâtına yönelik projelerdir. Aşağıda Tablo 2'de AB'nin PESCO bünyesinde ortak yürüttüğü projelerin listesi sıralanmıştır (<https://www.pesco.europa.eu/>, 2022).

Tablo 2: PESCO Kapsamında Yürütölen AB Projeleri

PESCO Kapsamında Yürütölen AB Projeleri			
S. No	Proje Adı	Katılımcı Ölkeler	Kabul Tarihi
1	AB Eğitim Misyonu Yetkinlik Merkezi (2020'de Sonlandırıldı)	Almanya, Belçika, Çekya, İrlanda, İspanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Avusturya, Romanya, İsveç	06.Mar.18
2	Avrupa Orduları için Avrupa Eğitim Sertifikasyon Merkezi	İtalya, Yunanistan	06.Mar.18
3	Piyade Zırhlı Muharebe Aracı / Amfibi Hücum Aracı / Hafif Zırhlı Araç	İtalya, Yunanistan, Slovakya	06.Mar.18
4	Görmeyerek Ateş Desteği	Slovakya, İtalya	06.Mar.18
5	AB Gücü Krize Mukabele Operasyon Hücresi	Almanya, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs	06.Mar.18
6	Yarı Otonom Mayın Karşı Tedbirleri	Belçika, Yunanistan, Letonya, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya	06.Mar.18
7	Liman ve Deniz Keşif ve Korunması	İtalya, Yunanistan, Polonya, Portekiz	06.Mar.18
8	Deniz Keşfinin Geliştirilmesi	Yunanistan, Bulgaristan, İrlanda, İspanya, Hırvatistan, İtalya, Kıbrıs	06.Mar.18
9	Avrupa Güvenli Yazılım Tanımlı Telsiz Sistemleri	Fransa, Belçika, Almanya, İspanya, İtalya, Hollanda, Polonya, Portekiz, Finlandiya	06.Mar.18
10	Siber Tehditler, Olay Müdahale ve Bilgi Paylaşım Platformu	Yunanistan, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Macaristan, Avusturya, Portekiz	06.Mar.18

11	Siber Güvenli Müdahale Ekipleri ve Siber Güvenlikte Karşılıklı Yardım	Litvanya, Estonya, İspanya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, Polonya, Romanya, Finlandiya	06.Mar.18
12	Stratejik Komuta Kontrol Sistemi	İspanya, Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz	06.Mar.18
13	Avrupa Sağlık Komutanlığı	Almanya, Çekya, İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Romanya, Slovakya, İsveç	06.Mar.18
14	Avrupa Lojistik Destek Ağı ve Muharebe Desteği	Almanya, Belçika, Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hırvatistan, İtalya, Kıbrıs, Macaristan, Hollanda, Polonya, Slovenya, Slovakya	06.Mar.18
15	Askerî Hareketlilik	Hollanda, Belçika, Bulgaristan, Çekya, Almanya, Estonya, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hırvatistan, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç	06.Mar.18
16	Enerji Harekât Fonksiyonu	Fransa, Belçika, İspanya, İtalya	06.Mar.18
17	Konuşlandırılabilir Doğal Afet Kurtarma Birliği	Macaristan, İspanya, Polonya, Yunanistan, Hırvatistan	06.Mar.18
18	Helikopter Sıcaklık ve Yükseklik Eğitimi	Yunanistan, İtalya, Romanya	19.Kas.18
19	Ortak AB İstihbarat Okulu	Yunanistan, Kıbrıs	19.Kas.18
20	AB Test ve Değerlendirme Merkezleri	Fransa, İsveç, İspanya, Slovakya	19.Kas.18
21	Konuşlandırılabilir Askerî Afet Yardım Kabiliyeti Paketi	İtalya, Yunanistan, İspanya, Hırvatistan, Avusturya	19.Kas.18
22	Entegre İnsansız Yer Sistemi	Estonya, Belçika, Çekya, İspanya, Fransa, Letonya, Macaristan, Hollanda, Polonya, Finlandiya	19.Kas.18
23	AB Kara Savaş Alanı Füze Sistemleri	Fransa, Belçika, Kıbrıs	19.Kas.18

24	Konuşlandırılabilir Modüler Sualtı Müdahale Yeteneği Paketi	Bulgaristan, Yunanistan, Fransa	19.Kas.18
25	Avrupa Taarruz Helikopterleri	Fransa, Almanya, İspanya	19.Kas.18
26	Karşı İnsansız Hava Sistemi	İtalya, Çekya	19.Kas.18
27	Avrupa Yüksek Atmosfer Zeplin Platformu–Kalıcı İstihbarat, Keşif ve Gözetleme Kabiliyeti	İtalya, Fransa	19.Kas.18
28	Konuşlandırılabilir Özel Harekât /Taktik Komuta Kontrol Merkezi	Yunanistan, Kıbrıs	19.Kas.18
29	İstihbarat, Keşif ve Gözetleme İşbirliği için Elektronik Harp Yeteneği ve Birlikte Çalışabilirlik Programı	Çekya, Almanya	19.Kas.18
30	Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer Gözetleme	Avusturya, Fransa, Hırvatistan, Macaristan, Slovenya	19.Kas.18
31	Ortak Temel Nokta	Fransa, Belçika, Çekya, Almanya, İspanya, Hollanda	19.Kas.18
32	Jeo-meteorolojik ve Oşinografik Destek Koordinasyon Elemanı	Almanya, Yunanistan, Fransa, Romanya	19.Kas.18
33	AB Telsiz Navigasyon Çözümü	Fransa, Belçika, Almanya, İspanya, İtalya	19.Kas.18
34	Avrupa Askerî Uzay Gözetimi Bilinçlendirme Ağı	İtalya, Fransa	19.Kas.18
35	Avrupa Orta İrtifa Uzun Ömürlü Uzaktan Kumandalı Uçak Sistemleri	Almanya, Çekya, İspanya, Fransa, İtalya	19.Kas.18
36	Deniz İnsansız Denizaltı Savunma Sistemi	Portekiz, İspanya, Fransa, İsveç	12.Kas.19
37	Avrupa Devriye Korveti	İtalya, Yunanistan, İspanya, Fransa	12.Kas.19
38	Havadan Elektronik Taarruz	İspanya, Fransa, İsveç	12.Kas.19
39	Siber ve Bilgi Alanı Koordinasyon Merkezi	Almanya, Fransa, Macaristan, Hollanda	12.Kas.19

40	AB Rekabet Gücü için Teknolojik Malzemeler ve Bileşenler	Portekiz, İspanya, Fransa, Almanya, Romanya	12.Kas.19
41	AB Müşterek Muharebe Kabiliyeti	Fransa, Belçika, İspanya, Macaristan, Polonya, Romanya, İsveç	12.Kas.19
42	Avrupa Küresel RPAS (Uzaktan Kumandalı Hava Sistemi) Yerleştirme Mimarisi Sistemi	İtalya, Fransa, Romanya	12.Kas.19
43	Entegre Avrupa Ortak Eğitim ve Simülasyon Merkezi	Macaristan, Almanya, Fransa, Polonya, Slovenya	12.Kas.19
44	AB Siber Akademi ve İnovasyon Merkezi	Portekiz, İspanya	12.Kas.19
45	Özel Harekât Kuvvetleri Sıhhi Eğitim Merkezi	Polonya, Macaristan	12.Kas.19
46	KBRN Savunma Eğitim Menzili	Romanya, Fransa, İtalya	12.Kas.19
47	Avrupa Birliği Dalış Merkezleri Ağı	Romanya, Bulgaristan, Fransa	12.Kas.19
48	Ana Muharebe Tankı Simülasyon ve Test Merkezi	Kıbrıs (GKRY), Yunanistan, Fransa	16.Kas.21
49	AB Askerî Ortaklık	Fransa, Estonya, İtalya, Avusturya	16.Kas.21
50	Temel Avrupa Koruma Unsurları	İspanya, İtalya, Portekiz	16.Kas.21
51	Orta Boy Yarı Otonom Yüzey Aracı	Estonya, Fransa, Letonya, Romanya	16.Kas.21
52	Büyük Boy Kargo için Stratejik Hava Taşımacılığı	Almanya, Çekya, Fransa, Hollanda, Slovenya	16.Kas.21
53	Yeni Nesil Küçük RPAS (Uzaktan Kumandalı Hava Sistemi)	İspanya, Almanya, Portekiz, Romanya, Slovenya	16.Kas.21
54	Drone'lar için Rotorcraft Yerleştirme İstasyonu	İtalya, Fransa	16.Kas.21
55	Küçük Ölçeklenebilir Silahlar	İtalya, Fransa	16.Kas.21

56	Hava Gücü	Fransa, Yunanistan, Hırvatistan	16.Kas.21
57	Geleceğin Orta Boy Taktik Kargo	Fransa, Almanya, İsveç	16.Kas.21
58	Siber Mesafe Simülasyonları	Estonya, Bulgaristan, Finlandiya, Fransa, İtalya, Letonya, Lüksemburg	16.Kas.21
59	Kentsel Arazinin Otomatik Modellenmesi, Tanımlanması ve Hasar Değerlendirmesi	Portekiz, İspanya, Fransa	16.Kas.21
60	Ortak Kamu Gözetim Merkezi	Almanya, İspanya, Fransa, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Romanya	16.Kas.21
61	Uzay Savunma Sistemi	Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya	16.Kas.21

Kaynak: <https://www.pesco.europa.eu/>

Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)'nin ilk zamanlarında savunma konusunda entegrasyon ve etkililik hususları üzerine yeterince ağırlık verilememesi konusunda her şeyden önce üye devletler arasındaki görüş ayrılıkları, savunma konularının NATO'ya bırakılmış olması, hükümetlerarası (dolayısıyla bireysel vetolara imkan tanıyan) karar alma süreci ve AGSP/OGSP operasyonlarının askerî den çok sivil niteliklere sahip olmaları gibi faktörler rol oynamıştır. 2009 yılında yürürlüğe giren ve AB'nin hukuki temellerini yeniden şekillendiren Lizbon Antlaşması, AB'nin bölgesel ve küresel bir savunma aktörü olabilmesi çabalarına, önceki kurucu antlaşmalarda yer almayan “saldırı anında ortak savunma” hükmü ile önemli bir katkı sağlamıştır. OGSP alanında da güçlendirilmiş iş birliğinin (enhanced cooperation) önünü açmış olması ve AB Antlaşmasının 42(6). ve 46. maddelerinde ifade edildiği şekliyle PESCO'nun hukuki temelini oluşturması açısından Lizbon Antlaşması çok büyük önem taşımaktadır. (European Parliament, 2019).

PESCO girişiminin OGSP dâhilinde hayata geçirilen diğer siyasi girişimlerden ve mekanizmalardan açık bir şekilde ayrıştığı ve AB'nin savunma aktörlüğünün

etkinleştirilmesi noktasında önemli ölçüde katkı sağladığı her fırsatta ifade edilmiştir. Nitekim, Lizbon Antlaşması'nda OGSP alanında belirtilen birçok mekanizma ve politika aracı, OGSP'nin hükümetler arası karar alma sürecinde bireysel vetolarla bloke edilme riski yaşarken; PESCO'da esnek kurumsallaşma prensibi temel alındığı için bireysel vetolarla girişimler engellenememektedir. Böylece OGSP'ye ilişkin tüm konularda bütünleşme ve kurumsallaşmanın AB'ye üye tüm devletler tarafından aynı zamanda ve aynı şekilde kabul görmesi ve uygulanması şartı kısmen de olsa ortadan kaldırılmıştır.

PESCO'nun ileri sürüldüğü üzere yaşanan güncel gelişmelerle ön plana çıkan bir inisiyatif olması durumunda, yine konjonktürel değişimler sebebiyle akamete uğraması veya sınırlı bir proje olarak kalması ihtimali mevcuttur. Böylece PESCO'nun uzun dönemde ne kadar derin ve sağlam bir yapıya sahip olacağı yani "AB'nin kendi NATO'su" haline gelip gelmeyeceği veya gerçekten NATO'ya alternatif bir yapı olma ihtiyacı hissedilip hissedilmeyeceği gibi konular henüz belirsizdir. Ancak hızlı bir başlangıç yapıldığı ve tarafların en azından günümüz itibarıyla kararlılık ile ciddi bir niyet taşıdığı görülmektedir.

PESCO'nun geleceğinde belirleyici olabilecek unsurlardan birisi de Avrupa'da gittikçe daha fazla ön plana çıkan milliyetçi ve ulusüstü yapılara sıcak bakmayan eğilimlerin ulaşacağı etki seviyesi olacaktır. Hâlihazırda hem devletlerin içerisindeki halklar nezdinde hem de üye devletler arasında (örneğin, AB'nin lokomotifi olan Almanya, Fransa gibi devletlerin Polonya, Macaristan gibi ülkelerle son dönemlerde yaşadığı ayrışmalar) ciddi ayrılmalar baş göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, PESCO bu eğilimlerin etkisini azaltacak bir momentum ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Ancak bu etkiye ulaşabilmesi için, devletlerin PESCO'ya yetki devri konusunda kendi halk tabanlarında önemli bir direniş ile yüz yüze gelmemeleri ve aynı zamanda ortak zeminlerin oluşturulması gerekmektedir.

PESCO'nun uluslararası oturmuş düzende kendine bir yer bulabilmesi için zincirleri gevşetilmiş ve derinliği olmayan bir güvenlik projesi olarak sürmemesi ve yoğun bir iş birliği içinde devam etmesi gerekmektedir. Bazı uzmanlar tarafından verilen tavsiyeler uyarınca askerî harekâtların yönetilmesi noktasında finansal ve işgücü kaynağına sahip bir idari merkezin oluşturulması gerekmektedir. Güçlü ve derin bir entegrasyonun sağlanması ile PESCO, AB'nin uluslararası düzende elini

güçlendirebilecek ve savunma ve güvenlik alanında daha yeterli hale gelmesini sağlayabilecektir (<https://www.pesco.europa.eu/>, 2022).

Askerî gücü ve potansiyeli yüksek olmasına rağmen AB'nin savunma ve güvenlik konularında üyeler arasında ortak bir politika geliştirememesinin sebeplerinden ilki üye devletlerin önce ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurmalarıdır.

Üye ülkelerin jeopolitik ve demografik özellikleri, birbirleriyle örtüşmeyen politikaların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bununla beraber Birliğin ABD'nin çıkar radarına her girdiğinde NATO kanalıyla engel olduğu aşikârdır. Bundan dolayı NATO'nun sürekli altında ya da yanında yer alan AB, askerî müdahalelerde de çoğu zaman görevi NATO'ya bırakmıştır. Bu konuda “transatlantikçiler” ile “Avrupacı” siyasilerin çatışmalarının da etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca OGSP kuruluşu içinde dış politika ve savunmaya ilişkin aksiyonların oy birliğiyle kabul edilmesi, her ülkenin veto hakkına sahip olması, bir mutakabata varılamamasının bir başka nedenidir. Diğer taraftan bir ülkenin uluslararası bir krize aynı biçimde yanıt vermesi ve aynı siyasi tabanda uzlaşması oldukça zordur.

PESCO, AB çatısı altında bulunan askerî sistemlerin entegrasyonu konusunda nihai bir çözüm üretmemekte ya da büyük ölçüde yetenek gelişimine katkıda bulunacak gibi görünmemektedir. PESCO'nun Avrupa güvenlik ve savunma politikasına katma değer sağlayıp sağlayamayacağı, katılımcı devletlerin inisiyatifi ve Avrupa Komisyonu'nun PESCO'nun taahhütlerini yerine getirme kararlılığını daha da geliştirmeye yönelik isteklerine bağlı olacaktır. Ancak AB içinde politika birliği sağlansa bile dış etkenler bu girişimi engelleyebilir (<https://www.pesco.europa.eu/>, 2022).

ABD NATO'ya rakip bir oluşumun söz konusu olamayacağını çoğu kez belirtmiştir. ABD'nde mevcut Biden Yönetimi daha kucaklayıcı bir tavır takınsa da bir önceki yönetim olan Trump yönetimi Avrupa'nın Rusya karşısında “kendi bacağından asılmasını” ima etmiştir.

AB her ne kadar Avrupa ordusu hayaliyle harekete geçmiş olsa da Rusya'nın karşısında ABD dışında hiçbir aktörün etkili olamayacağını bilmektedir. Bu durumda eğer ABD ile Rusya kasıtlı olarak Avrupa'nın kaderini onların eline bırakırsa PESCO

önemli bir aktör olacaktır. Yakın süreçte bu iş birliğinin ülkelerin, özellikle Fransa ve Almanya'nın savunma sanayisine son derece önemli katkılar sağlayacağı açıktır. Fakat bu ivmeyi korumak AB için güç olacaktır. Çünkü AB içinde her iş birliği girişiminin masa başında kalma yani gerçekleşmeme durumu söz konusu olmaktadır. PESCO'nun da nihayetinde planlandığı gibi hayata geçirilmeyen diğer AB projelerinin arasına karışması ihtimal dahilindedir. (<https://www.pesco.europa.eu/>, 2022).

2.2.2. AB Savunma Harcamalarına Sebep Olan Diğer Projeler

2016'dan bu yana, iş birliğini teşvik etmek ve Avrupa'nın kendini savunma kapasitesini güçlendirmek için çeşitli somut AB girişimleriyle AB güvenliği ve savunma alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu konuda en büyük adım, ortak bir AB savunma politikası oluşturmak için Lizbon Anlaşması ile atılmıştır (Lizbon Anlaşması m.42(2)). Anlaşmada özellikle NATO üyeliği veya tarafsızlığı da dahil olmak üzere ulusal savunma politikasının önemi açıkça belirtilmiştir. Son yıllarda AB, daha fazla kaynak sağlamak, verimliliği teşvik etmek, iş birliğini kolaylaştırmak ve yeteneklerin gelişimini desteklemek için iddialı girişimler uygulamaya başlamıştır. (European Parliament, 2019).

Aralık 2017'de yukarıda geniş bir şekilde bahsedilen PESCO süreci başlatılmış ve Haziran 2019 itibarıyla 25 AB ülkesi sürece katılmıştır. Halen Avrupa Sağlık Komutanlığı, Deniz Gözetleme Sistemi, Siber Güvenlik ve Ani Müdahale Kuvvetleri için karşılıklı yardım ve Ortak AB İstihbarat Okulu gibi bağlayıcı taahhütleri olan 60 somut proje ile faaliyet göstermektedir.

Savunma alanındaki bir diğer oluşum olan Avrupa Savunma Fonu (ASF) Haziran 2017'de başlatılmıştır. Bu oluşum AB bütçesinin savunma iş birliğini fonlamak için ilk kez kullanılmıştır. ASF, ulusal yatırımları tamamlayacak işbirlikçi araştırma, ortak geliştirme ve savunma ekipmanı ve teknolojisinin edinimi için hem pratik hem de mali teşvikler sağlamaktadır (<https://ec.europa.eu/>, 2022).

Diğer taraftan AB, siber güvenlik, ortak tatbikatlar ve terörle mücadele dahil 74 alanda NATO ile iş birliğini güçlendirmiştir. AB içindeki ve çevresindeki askerî hareketliliği kolaylaştırmak için, askerî personel ve teçhizatın krizlere yanıt olarak daha hızlı hareket etmesini mümkün kılmak için bir plan hazırlanmıştır. Sivil ve askerî

misyon ve operasyonların finansmanını daha etkin hale getirmek için çalışmalar yapılmıştır. AB'nin şu anda üç kıtada 18 misyon ve çok çeşitli görevleri bulunmaktadır. Ayrıca 5.000'den fazla sivil ve askerî personel AB operasyonlarında görevlendirilmiştir. Haziran 2017'den bu yana AB'nin kriz yönetimini iyileştirmek için yeni bir komuta ve kontrol yapısı bulunmaktadır. (<https://eda.europa.eu/>, 2022)

Avrupa Birliği üye ülkelerinin savunma alanında ortak projelerini yürüttüğü kuruluşlardan birisi de Avrupa Savunma Teknolojik ve Endüstriyel Üssü'dür (ASTEÜ). ASTEÜ hakkında kapsamlı bir veri kümesi mevcut değildir. Avrupa savunma sanayinin cirosu yaklaşık 100 milyar avrodur ve doğrudan 500.000 kişiyi istihdam etmektedir. Sınırlı sayıda büyük savunma şirketi ve ana yükleniciler üstte bir piramit gibi yapılandırılmıştır. Tüm tedarik zinciri boyunca, bu şirketler ana yüklenicilere alt sistemler veya bileşenler sağlayan 2000-2500 alt kademe şirket özellikle orta büyüklükte KOBİ'ler tarafından desteklenmektedir. (<https://www.europarl.europa.eu/>, 2022)

ASTEÜ, AB'ye eşit olarak dağılmamıştır. Ulusal bütçelerin seviyesini yansıtan savunma endüstrileri altı önemli ülkede, yani Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İsveç ve Hollanda'da yoğunlaşmaktadır. Bunlar Avrupa savunma sektöründe cironun %80'inden fazlasını kapsamaktadır. ASTEÜ'nün kapasiteleri, yetenekleri ve rekabet edebilirliği havacılık, kara ve denizcilik sektörlerinin temel özellikleri için üye devletler ile alt sektörler arasında farklılık göstermektedir.

Buna göre AB üye devletlerinde endüstriyel yapılanmanın şekillendirilmesine katkıda bulunan unsurlar, ülkelerin coğrafi, tarihi ve askerî kültürlerinin sonucu ile elde edilmiştir. Avrupa'da, savunma, teknoloji, pazarlar, tedarikler, vb. alanlar açısından devletler ve ilgili ulusal politikalar kadar ASTEÜ'nün de önemli bir yeri bulunmaktadır (<https://www.europarl.europa.eu/>, 2022).

2.2.3. AB'nin İcra Ettiği Askerî Harekâtlar

İlk OGSP misyonları ve harekâtlarının 2003 yılında yeniden başlatılmasından bu yana, AB, Avrupa kıtası, Afrika kıtası ve Asya kıtasındaki çeşitli ülkelere sivil ve askerî nitelikli 30'dan fazla harekât başlatmıştır. Bugün itibariyle Şekil 12'de resmedildiği üzere 11'i sivil, 7'si askerî olmak üzere devam eden toplam 18 OGSP

görev ve harekâtı bulunmaktadır. 2010 yılına kadar genelde Avrupa kıtasında harekâtlar icra eden Avrupa Birliği 2010 yılından itibaren özellikle Afrika kıtasındaki kriz ve çatışma alanlarına yönelik harekâtları hayata geçirmiştir.

Afrika kıtasında kriz ve çatışma alanlarının sayısının fazla olması ve bahsedilen alanlarda kriz ve çatışmanın boyutları Avrupa Birliği'nin ilgili bölgede daha ziyade askeri nitelikli bir harekât icra etmesini gerektirmiştir. 5000'den fazla sivil ve askeri personelin katıldığı harekât bölgelerinde icra edilen harekâtlar ise Barışı Koruma Harekâtı, Çatışmaların Önlenmesi Harekâtı, Uluslararası Güvenliği Güçlendirme Harekâtı, Hukukun Üstünlüğünü Destekleme Harekâtı, İnsan Kaçakçılığını Önleme Harekâtı ve Korsanlarla Mücadele Harekâtıdır. AB'nin icra ettiği harekâtların listesi Ek 2'de sunulmuştur. (<https://www.eeas.europa.eu/en>, 2022)

Şekil 12: AB'nin İcra Ettiği Harekât ve Görevler

Kaynak: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_csdp-missions-and-operations.pdf

Avrupa Birliği'nin bugüne kadar yürüttüğü harekâtlar incelendiğinde bu harekâtların kısa süreli ve küçük ölçekli harekâtlar olduğu, genel olarak BM ve NATO tarafından gerçekleştirilen harekâtların devamını getirme niteliğinde olduğu, harekâtların nispeten yoğun çatışmaların yaşanmadığı zaman dilimlerinde yapıldığı ve askerî bir görünümde olsa da daha çok sivil nitelikli harekâtlar olduğu söylenebilir. (<https://www.eeas.europa.eu>, 2021)

AB yönetiminde yürütülen harekâtların önemli bir kısmı halen tamamlanmış değildir. Harekâtların yapıldığı bölgelerde siyasi ve hukuki meşruiyetin kurulup kurulamayacağı ve merkezi bir yönetimin tesis edilip edilemeyeceği belirsizdir. Aynı zamanda, uluslararası bir krizde AB'nin buna ne ölçüde dahil olacağı ve ne düzeyde etkili olacağı da öngörülememektedir.

1 Ocak 2003'te uygulanması başlatılan AB Polis Misyonu (ABPM), AGSP dahilinde yürütülen ilk sivil kriz yönetimi modelidir. ABPM, 2003'te Dayton Uzlaşısı doğrultusunda Bosna Hersek'te bulunan BM Uluslararası Polis Gücü'nün yerini almıştır. Süresi uzatılarak ABPM'nin 2011 yılı sonuna kadar Bosna'da bulunması sağlanmıştır. ABPM'nin bu bölgede üstlendiği görev orta ve üst kademe polis teşkilatı personeline eğitim, danışmanlık ve denetlemeden ibarettir. AB Polis Misyonu Bosna Hersek bölgesinde bulunan polis teşkilatının standartlarının ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi; teşkilat dahilinde gerçekleştirilecek reformların desteklenmesi ve gözetilmesi; teşkilata organize suç ve terörle mücadelede hukuki çalışmaların iyileştirilmesi noktasında yardım edilmesi başlıkları altında üç ana görevi üstlenmiştir. (<https://globalgovernanceprogramme.eui.eu/database/>, 2022)

ODGP kapsamında Bosna Hersek'te yürütülen EUFOR ALTHEA harekâtı ise Avrupa Birliği askeri gücü olan EUFOR'un hayata geçirdiği Avrupa Birliği'nin ilk askerî müdahalesidir. EUFOR ALTHEA Harekâtı, Bosna Hersek'te şiddet olaylarının sona erdirilmesi ve güvenliğin tesis edilmesi şeklinde iki temel misyonla bölgede bulunmaktadır. Bosna Hersek ALTHEA Harekâtı ile temelde dört sürecin yerine getirilmesi öngörülmüştür.

ALTHEA harekâtının oluşturmak istediği statükonun ana hedefleri de denilebilecek olan bu süreçler; Bosna Hersek'te hukuk devletinin tesis edilmesi, iktisadi reformların yapılması, savunma araçlarının geliştirilmesi ve modern polis teşkilatı oluşturulması olarak ifade edilebilir.

2006'da Javier Solana tarafından AB Savunma Bakanları toplantısında Bosna Hersek'te bulunan askerî kadronun azaltılabileceğini ancak NATO'dan bölgede bulunmaya devam etmelerini talep edecekleri ifade edilmiştir. Bu açıklama sonrasında kamuoyunda AB'nin büyük çaplı askerî harekâtları sürdürebilecek kapasitede olmadığı yorumları yapılmıştır (<https://www.egmontinstitute.be>, 2022).

Makedonya'da 31 Mart 2003 tarihinde başlatılan Concordia Harekâtı, Bosna Hersek'te sürdürülen harekâtın bir devamı niteliğindedir. Makedonya devletinin talebi üzerine Ohrid Çerçeve Sözleşmesi'nin yürütülmesinin sağlanması için güvenliğin sağlanması hedefi ile NATO harekâtını AB sürdürmek üzere üstlenmiştir. Bosna Hersek'te yürütülen görevlerden ayrı olarak, Concordia Harekâtı yalnızca AB ülkelerinin olanakları ile değil, NATO'nun lojistik ve planlamasıyla yerine getirilmiştir. Bu gelişme 2002'de kabul edilen NATO-AB arasındaki stratejilerin yenilendiği Berlin+ Antlaşması kapsamında yürütülen ilk projesi ve AGSP'nin ilk askerî harekâtıdır.

Concordia Harekâtı'ndan sonra 15 Aralık 2003 tarihinde Proxima Polis Misyonu'na başlanmıştır. Bu harekât militer bir harekât değil; ülkenin polis teşkilatının organize suçlarla ve terörle mücadelesinde AB standartları uyarınca geliştirilmesi amacıyla danışmanlık ve denetim süreçlerini içeren bir uygulamadır. (SIPRI Policy Brief, Kasım 2019)

Bir diğer harekât ise Artemis Harekâtı'dır. Politik ve stratejik olarak aynı düşüncelerin paylaşıldığı ancak ABD'nin çıkarları ile doğrudan bir ilişkisi bulunmayan uzlaşmazlıklarda ve kriz durumlarında AB'nin askerî kuvvetlerine başvurması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Artemis Harekâtı bu duruma doğrudan bir örnek teşkil etmektedir. Kongo Demokratik Cumhuriyeti sınırları içinde Haziran 2003'te yapılan Artemis harekâtı, AB askerî kuvvetlerinin Avrupa dışına çıktığı ilk harekât olmuştur ve asıl göze çarpan NATO desteği olmaksızın gerçekleştirilen ilk AB harekâtıdır. (European Security and Defence College, *Handbook on CSDP*, 2017)

AB'ne üye devletler, AB'nin Afrika'da harekât düzenlemesine kolonizasyon dönemine kadar uzanan ilişkilerin bulunması nedeniyle temkinli yaklaşmışlardır. Çoğu Afrika ülkesinin sömürgeci kurtulmasının üzerinden yüz yıl dahi geçmemişken yine aynı sömürgeci devletler tarafından Afrika kıtasında harekât icra edilmesine temkinli yaklaşılması normal bir tavır olmasa gerek.

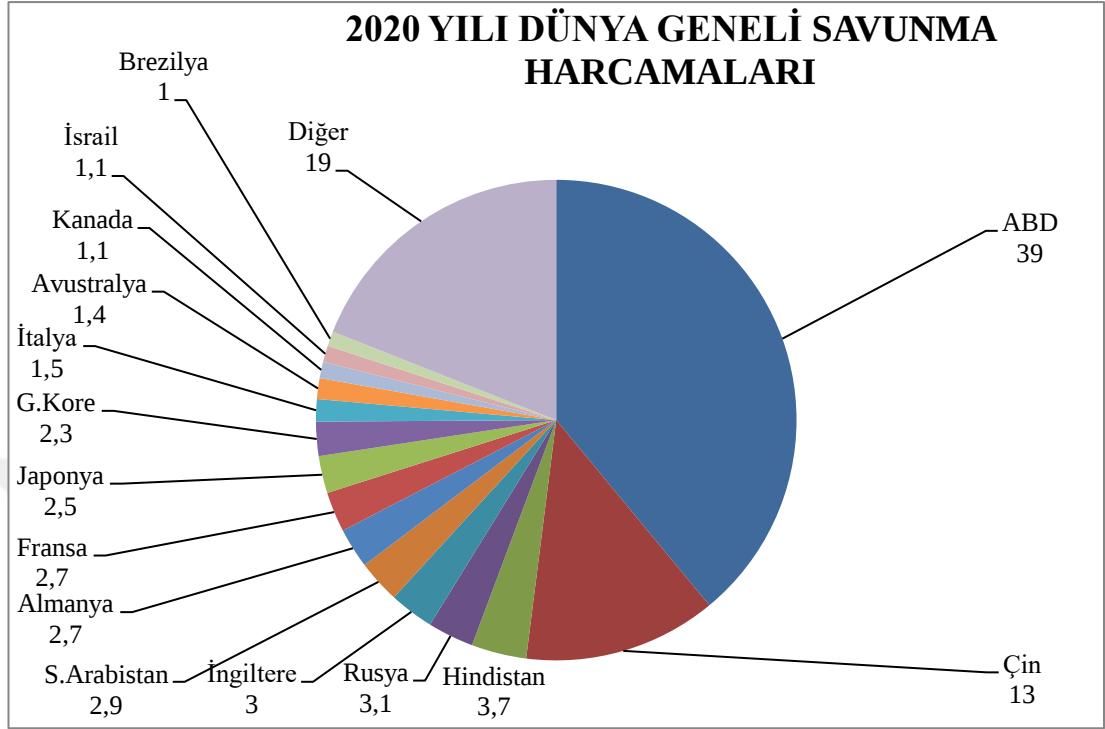
Bu tarz bir yaklaşıma örnek olarak, harekât kararı Mayıs 2007’de alınmasına rağmen bölgeye gönderilecek askerî birliklerin hazırlanmasının Kasım 2007’ye kadar sürdüğü Çad harekâtında Fransa’nın etkisinden çekinen AB devletleri harekâtın kısım kısım sürdürülmesi yönünde karar almışlardır. Bu da harekâtın normalden fazla zaman almasına sebep olmuştur. Fransa’nın sömürgecilikteki oynadığı rol ve Afrika bölgesinde yaratmış olduğu tahribatlar göz önüne alındığında Afrika kıtasında harekât icra edebiliyor olmasının bile Avrupa Birliği açısından bir katkı olarak nitelendirilmesi gerektiği söylenebilir.

2.3. SAVUNMA HARCAMALARININ BÖLGESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE AB’NİN DURUMU

Devletler, güvenliklerini sağlamak için savunma amaçlı harcamalara sürekli olarak devam etmek zorundadırlar. Çünkü vaktinde daha az maliyetlere katlanılmadığı için savunmada açılacak gedikleri, sonradan çok daha yüksek maliyetlere katlanarak kapatmaya çalışmak ihtimal dahilindedir. Bu yüzden savunmaya gereken önemi gösteren devletler harcama yapmaktan da çekinmemektedirler. Bazı bölgeler bulundukları coğrafya itibarıyla savunma harcamalarına fazla ihtiyaç duymazken, dünyadaki siyasi konumunu korumak ve geliştirmek isteyen küresel güçler ve Orta Doğu gibi savaşın bitmediği bölgelerdeki ülkeler ciddi anlamda savunma harcamaları gerçekleştirmektedir (Durgun, Ö., & Timur, M. C., 2017: 127).

Stockholm Uluslararası Barış ve Araştırma Enstitüsü SIPRI açık kaynaklar üzerinden dünyada gerçekleştirilen savunma harcamalarını, savunma yatırımlarını ve savunma alanındaki gelişmeleri yıllık olarak araştırmakta ve raporlamaktadır. Çalışmanın bu kısmında SIPRI tarafından yapılan bölgesel sınıflandırmaya uygun bir şekilde dünya savunma harcamaları Afrika, Amerika, Asya ve Okyanusya, Avrupa ve Ortadoğu şeklinde beş bölgeye ayrılmış olarak incelenecektir. Bölgesel değerlendirme sonunda Avrupa Birliği’nin dünyadaki savunma harcamaları üzerinde durulmuş ve okuyucuya bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. SIPRI’nin bölge sınıflandırmasında Rusya Federasyonu’nun da Avrupa kıtası içerisinde yer alıyor olması durumu da dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Şekil 13: 2020 Yılı Dünya Geneli Savunma Harcamaları

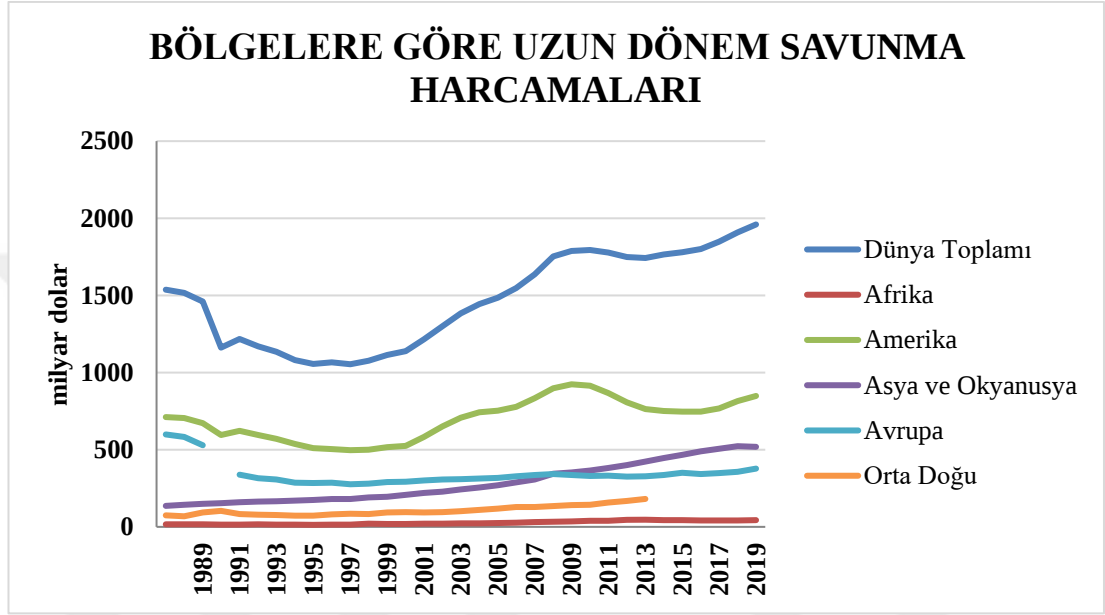

Kaynak: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/MS.MIL.XPND.CD?downloadformat=excel>

Yukarıda sunulan Şekil 13'te 2020 yılında dünya genelinde yapılan savunma harcamalarının ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre söz konusu bir yıllık süreçte %39'luk oranla en fazla savunma harcaması yapan ülke ABD olurken, ABD'nin hemen arkasında son yıllardaki özellikle ekonomik alanda sergilediği kalkınma ile küresel bir güç olarak beliren Çin ikinci sırada yer almaktadır. Savunma harcamalarında son 26 yıldır sürekli bir artış ortaya koyan Çin giderek toplam harcamalardaki payını artırmaktadır.

En fazla savunma harcaması yapan ilk onbeş ülkenin gösterildiği bu grafikte AB üyeliğinden çıkan Birleşik Krallık (İngiltere) %3 ile 5., AB üyesi Almanya %2,7 ile 7., Fransa %2,7 ile 8., İtalya %1,5 ile 11. sırada yer almıştır.²

Şekil 14: Bölgelere Göre Uzun Dönem Savunma Harcamaları

Kaynak: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/MS.MIL.XPND.CD?downloadformat=excel>

Şekil 14'te bölgesel olarak uzun dönemli savunma harcamaları gösterilmiştir.³ Görüldüğü üzere ABD etkisiyle Amerika kıtası savunma harcamaları açısından diğer bölgelere önemli ölçüde fark atmıştır. Asya ve Okyanusya bölgesi de büyük ölçüde giderek gelişen ekonomileri dolayısıyla savunma harcamalarında artan bir grafiğe sahiptir. 2000'li yıllardan itibaren ikinciliği Asya ve Okyanusya bölgesine kaptıran Avrupa bölgesinde AB ülkelerinin yanı sıra Rusya Federasyonu da önemli bir savunma harcaması yapan ülke olarak gözden kaçırılmamalıdır.

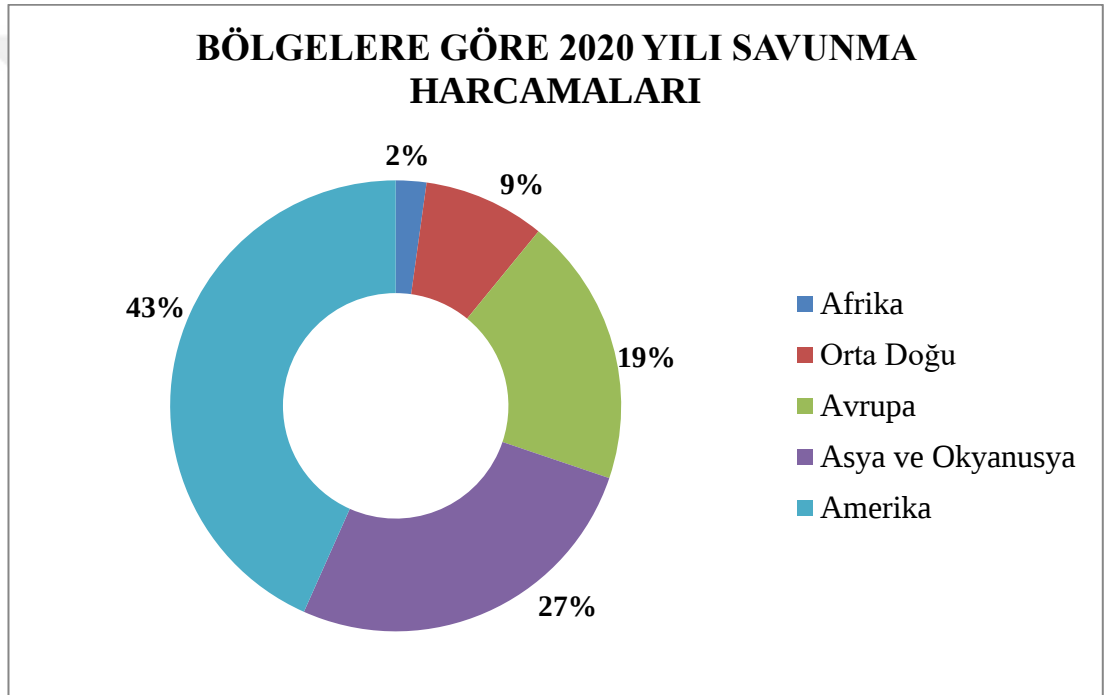
² Çalışmanın analizleri 10 yıl ve üzeri süre için yapılan savunma harcamalarını kapsadığı için kıyaslamaların sağlıklı sonuç vermesi adına İngiltere BREXIT sonrası dönemde de AB hesaplamalarına dahil edilmiştir ancak 2020 yılı için münferit yapılan hesaplamalar ve oluşturulan grafiklerde AB hesaplamaları dışında tutulmuştur.

³ Grafikte eksik olan bölümler ilgili yıllara ait verilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

2020 yılında dünya genelinde toplam 1960 milyar dolar savunma harcaması yapılarak 2 trilyon dolara yaklaşılmıştır. 2019 yılında 1909 milyar dolar olan toplam savunma harcamalarında %2,6'lık bir artışla 51 milyar dolarlık fazla harcama yapılarak parasal açıdan (ABD doları cinsinden) tüm zamanların en yüksek savunma harcamasına ulaşılmıştır.

SIPRI'nin yaptığı sınıflandırmaya göre dünyadaki beş bölgenin 2020 yılında yaptığı savunma harcamasına yönelik grafik aşağıda Şekil 15'te sunulmuştur.

Şekil 15: Bölgelere Göre 2020 Yılı Savunma Harcamaları

Kaynak: https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2020_0.xlsx)

2020 yılında dünya genelinde toplam 1960 milyar dolar değerinde savunma harcaması yapılmıştır. Bu rakam şu ana kadar ulaşılan en yüksek savunma harcaması tutarıdır. Yukarıda Şekil 15'te de görüldüğü üzere savunma harcamalarında en büyük paya sahip bölge ABD etkisiyle Amerika kıtalarının olduğu Amerika bölgesidir. %43 gibi çok yüksek bir oranla dünyadaki savunma harcamalarının yarısına yakını bu bölgede yapılmaktadır. İkinci sırada ise başta Çin'in son dönemdeki artan savunma harcamalarının büyük etkisiyle Asya ve Okyanusya bölgesi gelmektedir. Bu bölge de

%27 ile dünyadaki toplam savunma harcamalarının çeyreğinden fazlasını yapmaktadır. AB ülkeleri ve Rusya'nın içinde bulunduğu Avrupa bölgesi ise %19 ile yine önemli bir oranda savunma harcaması yapmaktadır. Petrol zengini ülkelerin çoğunlukta olduğu Orta Doğu bölgesi de %9 oranında savunma harcaması yaparken, büyük oranda gelişmemiş ülkelere oluşan Afrika bölgesinde savunmaya ayrılan bütçelerin toplamı dünya genelinin %2'sini oluşturmaktadır. Afrika kıtası ülkelerinde 2020 yılında savunma harcaması miktarı 43 milyar dolar'dır. 2018 yılına göre savunma harcaması oranı %5 oranında bir artış göstermiştir. Son 10 yıla göre değerlendirme yapıldığında ise %25 oranında bir artış söz konusudur (www.sipri.org, 2022).

Afrika kıtasında, bu çalışmaların bir parçası olarak savunmaya ayrılan bütçe ile sağlığa ayrılan bütçe arasında karşılaştırma yapılmıştır. Kıtanın genelinde görülen ciddi derecedeki sağlık ve açlık sorunuyla mücadele edilen kıtada, GSYİH'nın %1,8'i savunma harcamaları bütçesini, %5,5'i sağlık harcamaları bütçesini oluşturduğu görülmektedir. Bu kıtanın sağlık harcamaları, dünyadaki GSYİH'nın %9,9'u oranındaki genel sağlık harcamasının yarısı düzeyinde olduğu belirtilmiştir. Bu durum askerî harcamalar için sağlık harcamalarından taviz verilmesi durumunda ortaya çıkan açlık ve hastalık gibi problemlerin engellenmesinde ortaya yeni güçlüklerin çıktığını göstermektedir (www.data.worldbank.org, 2022).

2020 yılında Amerika kıtasında yapılan savunma harcamaları 849 milyar dolar ile dünya genelindeki toplam savunma harcamalarının Şekil 15'te görüldüğü üzere %43'ünü oluşturmaktadır. 2019'a göre %3,9 oranında bir artış gözlemlenmektedir. Yalnızca Kuzey Amerika'da (Meksika, ABD, Kanada) yapılan savunma harcaması, tüm kıtaya oranla %93'lük bir bölüme karşılık gelmektedir. Kanada 22,7, ABD 778, Meksika 6,1 milyar dolar tutarında savunma harcaması yapmıştır. Güney Amerika'da yer alan Brezilya ve Arjantin'in savunma bütçelerinde, bu ülkelerde ortaya çıkan ekonomik kriz ve karışıklıklara rağmen geçen yıla göre sırasıyla %6,3'lük ve %15'lik artışlar görülmektedir (www.sipri.org, 2022).

Asya ve Okyanusya bölgesi, 2020'da gerçekleştirilen savunma bütçeleri bakımından Amerika kıtasından sonra dünyada önde gelen ikinci bölgedir. Bu bölgede, 2020 yılında savunma harcamaları bir önceki yıla göre %2,5'lik bir artış ile 519 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu da toplam savunma harcamalarının

%26,4'ünü oluşturmaktadır. Bu bölgede yer alan Çin'in gücünü giderek artırması diğer ülkelerin devamlı olarak savunmaya önemli düzeyde bütçe ayırmalarına neden olduğu gibi bu bölgedeki ülkelerde uzun süren çatışmalar ve karışıklıklar bu bütçeye verilen önemi artırmaktadır. Asya ve Okyanusya bölgesindeki ülkelerinin savunma harcamaları 2020 yılında son 10 yıl ile karşılaştırma yapıldığında %52 oranında bir artış göstermiştir (www.sipri.org, 2022).

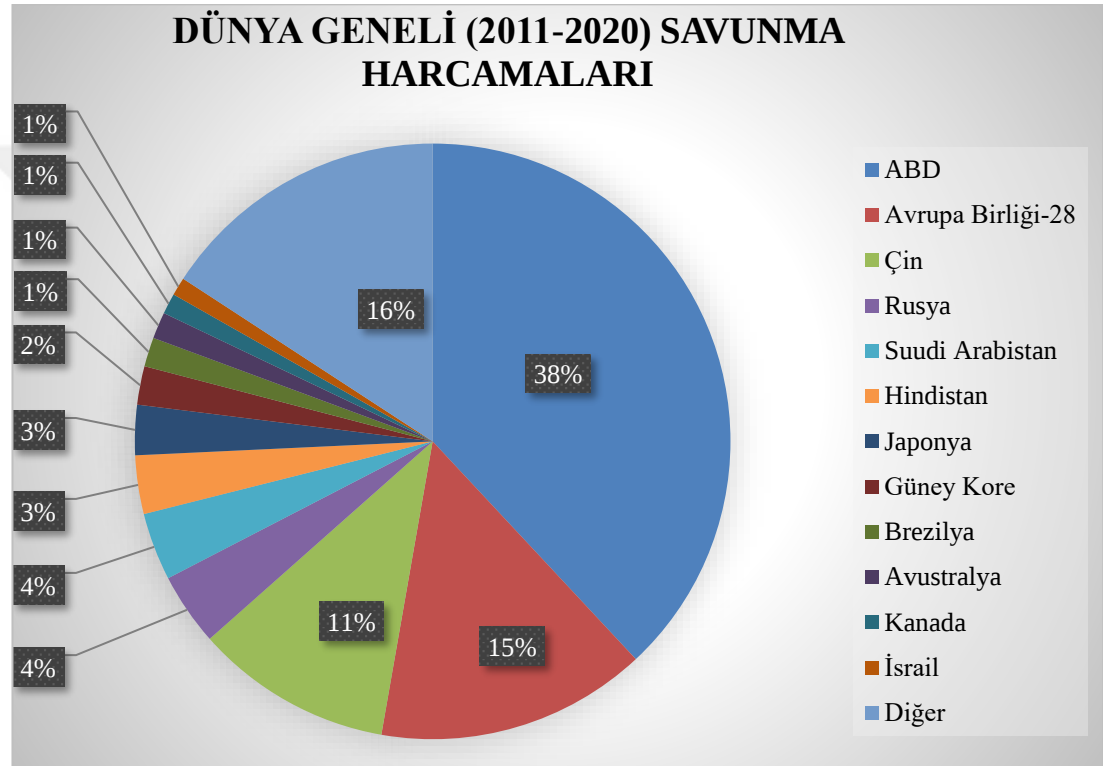
Çin, 2020 yılında da savunmaya ayırdığı bütçesini 2019 yılına göre %5'lik bir oranda 12 milyar dolar artırarak 252 milyar dolar ile dünyanın savunmaya en fazla bütçe ayıran ikinci ülkesi olmuştur. Yalnızca Çin'in savunma bütçesi dünya genelindeki toplam bütçenin yaklaşık %13'ünü oluşturmaktadır. Aynı şekilde Hindistan'ın savunma harcamaları 2020'de bir önceki yıla göre %2 oranında bir artış göstererek 72,8 milyar dolar ile dünyada üçüncü sırada yerini almıştır.

Avrupa bölgesinde ise savunma harcamaları 2019 yılında 363 milyar dolar iken 2020 yılında %4 oranında bir artışla 378 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Aynı zamanda son 10 yıla kıyasla %14,5 oranında bir artış görülmektedir. Bu durum Avrupa'nın savunmaya yönelik verdiği önemi de yansıtmaktadır. Avrupa bölgesinde yapılan 378 milyar dolar tutarındaki savunma harcamasının 33 milyar doları Polonya'nın 13 milyar dolarla en çok harcama yapan ülke konumunda olduğu Orta Avrupa'da, 76 milyar doları Rusya'nın 61 milyar dolarla ilk sırada yer aldığı Doğu Avrupa'da ve 268 milyar dolarlık büyük kısmı da İngiltere'nin 59, Almanya'nın 52, Fransa'nın 52, İtalya'nın 28, İspanya'nın 17 ve Hollanda'nın 12 milyar dolarla yer aldığı Batı Avrupa'da gerçekleşmiştir.

Orta Doğu bölgesinde bulunan kimi ülkelerin savunma bütçelerine dair veri kaynağı bulunmaması nedeniyle SIPRI tarafından net bütçe miktarları belirlenememektedir. Buna göre yapılan analitik ve tahmini değerlendirmelerle bölgede 2020 yılında 171 milyar dolar civarında bir savunma harcaması yapıldığı değerlendirilmektedir. Yukarıda Şekil 15'te oluşturulan grafikte Orta Doğu bölgesinde yapılan savunma harcamaları toplamı bu değerlendirme neticesinde 171 milyar dolar olarak kabul edilmiş ve grafiğe yansıtılmıştır. Orta Doğu bölgesinde son dönemde çok dikkat çekici bir şekilde yüksek miktarlarda savunmaya bütçe ayıran Suudi Arabistan 57 milyar dolar ile ilk sırada yer alırken, kurulduğu günden beri askerî kapasitesine büyük önem veren ve Arap ülkeleriyle girdiği askerî mücadelelerden büyük oranda

galip ayrılan İsrail 21 milyar dolar ile ikinci, son dönemdeki savunma sanayi atılımları ve gerçekleştirdiği projelerle adından söz ettiren ve kendi bölgesinde etkin bir bölgesel güç konumunda olan Türkiye ise 17 milyar dolar ile üçüncü sırada kendine yer bulmuştur. Türkiye'nin hemen ardından da 15 milyar dolarlık savunma harcamasıyla İran gelmektedir (www.sipri.org, 2022).

Şekil 16: Dünya Geneli (2011-2020) Savunma Harcamaları

Kaynak: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/MS.MIL.XPND.CD?downloadformat=excel>

AB'nin Avrupa bölgesi içindeki en önemli unsur olduğu aşikâr olsa da bu bölgedeki kayda değer bütün savunma harcamalarını AB'nin yaptığı söylenemez. Zira dünya sıralamasında dördüncü sırada yer alan Rusya'nın da Avrupa bölgesinde yer aldığından yukarıda bahsedilmiştii. Yukarıda sunulan Şekil 16'daki grafik 2011 ile 2020 yılları arasında AB'nin dünya geneline kıyasla savunma harcamalarındaki yerini görmek adına hazırlanmıştır. 2011-2020 yılları arasında yapılan savunma harcamaları

esas alınarak hazırlanan grafikte İngiltere'nin de içerisinde kabul edildiği AB %15'lik bir oranla ABD'den sonra en fazla savunma harcaması yapan aktör konumunda bulunmaktadır. İngiltere'nin Şekil 13'te gösterildiği üzere dünya savunma harcamalarındaki %3'lük payı dikkate alındığında AB'ye çok önemli bir katkısının olduğu yadsınamaz bir gerçektir (www.data.worldbank.org, 2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZLER İLE SAVUNMA HARCAMALARI VE BÜYÜME KONUSUNDA LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZLER

3.1.1. Araştırma Sorusu

Araştırmanın temel problemi AB ülkeleri arasında savunma harcamaları açısından anlamlı farkların olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu farklılıklar gerek ülkelerin karşılıklı kıyaslaması, gerek gruplandırılmak suretiyle yapılmıştır. Bu kapsamda araştırma sorusu “AB ülkeleri arasında savunma harcamaları bakımından anlamlı farklılıklar var mıdır? Varsa bu farklılıklar nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir.

3.1.2. Hipotezler

Bu çalışmada üç adet hipotez belirlenmiştir. Belirlenen üç adet hipotez şu şekildedir;

Hipotez 1: Savunma harcamalarının GSYİH içindeki ve kamu harcamaları içindeki payı, farklı GSYİH ve ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkeler için farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: Eski Doğu Bloku üyesi AB ülkelerinde yapılan savunma harcamaları 2014 Ukrayna krizi sonrası anlamlı bir şekilde artmıştır.

Hipotez 3: AB ülkelerinin insani gelişmişlik düzeyleri (Human Development Index), kırılganlık seviyeleri (Fragile State Index), kişi başına düşen milli gelirleri, gayrisafi yurtiçi hasılatları ve savunma harcamaları ile büyüme oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmaya yönelik literatür incelendiğinde genelde literatürün savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi esas aldığı görülmüştür. Bu literatür taramasında savunma harcamaları ile çalışmada kullanılan diğer değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik araştırmalardan bahsedilse de çalışmanın esas itibarıyla savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dayanması ve literatürün de bu yönde gelişmiş olmasından dolayı savunma harcamaları-ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ağırlık verilmiştir. Literatür incelendiğinde karşımıza bu alanda yapılmış birçok çalışma çıkmaktadır. Bu tezde yapılan çalışmalardan öne çıkanlara yer verilmiştir. Hiç kuşku yok bu iki değişken arasında bu denli fazla çalışmaya rastlanmasının nedeni; savunma harcamalarının ülkelerin milli gelirlerinde önemli bir orana sahip olmasıdır. Yapılan çalışmalar üç grupta sınıflandırılabilir.

Birinci grupta savunma harcamalarının ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olduğunu ileri süren ve temelde Askerî Keynezyen yaklaşıma dayanan çalışmalar yer alırken, ikinci grupta ekonomik büyümenin yapılan savunma harcamalarını negatif yönde etkilendiğini iddia eden Neoklasik yaklaşım temelli çalışmalar yer almaktadır. Bu iki gruba ilave olarak ise savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında tutarlı bir ilişkinin olmadığını savunan üçüncü grup çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda araştırmacılar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ve uzun, orta, kısa vadede değişen birbirinden farklı sonuçlar elde etmişlerdir (Aizenman, Joshua ve Reuven, Glick, 2003).

Literatürde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ilk inceleyen araştırmacı Emile Benoit olmuştur. Benoit (1978) 1950-1965 arasındaki yılları kapsayan 44 gelişmekte olan ülke üzerinde yaptığı çalışmasında, savunma harcamalarının ekonomik yatırımlar için elzem olan kaynakları tükettiğini ve bu nedenle ekonomik büyümenin önüne geçtiğini öne süren iktisatçıların aksine savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Demirdöğen, 2002). Benoit'nun bu çalışmasıyla ortaya koyduğu iddia, literatüre “Benoit Hipotezi” olarak yerleşmiştir. Benoit bu çalışmasıyla savunma harcamaları ne kadar çok olursa ekonomik büyümenin de o kadar hızlı olacağını, aynı şekilde savunma harcamaları ne kadar az olursa ekonomik büyümenin de orantılı

olarak yavaş seyredeceğini öne sürmüştür. Yaptığı bu çalışmasında panel regresyon ve korelasyon analizini kullanarak iki değişken arasında kuvvetli bir korelasyona ulaşan Benoit (1978) bu sayede birçok araştırmacının dikkatini bu alana çekmiştir. Yaptığı bu çalışmayla Benoit (1978) derin bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Ardından yapılan araştırmaların bir kısmı tarafından desteklenirken; bir kısmı tarafından da eleştirilere maruz kalmıştır. Çalışma yapılan dönemin, seçilen örneklemin ve kullanılan yöntemlerin farklı olmasından dolayı çalışmaların farklı sonuçlar verdiği söylenebilir (Görkem, 2008).

Aynı çalışmada Benoit (1978) savunmaya ayrılan bütçelerin yükselmesi durumunda ekonomide az da olsa bir enflasyonun ortaya çıktığını, bu enflasyonun da savunma harcamalarının uyardığı talep artışından dolayı olduğunu iddia etmiştir. Bu şekilde oluşan enflasyonun ise, ülkenin mevcut üretim kapasitesinin kullanılmasını teşvik ettiğini söylemiştir. Özetle Benoit'e göre eğer gelişmekte olan ülkeler, kaynaklarını verimsiz kullanırlarsa, toplam talepte bir artış yaşanacak ve istihdam artacak ve bu nedenle de ekonomik büyüme sağlanmış olacaktır (Frederiksen ve Looney, 1983:643).

Benoit (1978) çalışmasından sonra savunma harcamaları literatürüne, savunma harcamaları ile ekonomik büyümenin birbirini nasıl etkilediğini tespit etmeye çalışan çok sayıda ampirik çalışma girmiştir. Literatürde bu ilişkiye yönelik olarak yukarıda da belirtilmiş olan iki temel yaklaşım öne çıkmıştır. Bunlar; arz yanlı bir niteliğe sahip olan Askerî Keynesçi Yaklaşım ve talep yanlı niteliği olan Neo-Klasik Yaklaşımdır. Bunlardan Askerî Keynesçi Yaklaşım, canlandırma etkisini ve pozitif dışsallıkları kullanarak savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki kurarken; Neo-Klasik Yaklaşım, negatif dışsallıkları kullanarak savunma harcamalarının ekonomik büyümeye olumsuz bir etki oluşturduğunu öne sürmüştür. Bunlara bir de bahsedilen iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını savunan araştırmacıları eklemek mümkündür (Gümüşdaş, 2010:128).

Frederiksen ve Looney (1983), Benoit (1978)'i destekleyici nitelikte bir çalışma ortaya konmuştur. Gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan çalışmada Benoit'in regresyon modeli kullanılmış, ülkeler ise kaynak zenginliği ve gelir seviyelerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışma sonucunda zengin kaynaklara sahip ülkelerde yapılan savunma harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönde artırırken;

kaynak yoksunu ülkelerde tam tersi bir etki söz konusu olduğu görülmüştür (Gerçeker, 2008:121-122).

Mintz ve Huang (1990), ABD’de 1953-1987 yılları arasında yapılan savunma harcamaları üzerine yaptıkları çalışmada esnek hızlandırıcı model kullanmış ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki anlık, gecikmiş, doğrudan ve dolaylı etkilerini belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmalarının sonunda uzun vadede savunma harcamalarındaki azalmanın ekonomik yatırımları tetikleyeceğini ancak beş yıla kadar olan süreçte savunma harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeye pozitif etki edeceği sonucuna ulaşmışlardır.

1996 yılında yaptığı çalışmasıyla Cohen (1996), savunma harcamalarının yatırım üzerinden ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ileri sürerek Benoit’i destekleyen bir başka araştırmacı olmuştur. Murdoch vd. (1997), da yine benzer şekilde yaptığı çalışmasında bu yönde sonuçlara ulaşmıştır (Karagöl ve Palaz, 2004:289).

Türkiye’de 1956-1994 yılları arasında yapılan savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran Sezgin (2001), 2 ve 3 basamaklı En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanarak yaptığı çalışmasında ekonomik büyümenin savunma harcamaları tarafından uyarıldığı sonucuna varmıştır. Bunun yanı sıra tasarruf ve ticaret dengesi açısından bakıldığında kayda değer bir etkinin olmadığını tespit etmiştir. Bu çalışmaya paralel olarak Yıldırım ve Sezgin (2002), bu defa 1949-1994 yılları arasını baz alarak yaptıkları çalışmada da savunma harcamalarının kısa ve uzun vadede ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği kanaatine ulaşmışlardır (Görkem, 2008).

Wilkins (2004), de 85 ülkeyi değerlendirdiği 1988-2002 yıllarını esas alan araştırmasında savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği kanaatine ulaşmış, sermaye stoku ve iş güvenliğinin ise savunma harcamalarının en çok etkilediği alanlar olduğu sonucuna varmıştır (Lee ve Chen, 2007:265).

Sümer (2005), yaptığı çalışmada Almanya, ABD, Japonya, Fransa gibi gelişmiş ülkeler ile Ermenistan, Azerbaycan, Irak, İran gibi az gelişmiş ülkeleri birlikte değerlendirmiştir. Panel veri analizi yöntemini kullanarak yaptığı 1990-2001 yılları arasını esas alan çalışmasında kendi savunma sanayisini oluşturmuş ve dışa bağımlılığı en az seviyelere indirgemiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi

olumlu etkilediği sonucuna varırken; az gelişmiş ve savunma sanayinde büyük ölçüde dışa bağımlı ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki bu etkinin olumsuz yönde olduğu sonucuna ulaşmıştır (Mantar, 2010:89).

Yukarıda belirtilen Benoit (1978)'in çalışmasını destekleyen çeşitli araştırmacıların yaptığı çalışmaların yanı sıra, Benoit'in çalışmasını eleştirerek vardığı sonucun doğruyu yansıtmadığını iddia eden de birçok çalışma yapılmıştır. Bunların başında Lim (1983) 'in çalışması gelmektedir. Lim (1983) En Küçük Kareler yöntemi kullanarak yaptığı çalışmasında 54 az gelişmiş ülkeyi incelemiş ve savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını savunan bir başka araştırmacı ise Değer'dir.

Değer (1986), 1965-1973 yılları arasını esas aldığı 50 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde yaptığı çalışmayla; bu ülkelerde savunma alanında yapılan çalışmaların ülkelerin teknolojik kabiliyetlerini artırdığını ve ekonomik gelişmişliğe bir şekilde katkı sağladığına değinse de yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin daha fazla olduğunu belirtmektedir. Savunma alanında yapılan harcamalarının ekonominin daha çok ihtiyacı olduğu alanlara kaydırılarak ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağlanacağını öne sürmüştür (Tunçsiper, 2006:90).

Heo (1999), Güney Kore özelinde yaptığı araştırmasında askerî harcamaların özellikle yatırım ve ihracatı azalttığı ve bu yüzden de ekonomik büyümeyi engellediğini ve dolaylı yoldan da olsa Güney Kore'nin reel gelirinde olumsuz etkilere sahip olduğunu savunmuştur (Turan, 2010:34).

Yakovlev (2007) 1965-2000 yıllarını esas alan 28 ülke üzerinde yaptığı çalışmasında askerî harcamalardaki artışın sivil sektör üzerinde *spillover* etkisi yaratan yeni teknolojileri tetiklediğini belirtse de aynı zamanda ortaya çıkardığı enflasyonist baskı ve sivil sektörlerin kaynaklarını kullanması nedeniyle ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini iddia etmiştir (Türk, 2007:37).

Dunne ve Üye (2009) 63'ü ülkeler üzerinde, 40'ı daha küçük gruplar üzerinde olmak üzere 103 çalışma yapmışlardır. Bu çalışmaların %20'sinde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki tespit ederken, %37'sinde bu ilişki negatif yönlü olmuştur. %43 oranda ise bu iki değişken arasında anlamlı bir

ilişkiye rastlanamamıştır. Bu çalışmaların sonucunda negatif yönlü ilişkinin ağır bastığı kanaatine varmışlardır (Zhussipbek, 2008:67).

Panel veri analizi ve regresyon modelini kullanarak 1997-2004 yıllarını esas alan 36 ülke üzerinde çalışma yapan Başar ve Künü (2012), Neoklasik yaklaşımı destekleyen bir başka araştırmacı grup olmuştur (Bailes,2008:115-118).

Savunma harcamaları ile ekonomik büyümenin arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve negatif yönlü olduğunu öne süren araştırmacıların dışında bir de bu iki değişken arasında herhangi bir nedensellik bağının olmadığını iddia eden araştırmacılar vardır (Becher, 2004:349-350).

Joerding (1986) 'in 1962-1977 yıllarını esas alan 57 az gelişmiş ülke üzerinde yaptığı çalışmada; ekonomik büyümenin savunma harcamaları üzerinde yaptığı olumlu etkiden söz ederken, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etki göstermediği sonucuna varmıştır (Bickerton, C.J., B. Irondelle, A. Menon, 2011: 1-21).

Granger nedensellik analizini kullanarak 55 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde yaptığı çalışmada Chowdhury (1991), bu ülkelerin 3'ünde çift yönlü, 15'inde pozitif yönlü, 7'sinde negatif yönlü ilişki tespit ederken, 30'unda ise hiçbir nedensellik bağının olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Buradan hareketle de savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair genel bir ifadenin doğru olmayacağı sonucuna varmıştır (Boehmer, 2010: 249).

Kinsella (1990) ise vektör otoregresyon analizi yöntemiyle yaptığı 1943-1989 yıllarını arasında ABD'nde yapılan savunma harcamalarını esas alan çalışmada, savunma harcamaları ile ekonomik büyümenin temel göstergeleri olan fiyat düzeyi, işsizlik oranı ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi ele almış ve neticede bu değişkenler arasında kayda değer bir bağıntının olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Bickerton, C.J., B. Irondelle, A. Menon, 2011: 1-21).

Sonuç itibarıyla literatürde derinlemesine incelenen savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerinde araştırmacılar tarafından fikir birliğine varıldığı söylenemez. Bazı araştırmalar bu ilişkiyi pozitif yönlü olarak ortaya koyarken, bazıları da negatif yönlü bir ilişkiden söz etmektedirler. Bunlara ilaveten iki değişken arasında herhangi bir nedenselliğin olmadığını öne süren araştırmalar da yapılmıştır. Araştırmaların sonucunda yapılan tespitler; araştırmanın örnekleme,

araştırmanın yapıldığı döneme, araştırma yapılan ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve içlerinde bulundukları tehdit algılarına kadar birçok faktöre bağlı olarak değişmiştir (Eriksson, 2006:45-51).

3.3. SAVUNMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Ekonomik büyüme konusu her ülkenin gücü ve gelişmişliğinin bir göstergesi olarak çok çeşitli ve önemli gelişmeleri ifade etmektedir. Ülkelerin ekonomilerinin büyüme gösterebilmeleri için izlenecek iktisadi ve siyasi adımlar açısından birçok kuram ve anlayış ortaya çıkmıştır. Klasik iktisat, Neo-klasik iktisat ve Keynezyen (Keynesçi) anlayış bu kuramların en önde gelenleridir. Siyasetçi ve iktisatçıların bir bölümü sabit sermaye yatırımlarına; bir bölümü eğitim yatırımlarına odaklanılması gerektiğini öne sürerken diğer bir bölümü ise Ar-Ge, teknolojik modernizasyon ve ilerlemelerin ekonomik büyümede en önemli rolü oynadığını belirtmişlerdir. (Aizenman ve Glick,2003:2).

3.3.1. Keynesçi Yaklaşım

“Bırakın yapsınlar” biçimindeki ekonomik ve politik yaklaşım The Great Depression (Büyük Buhran) zamanına kadar pek çok ekonomist otorite tarafından kabul edilen yaklaşımdır. Ardından geline ve özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde yüksek düzeyde çeşitlilik ve gelişme gösteren sanayi üretimi ile ortaya çıkan işsizlik problemi klasik anlayışın eleştirilmesine neden olmuştur. Klasik iktisatın öncelik verdiği makro ekonomik yaklaşımlar 1929 Büyük Buhranı ile geçerliliğini yitirmiş ve John Maynard Keynes tarafından ortaya atılan ekonomiye devlet müdahalesinin zorunluluğunu savunan düşünceleri etrafında pek çok iktisatçı toplanmıştır (Akça, 2010:16).

Keynesçi ekonomi, kalkınma ve ekonomik büyüme, sermaye dağılımının sağlandığı bir yapı ile adil gelir yapısının oluşturulması, kaynak kullanımında titizlik ve ekonomik istikrarın garanti altına alınabilmesi için devlet eliyle “talep” üzerinde yönlendirme yapması gerektiğini ileri sürmektedir. Askerî Keynezyen iktisat, savunma harcamalarının artması ile ekonomik büyümenin doğru orantılı olduğunu

savunmaktadır. Buna göre, savaş ve savaş ekonomisi koşulları ekonomik büyümeye olumlu etki etmekte ve askerî personel ile askerî yapıların yaşam standartlarını artırmaktadır. Bu yaklaşımda, savunma harcamalarının artması durumunda ülke ekonomisi içinde yeni gelişmelere zemin hazırlayacağı ve ülkedeki genel yaşam standardını olumlu etkileyeceği belirtilmektedir (Boehmer, 2010: 249).

Askerî Keynezyen anlayışta, bu şekilde atılan adımlar en başta talep unsurunu artıran bir etki yaratmakta, stoklar kullanılmakta ve sonrasında arz ile istihdam, yeniden üretim ve teknolojik çalışmalar söz konusu olduğundan sermayelere yol gösterilmektedir. Devlet bütçesinin ayrıldığı birimlerden birisi olan savunma giderleri, ekonomik istikrara katkı sağlamaktadır. Ekonomik durgunluk söz konusu olduğunda bu bütçe artırılabilmekte, enflasyon söz konusu olduğunda daraltılabilmektedir (Akça, 2010:18).

3.3.2. Klasik İktisadi Yaklaşım

Klasik iktisatçı anlayışta, ekonomik faaliyetlerin temelinde şahsi çıkar ve özgürlüklerin yattığı iddia edilmektedir. Talebe devlet eliyle etki edilmesi ekonomik ilerlemeye karşı yanlış bir hareket olacağı ve şahsi çıkarların toplumsal çıkarlarla özdeş bir konuma geldiğinde tam istihdamın kurulacağı öngörüsü klasik iktisatçı yaklaşımın en temel önermelerinden birisidir (Akça, 2010:16).

Yine bu yaklaşıma göre devlet harcamaları üretkenlik göstermeyen sektörlerle yönlendirilmelidir. Devletin harcamalarında mevcut ekonomik gidişatamüdahale edecek düzeyde artışa gidilmesi durumunda klasik anlayışa göre savurganlık ortaya çıkmaktadır. Klasik iktisatta, işlevselliği kurulmuş sektörlerde ekonomi istikrarlı bir yol izlemektedir ve herhangi bir dış unsura ihtiyaç duyulmaksızın bozulmuş bir ekonomi işlevselliğini tekrar yakalayacaktır (Eriksson, 2006:45-51).

Klasik iktisatta, savunma harcamalarının, diğer bütçe kalemlerinden (sağlık veya eğitim gibi) yüksek olması olumlu görülmesi de oturmuş ve istikrarlı bir ekonomik ortam için o devletin çatısı altında bulunan herkesin güven içinde hissetmesinin zorunluluğu savunulmaktadır. Savunma harcamalarının önemine işaret edilmesi açısından klasik iktisadın kurucusu Adam Smith'in "Güvenlik, refahtan daha önemlidir" sözüne atıfta bulunmaktadır (Türk, 2007:37).

3.3.3. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-klasik iktisatçı anlayış savunma harcamaları ile ekonomi arasındaki ilişkinin araştırılmasında “Solow Büyüme Modeli”ni kullanan bir kuramdır. Söz konusu modelde Keynezyen ekonomi anlayışın tam tersi bir rekabet ve istihdam koşulları yer almaktadır (Alınak, 2004). Sermaye ve emek üretim süreci içinde birbirleri ile yerleri değiştirilebilmektedir. Solow büyüme modelinde, Harrod-Domar büyüme modelinin tersine sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve nüfus artışının karşılıklı etkileşimi söz konusudur. Buna göre, nüfus ve iş gücü ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahipken, ekonomik büyümenin nüfus veya işgücü üzerinde bir etkisi yoktur. Aynı şekilde teknolojik ilerleme ekonomik büyümeyi tetiklemekte iken, ekonomik büyümenin teknoloji üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Bu nedenlerle işgücü, nüfus artışı ve teknolojik ilerleme unsurları modelin dışsal değişkenleri olarak ele alınmaktadır (Börekçi ve Yurdakul, 2011:27).

Neo-klasik iktisatta, savunma harcamaları kamu malı ve hizmeti olarak değerlendirilmektedir. Savunma harcamaları ile diğer bütçe kalemleri arasındaki ilişkiye bakılarak ekonomik sonuçların ortaya çıkacağı iddia edilmektedir. Buna göre, bu yaklaşımda savunma harcamaları, ekonomik büyümeye yönelik iyileştirme harcamalarının askerî alana kaydırılması ile ekonomik büyümenin önünü tıkamaktadır. Keynesçi ekonomistler ve neo-klasik ekonomistler meseleyi farklı açılardan ele alsalar da ekonomik büyüme ile savunmaya ayrılan bütçe arasında nedensel bir ilişkinin bulunduğu konusunda birleşmektedirler (Bulutoğlu, 2004:237).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

4.1. VERİLER

Bu çalışmada 2011-2020 dönemi arasındaki veriler kullanılarak seçili makroekonomik göstergeler ışığında Avrupa Birliği'ndeki ülkelerin savunma harcamaları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Makroekonomik göstergeler olarak ABD doları cinsinden savunma harcamaları (SHABD), savunma harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı (SHGSYİH), savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı (SHKAMU), kişi başına düşen savunma harcamaları (KBSH), gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla (KBGSYİH), yıllık büyüme oranı (BÜYÜME), insani gelişmişlik düzeyi (İGD) ve kırılgan ülkeler endeksi (KÜE) verileri seçilmiştir.

4.2. YÖNTEM

Bilimsel bir çalışmada kullanılan veriler normal dağılım özelliği gösteriyorsa, homojense ve örneklem büyüklüğü 30'un üzerindeyse parametrik test yöntemlerinin kullanılması gerekir. Ancak kullanılan veriler bu özelliklerden herhangi birini karşılamıyorsa parametrik olmayan analiz yöntemlerini kullanmak daha doğru sonuçlar verecektir. Bu çalışmada örneklem büyüklüğü 30'un altında olduğu için parametrik olmayan test yöntemlerine başvurulmuştur.

4.2.1. Değişkenler

Çalışmanın bağımlı değişkeni AB ülkelerinin savunma harcamaları [ABD doları cinsinden savunma harcamaları (SHABD), savunma harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı (SHGSYİH), savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı (SHKAMU), kişi başına düşen savunma harcamaları (KBSH)]; bağımsız değişkenleri ise gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla (KBGSYİH), yıllık büyüme oranı (BÜYÜME), insani gelişmişlik

düzeyi (İGD) ve kırılğan ülkeler endeksi (KÜE) verileri olarak belirlenmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler 2011-2020 yılları arasındaki aldıkları değerlerinin aritmetik ortalamaları alınarak belirlenmiştir.

$$\bar{X} = \frac{\sum Xi}{n}$$

Çalışmada kullanılan veriler AB istatistiksel veri tabanı olan www.eurostat.org, Birleşmiş Milletlerin veri tabanı olan www.hdp.undp.org/en/data, Stockholm Uluslar arası Barış ve Araştırma Enstitüsü'nün veri tabanı olan www.sipri.org/databases ve Dünya Bankası'nın veri tabanı olan www.databank.worldbank.org internet sitelerinden elde edilmiştir.

4.2.2. Veri Analizi

İlk aşamada kümeleme analizi yapılırken 28 AB ülkesi için bütün değişkenlerin kullanılması esas alınmıştır. Böylece çalışmada kullanılan değişkenlerin her birinin kümelerde etki etmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden AB ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasılası, kişi başına düşen milli geliri, ekonomik büyüme oranı, kırılğan ülkeler endeksi değerleri, insani gelişmişlik düzeyi rakamları, kişi başına düşen savunma harcamaları, savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranları, savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları ve parasal (ABD doları) olarak yapılan savunma harcamaları değişkenlerinin tamamı hızlı kümeleme (quick cluster) analizine tabi tutulmuş ve bu analiz sonucunda 28 AB ülkesi 4 gruba ayrılmıştır.

Daha sonra bu gruplar arasında *Kruskal-Wallis H Testi* ile gayrisafi yurtiçi hasılası, kişi başına düşen milli geliri, ekonomik büyüme oranı, kırılğan ülkeler endeksi değerleri, insani gelişmişlik düzeyi rakamları, kişi başına düşen savunma harcamaları, savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranları, savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları ve parasal (ABD doları) olarak yapılan savunma harcamaları değişkenlerinin farklarının anlamlı olup olmadığına bakılmıştır. *Kruskal-Wallis H Testi* parametrik olmayan verilere sahip ikiden fazla grubun ölçümlerinin karşılaştırılmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu çalışmada yapılan kümeleme analizi sonucunda 4 grup oluşturulduğundan *Kruskal-Wallis H Testi* kullanılması uygun bir yöntem olmuştur.

Ülke grupları arasında gayrisafi yurt içi hasılası, kişi başına düşen milli gelir, ülkelerin yaptığı savunma harcamalarının parasal(Amerikan Doları) ortalamaları ve gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkenleri açısından yapılan karşılaştırmadan sonra, Avrupa kıtasında güvenlik kaygılarını önemli ölçüde artıran ve özellikle Doğu Avrupa ülkelerini daha fazla savunma harcaması yapmaya iten Ukrayna krizinin öncesi ve sonrasına ilişkin eski Doğu Bloku üyesi AB ülkeleri ile diğer AB ülkeleri *İlişkili Örneklem Çift Yönlü Varyans Analizi* yöntemi ile karşılaştırılmış ve arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Yapılmış olan bu karşılaştırmalı analizde eski Doğu Bloku üyesi 9 AB ülkesi ile diğer 19 ülkenin 2010-2014 yılları ve 2015-2020 yılları arasında yaptığı kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) kıyaslanmıştır. Yukarıda belirtilen iki grup için iki farklı dönem arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı test edilmiştir.

Analizlerin son aşamasında ise Spearman Korelasyon testi ile değişkenler arasında çift veya tek yönlü negatif ya da pozitif bir ilişkinin varlığı test edilmiştir. Öncelikle 2011-2020 yılları arasında 28 AB ülkesinin insani gelişmişlik düzeyleri (İGD), kırılgan ülke endeksi (KÜE) puanları, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılları (KBGSYİH), gayrisafi yurtiçi hasılları (GSYİH) ve büyüme oranları (BÜYÜME) ile savunma harcamalarının parasal (Amerikan Doları) değeri (SHABD), savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH), savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ve kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) arasında bir korelasyonun olup olmadığı *Spearman Korelasyon Analizi* marifetiyle test edilmiştir.

Korelasyon analizi ile iki farklı değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi edinilebilir ancak korelasyon, neden-sonuç ilişkisinin göstergesi değildir. Çalışmada yapılan Spearman Korelasyon Analizi ile değişkenler arasında herhangi bir neden sonuç ilişkisinin varlığından ziyade ilişkinin olup olmadığı, varsa hangi yönde (pozitif veya negatif) bir ilişkinin olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada yapılan analizlerde IBM SPSS 25 ve Microsoft Excel 365 programlarından faydalanılmıştır. Öncelikli olarak 2011-2020 yılları arasındaki verilerin Microsoft Excel 365 programı marifetiyle aritmetik ortalamaları alınarak IBM SPSS 25 programında kullanılacak değişkenler tespit edilmiş, müteakiben de tespit edilen değişkenler analizlerde kullanılmıştır.

4.3. BULGULAR

4.3.1. Kümeleme (Cluster) Analizi

Kümeleme analizi yapılırken bütün değişkenlerin kullanılması esas alınmıştır. Böylece çalışmada kullanılan değişkenlerin her birinin kümelerde etki etmesi sağlanmıştır. Bu yüzden AB ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasılası, kişi başına düşen milli geliri, ekonomik büyüme oranı, kırılgan ülkeler endeksi değerleri, insani gelişmişlik düzeyi rakamları, kişi başına düşen savunma harcamaları, savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranları, savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları ve parasal (ABD doları) olarak yapılan savunma harcamaları değişkenlerinin tamamı hızlı kümeleme (quick cluster) analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 3: Tüm Değişkenler İçin Kümeleme Analizi

ANOVA						
	Küme		Hata		F	Anlamlılık Düzeyi (AD)
	Kareler Ortalaması (KO)	Serbestlik Derecesi (SD)	Kareler Ortalaması (KO)	Serbestlik Derecesi (SD)		
SHKAMU	0,550	3	1,604	24	0,343	0,795
SHGSYİH	0,229	3	0,260	24	0,881	0,465
GSYİH	820737455254035 0000000000,000	3	468992447317 099000000000	24	175,0 00	0,000
KBGSYİH	114224714,781	3	561301821,69	24	0,203	0,893
SHABD	211756636309804 0000000,000	3	293521324993 27800000,000	24	72,14 4	0,000
KÜE	0,897	3	1,424	24	0,630	0,603
BÜYÜME	3,509	3	2,878	24	1,219	0,324
KBSH	22934,844	3	38273,247	24	0,599	0,622
İGD	0,002	3	0,001	24	1,195	0,333
F değeri, büyük olan varyansın küçük olan varyansa oranı dikkate alınarak hesaplanır.						

Yukarıda Tablo 1’de görüldüğü üzere kümeleme analizinde kullanılan değişkenlerin varyans analizleri sonucunda sig. (significance=anlamlılık) değerinin sadece ikisinin (GSYİH ve ABD doları cinsinden yapılan Savunma Harcamaları (SHABD)) anlamlı olduğu ($P < 0,05$), diğer değişkenlerin bu analizde kümelemeye etkisinin olmadığını görülmektedir.

Tablo 4: Tüm Değişkenler İçin Yapılan Kümeleme Analizi Ülke Dağılımı

ÜLKE DAĞILIMI		
Küme	1	1,000
	2	3,000
	3	2,000
	4	22,000
Geçerli		28,000
Eksik		0,000

Tüm değişkenlerin kullanıldığı bu analizde kümelerin ikisinde birim sayısı toplam sayının %10’undan az olduğundan sağlıklı bir kümeleme analizi olduğu söylenemez. Bu sebeple diğer değişkenler çıkarılıp kümeleme analizi tekrarlanmıştır.

Tablo 5: GSYİH ve SHABD Değişkenleri Kümeleme Analizi

ANOVA						
	Küme		Hata		F	AD
	KO	SD	KO	SD		
GSYİH	8207374552540350000000000	3	46899244731709900000000	24	175,00	0,000
	0		0		0	
SHABD	21175663630980400000000	3	293521324993278000000	24	72,144	0,000
F değeri, büyük olan varyansın küçük olan varyansa oranı dikkate alınarak hesaplanır.						

Tablo 6: GSYİH ve SHABD Değişkenleri Kümeleme Analizi Ülke Dağılımı

ÜLKE DAĞILIMI		
Küme	1	1,000
	2	3,000
	3	2,000
	4	22,000
Geçerli		28,000
Eksik		0,000

Tablo 7: GSYİH ve SHABD Dışındaki Değişkenler İçin Kümeleme Analizi

ANOVA						
	Küme		Hata		F	AD
	KO	SD	KO	SD		
SHKAMU	5,045	3	1,042	24	4,840	0,009
KBGSYİH	4347755607,716	3	32110460,076	24	135,400	0,000
SHGSYİH	0,597	3	0,214	24	2,783	0,063
KÜE	7,136	3	0,644	24	11,085	0,000
BÜYÜME	0,425	3	3,264	24	0,130	0,941
KBSH	118233,059	3	26360,970	24	4,485	0,012
İGD	0,009	3	0,000	24	22,418	0,000
F değeri, büyük olan varyansın küçük olan varyansa oranı dikkate alınarak hesaplanır.						

Tablo 8: GSYİH ve SHABD Dışındaki Değişkenler İçin Kümeleme Analizi Ülke Dağılımı

ÜLKE DAĞILIMI		
Küme	1	1,000
	2	10,000
	3	5,000
	4	12,000
Geçerli		28,000
Eksik		0,000

Yukarıda kümelemeye etkisi olmayan değişkenleri çıkararak yapılan analiz sonuçları sunulmuştur. Analize sokulan değişkenlerin kümelemede anlamlı bir etki oluşturduğu görülse de kümelerin birim sayılarındaki azlık yapılan analizin istenen seviyede olmadığını göstermektedir. Bu nedenle kümeleme analizine etki etmediği ortaya konulan değişkenler ayrı bir kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Bu yöntemle değişkenler farklı kombinasyonlarda kümeleme analizine sokularak anlamlılık değerleri ($p < 0,05$) sağlanacak şekilde dört farklı kümeleme analizi yapılmıştır. Dört kümeleme analizi sonrasında ortaya çıkan Kümeleme Analizi (KA) değişkenleri nihai bir kümeleme analizine sokularak hem bütün değişkenlerin anlamlı olduğu ($P < 0,05$), hem de ortaya çıkan küme eleman sayılarının toplam eleman sayısının %10'undan fazla olduğu dört farklı grup belirlenmiştir. Aşağıda yapılan nihai kümeleme analizinin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 9: Oluşturulan Ara Kümeler İçin Kümeleme Analizi

ANOVA						
	Küme		Hata		F	AD
	KO	SD	KO	SD		
KA_TÜM_DEĞİŞKENLER	5,394	3	0,104	24	51,866	0,000
KA_GSYİH_SHABD	5,394	3	0,104	24	51,866	0,000
KA_DİĞER	6,173	3	0,312	24	19,800	0,000
KA_SHGSYİH_BÜYÜME	14,722	3	0,105	24	140,546	0,000
F değeri, büyük olan varyansın küçük olan varyansa oranı dikkate alınarak hesaplanır.						

Tablo 10: Oluşturulan Ara Kümeler İçin Yapılan Kümeleme Analizi Ülke Dağılımı

ÜLKE DAĞILIMI		
Küme	1	4,000
	2	7,000
	3	8,000
	4	9,000
Geçerli		28,000
Eksik		0,000

Yapılan kümeleme analizi sonucunda birinci grup ülkeler; Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya, ikinci grup ülkeler; Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Lüksemburg, üçüncü grup ülkeler; Estonya, İrlanda, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya ve Romanya, dördüncü grup ülkeler; Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, İspanya, Kıbrıs (GKRY), Portekiz, Slovenya, Slovakya, Yunanistan olarak tespit edilmiştir.

4.3.2 Kruskal Wallis H Testi

Ülke gruplarını belirledikten sonra bu gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Kümeleme analizi sonucunda ortaya çıkan gruplar arasında değişkenler açısından kaydadeğer bir farkın olup olmadığı Kruskal Wallis testi marifetiyle denenmiştir. Aşağıda Kruskal Wallis testinin sonuçları sunulmuştur. Buna göre testin anlamlılık değeri (Asymp.Sig.) $p < 0.05$ olan değişkenlerde gruplar arasında en az birinin diğerlerinden anlamlı bir şekilde farklı olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Ülke Grupları Arası Kruskal Wallis Testi

TEST İSTATİSTİKLERİ ^{a, b}									
	SHKAMU	GSYİH	KBGSYİH	SHGSYİH	SHABD	KÜE	BÜYÜME	KBSH	İGD
Kruskal-Wallis H	7,335	14,773	16,491	4,932	12,179	12,612	17,472	9,633	12,851
SD	3	3	3	3	3	3	3	3	3
AD	0,062	0,002	0,001	0,177	0,007	0,006	0,001	0,022	0,005
a. Kruskal Wallis Testi									
b. Grup Değişkeni: KA_DÖRTLÜ									

Test sonuçları, gruplar arasında savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı ve SHKAMU, $P=0.062>0.05$ ve savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı SHGSYİH, $P=0.177>0.05$ bakımından anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koyarken; gayrisafi yurtiçi hasıla, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla, parasal olarak savunma harcamaları (ABD doları), kırılğan ülke endeksi, büyüme oranları, kişi başına savunma harcaması ve insani gelişmişlik düzeyi bakımından anlamlı farkların varlığını göstermektedir. Ancak bu test gruplardan hangisinin hangisi ile arasında anlamlı bir fark olduğunu tespit etme imkanına sahip değildir. Böyle bir farkı ortaya koyabilmek için parametrik verilerde yapılan varyans analizi (ANOVA) ile yapılan çoklu karşılaştırma (post-hoc) testlerine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada çoklu karşılaştırma (post-hoc) testlerinden Tamhane'nın T2 testi uygulanmıştır. Tamhane'nın T2'si ölçülü bir testtir. Hücre boyutlarının eşit olmadığı veya varyansların homojenliğinin ihlal edildiği durumlarda, Tukey'in HSD'sinden daha uygun olduğu düşünülür (Hochberg ve Tamhane, 1987).

Tamhane testi uygulandığında;

Gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni açısından birinci grubun (Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya) diğer üç gruptan anlamlı bir şekilde farklı olduğu, diğer grupların ise kendi aralarında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Parasal bazda savunma harcamaları (ABD Doları) açısından bakıldığında, birinci grubun diğer tüm gruplardan anlamlı derecede farklı olduğu buna mukabil diğer grupların kendi aralarında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılaya bakıldığında, ikinci grup (Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Lüksemburg) ile üçüncü grup (Estonya, İrlanda, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya ve Romanya) ve dördüncü grubun (Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, İspanya, Kıbrıs(GKRY), Portekiz, Slovenya, Slovakya, Yunanistan) arasında; birinci grupla dördüncü grubun arasında belirgin bir farkın olduğu, birinci grupla iki ve üçüncü grubun ve üçüncü grupla dördüncü grubun arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Kırılğan ülke endeksi verileri açısından bakıldığında, ikinci grubun üçüncü grup ve dördüncü grup ile aralarında belirgin bir farka rastlanırken, birinci grubun diğer gruplara karşı ve ikinci grup ile üçüncü grubun kendi aralarında belirgin bir farka rastlanmamıştır.

Kişi başına düşen savunma harcamaları açısından bakıldığında, ikinci grubun üçüncü grup ve dördüncü grup ile aralarında belirgin bir farka rastlanırken, birinci grubun diğer gruplara karşı ve ikinci grup ile üçüncü grubun kendi aralarında belirgin bir farka rastlanmamıştır.

İnsani gelişmişlik düzeyi verileri açısından bakıldığında, ikinci grubun üçüncü grup ve dördüncü grup arasında anlamlı bir fark var iken, birinci grubun diğer gruplarla ve ayrıca üçüncü grup ile dördüncü grup arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Büyüme oranları açısından bakıldığında, üçüncü grubun diğer gruplarla anlamlı derecede ayrıştığı görülürken diğer grupların kendi aralarında anlamlı bir farka rastlanmadığı tespit edilmiştir.

4.3.3 İlişkili Örneklem Çift Yönlü Varyans Analizi

Ülke grupları arasında insani gelişmişlik düzeyleri (İGD), kırılgan ülke endeksi (KÜE) puanları, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılları (KBGSYİH), gayrisafi yurtiçi hasılları (GSYİH), büyüme oranları (BÜYÜME), savunma harcamalarının parasal (Amerikan Doları) değeri (SHABD), savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH), savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ve kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) değişkenleri açısından yapılan karşılaştırmadan sonra, Avrupa kıtasında güvenlik kaygılarını önemli ölçüde artıran ve özellikle Doğu Avrupa Ülkelerini daha fazla savunma harcaması yapmaya iten Ukrayna krizinin öncesi ve sonrasına ilişkin eski Doğu Bloku üyesi AB ülkeleri ile diğer AB ülkeleri ilişkili örneklem çift yönlü varyans analizi yöntemi ile karşılaştırılmış ve arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı test edilmiştir.

Yapılmış olan bu karşılaştırmalı analizde eski Doğu Bloku üyesi 9 AB ülkesi (Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekya ve Slovakya) ile diğer 19 ülkenin 2010-2014 yılları ve 2015-2020 yılları arasında yaptığı kişi başına düşen savunma harcaması kıyaslanmıştır. Yukarıda belirtilen iki grup için iki farklı dönem arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı test edilmiş, *ilişkili örneklem çift yönlü varyans analizi* ile ulaşılan sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 12: Ukrayna Krizine Göre AB Ülkelerinin KBSH Karşılaştırması

TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER				
Bloklar		Ortalama	Standart Sapma	N
KBSH1	Batı Bloku	509,3075	226,15013	19
	Doğu Bloku	178,3025	78,65923	9
	Toplam	402,9130	246,39722	28
KBSH2	Batı Bloku	469,4331	198,71089	19
	Doğu Bloku	258,2880	85,82886	9
	Toplam	401,5650	196,44538	28

Buna göre; Ukrayna krizi öncesi (2010-2014) döneme ait kişi başına düşen savunma harcamalarını ifade eden KBSH1 ile Ukrayna krizi sonrası (2015-2020) döneme ait kişi başına düşen savunma harcamalarını ifade eden KBSH2 arasında yapılan kıyaslamada, Doğu bloku ülkelerinde kişi başına düşen savunma harcamalarında 178 ABD dolarından 258 ABD dolarına doğru %45’lik bir artış olurken, Batı bloku olarak gösterilen diğer ülkelerde 509 ABD dolarından 469 ABD dolarına doğru %8’lik bir düşüş yaşanmıştır. Yukarıdaki tabloda sunulduğu üzere iki dönem arasında iki grupta yaşanan artış ve azalışların birbirini dengelediği ve 28 AB ülkesinin ortalaması dikkate alındığında Ukrayna krizi öncesi (2010-2014) döneme ait kişi başına düşen savunma harcamalarının Ukrayna krizi sonrası (2015-2020) döneme ait kişi başına düşen savunma harcamalarından sadece 1,35 ABD dolar (%0,3’lük bir azalış) fazla olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda “faktör1” olarak adlandırılan gösterge ise 28 AB ülkesindeki Ukrayna krizi öncesi (2010-2014) ve Ukrayna krizi sonrası (2015-2020) döneme ait kişi başına düşen savunma harcamalarında anlamlı bir değişimin yaşanmadığını ($p = 0,103$, $p > 0,05$) ancak dönemler arasındaki kişi başına düşen savunma harcamalarının "BLOKLAR" açısından ($p = 0,00$, $p < 0,05$) anlamlı bir değişime uğradığını ifade etmektedir.

Tablo 13: Ukrayna Krizi Açısından AB Ülkelerinin KBSH Anlamlılık Tablosu

ÇOK DEĞİŞKENLİ TESTLER						
Etki		Değer	F	SD Hipotezi	SD Hatası	AD
Faktör1	Pillai'sTrace	0,099	2,863	1,000	26,000	0,103
	Wilks' Lambda	0,901	2,863	1,000	26,000	0,103
	Hotelling'sTrace	0,110	2,863	1,000	26,000	0,103
	Roy'sLargestRoot	0,110	2,863	1,000	26,000	0,103
Faktör1 * BLOKLAR	Pillai'sTrace	0,496	25,569	1,000	26,000	0,000
	Wilks' Lambda	0,504	25,569	1,000	26,000	0,000
	Hotelling'sTrace	0,983	25,569	1,000	26,000	0,000
	Roy'sLargestRoot	0,983	25,569	1,000	26,000	0,000

Bu veriler ışığında, Ukrayna krizi sonrası savunma harcamalarının AB'nin batı kanadından doğu kanadına doğru kaydığı yorumu yapılabilir. AB genelinde toplam savunma harcamalarının büyük oranda değişmemiş olması istikrarlı bir programın yürütülmüş olduğu anlamına gelmemelidir. Zira Batı Avrupa ülkelerinde bu süreçte önemli düşüşler yaşanmakta iken tam tersi Doğu Avrupa ülkelerinde de Rusya tehditine yönelik olarak savunma harcamalarında kayda değer artışların olduğu yapılan analizler sonucu ortaya çıkmıştır.

Görünen O ki 2022 Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası bu eğilim artarak devam edecek ve Rusya sınırına yakın olan Doğu Avrupa ülkelerinde savunma harcamaları artmaya devam edecektir. Bundan sonraki dönemin önceki dönemden farkı ise bu sefer Batı Avrupa ülkelerinin de Rusya tehditine kayıtsız kalamayacağı ve savunma harcamalarında önemli artışlar yapacağı ihtimalinin belirmesidir. Zira Almanya Şansölyesi Scholz'ün savunma harcamalarını 100 milyar dolara çıkaracaklarını beyan etmesi de bunun bir işaretidir. (<https://www.defensenews.com/>)

4.3.4. Spearman Korelasyon Analizi

Tablo 14: AB Ülkeleri Büyüme ve Savunma Harcamaları İlişkisi

KORELASYON									
			BÜYÜME	SHKAMU	KBS H	SHABD	İGD	SHGSYİH	KÜE
Spearman'ın Rho (p) Katsayısı	BÜYÜME	Korelasyon Katsayısı	1,000	-0,135	- 0,206	-,568**	-0,111	-0,337	-0,027
		Anlamlılık (İkiYönlü)		0,495	0,292	0,002	0,573	0,080	0,890
		N	28	28	28	28	28	28	28
	SHKAMU	Korelasyon Katsayısı	-0,135	1,000	- 0,240	0,199	-,529**	,929**	,628**
		Anlamlılık (İkiYönlü)	0,495		0,219	0,311	0,004	0,000	0,000
		N	28	28	28	28	28	28	28
	KBSH	Korelasyon Katsayısı	-0,206	-0,240	1,000	0,129	,507**	-0,073	-,453*
		Anlamlılık (İkiYönlü)	0,292	0,219		0,512	0,006	0,711	0,016
		N	28	28	28	28	28	28	28
	SHABD	Korelasyon Katsayısı	-,568**	0,199	0,129	1,000	0,354	0,302	-0,139
		Anlamlılık (İkiYönlü)	0,002	0,311	0,512		0,064	0,119	0,480
		N	28	28	28	28	28	28	28
	İGD	Korelasyon Katsayısı	-0,111	-,529**	,507* *	0,354	1,000	-,432*	-,775**

		Anlamlılık (İkiYönlü)	0,573	0,004	0,006	0,064		0,022	0,000
		N	28	28	28	28	28	28	28
	SHGSYİH	Korelasyon Katsayısı	-0,337	,929**	- 0,073	0,302	-,432*	1,000	,500**
		Anlamlılık (İkiYönlü)	0,080	0,000	0,711	0,119	0,022		0,007
		N	28	28	28	28	28	28	28
	KÜE	Korelasyon Katsayısı	-0,027	,628**	- ,453*	-0,139	-,775**	,500**	1,000
		Anlamlılık (İkiYönlü)	0,890	0,000	0,016	0,480	0,000	0,007	
		N	28	28	28	28	28	28	28
**. Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlı (İkiYönlü).									
*. Korelasyon 0.05 seviyesinde anlamlı (İkiYönlü).									

Çalışmada kullanılan AB ülkelerinin 2011-2020 yılları arasındaki savunma harcamalarına ait değişkenlerin her birinin büyüme oranı ile arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespit etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz yapılırken verilerin parametrik olmamasından dolayı Spearman Korelasyon Analizine başvurulmuştur.

Korelasyon katsayısı ifadesinin karşısındaki rakam “r” ile ifade edilir ve – 1 ile + 1 arasında bir değer alır. Burada ilişkinin yönünü “r” nin işareti, derecesini ise katsayının büyüklüğü belirler. Eksi değerler bir değişken artarken diğerinin azaldığını, artı değerler ise her iki değişkenin aldığı değerlerin birlikte artış ve azalış gösterdiğini ifade etmektedir.

Yukarıda Tablo 14’de görüldüğü üzere Spearman Korelasyon Analizine tabi tutulan 2011-2022 yılları arasında AB ülkelerinin büyüme oranı ortalaması (BÜYÜME) ile ABD doları cinsinden savunma harcamaları (SHABD) ortalaması arasında $P < 0,01$ düzeyinde anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bunun dışında AB ülkelerinin büyüme oranı ortalaması (BÜYÜME) ile savunma

harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı (SHKAMU), kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH), savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH), kırılğan ülkeler endeksi puanı (KÜE) ve insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) değişkenleri arasında $P<0,05$ düzeyinde dahi anlamlı bir ilişkiden söz edilemez.

Tablo 14’de BÜYÜME ve SHABD arasındaki korelasyon katsayısı -0,568 olarak tespit edilmiştir. Buna göre iki değişken arasında eksi yönde kuvvetli bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Bu da bu iki değişken arasında bir neden sonuç ilişkisi olmamakla birlikte, AB ülkelerinde büyüme oranı arttıkça parasal açıdan yapılan savunma harcamasının düştüğü anlamına gelmektedir.

Spearman korelasyon analizine sokulan diğer bir değişken olan savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ile $P<0,01$ düzeyinde savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH), kırılğan ülkeler endeksi puanı (KÜE) ve insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilirken; ABD doları cinsinden savunma harcamaları (SHABD), AB ülkelerinin büyüme oranı ortalaması (BÜYÜME) ve kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) ile anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ile savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH) arasında tespit edilen korelasyon katsayısı olan 0,929 bu iki değişken arasında pozitif yönde çok kuvvetli bir ilişkinin varlığına işaret eder. Benzer şekilde savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ile kırılğan ülkeler endeksi puanı (KÜE) arasında tespit edilen 0,658 katsayısı da bu iki değişken arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişkiye işaret etmektedir. Buna göre ülkelerin kırılğanlık seviyeleri arttıkça savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı da artmaktadır. Bunun yanı sıra savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ile AB ülkelerinin insani gelişmişlik düzeyi puanları (İGD) arasında tespit edilen -0,529 katsayısı bu iki değişken arasında negatif yönde kuvvetli bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Şöyle ki savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) arttıkça insani gelişmişlik düzeyi puanları (İGD) önemli ölçüde azalmaktadır.

Spearman Korelasyon Analizine sokulan bir diğer değişken olan kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) ile $P<0,01$ düzeyinde insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) arasında, $P<0,05$ düzeyinde ise kırılğan ülkeler endeksi puanı (KÜE)

arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) ile $P<0,05$ düzeyinde savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU), savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH), ABD doları cinsinden savunma harcamaları (SHABD), ve AB ülkelerinin büyüme oranı ortalaması (BÜYÜME) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) ile $P<0,01$ düzeyinde insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) arasında tespit edilen 0,507 katsayısı söz konusu iki değişken arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) ile $P<0,05$ düzeyinde kırılgan ülkeler endeksi puanı (KÜE) arasında tespit edilen -0,453 katsayısı da bu iki değişken arasında negative yönlü güçlü bir ilişkinin göstergesidir.

Yukarıda $P<0,01$ düzeyinde insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) ile kişi başına düşen savunma harcaması (KBSH) ve savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Buna ilave olarak insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) $P<0,01$ düzeyinde kırılgan ülkeler endeksi puanı (KÜE) ile, $P<0,05$ düzeyinde ise savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH) ile anlamlı ilişki içerisinde.

İnsani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) ile $P<0,01$ düzeyinde kırılgan ülkeler endeksi puanı (KÜE) arasında tespit edilen -0,775 korelasyon katsayısı negatif yönlü çok güçlü bir ilişkinin göstergesidir. $P<0,01$ düzeyinde insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) ile savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH) arasında tespit edilen -0,432 korelasyon katsayısı da yine ters yönlü güçlü sayılabilecek bir ilişkiye işaret etmektedir.

Savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH) ile $P<0,01$ düzeyinde savunma harcamalarının kamu harcamalarına oranı (SHKAMU) ve $P<0,05$ düzeyinde insani gelişmişlik düzeyi puanı (İGD) arasındaki anlamlı ilişkiden yukarıda bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (SHGSYİH) ile $P<0,01$ düzeyinde kırılgan ülkeler endeksi puanı (KÜE) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkideki korelasyon katsayısı olan 0.500 iki değişken arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir.

SONUÇ

Savunma olgusu, soğuk savaşın sona ermesi ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin önem kazanmasıyla bu dönemde devletler için geri plana atılmış gibi görünse de ülkelerin varlığını sürdürmeleri ve geleceği planlamaları açısından olmazsa olmaz bir faktör olarak hala önemini korumaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle AB'nin ekonomik ve parasal alanda kaydettiği ilerlemeler, AB'nin savunma ve güvenlik alanında Amerika'ya olan bağımlılığını azaltma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada küresel bir güç olma hevesini zaman zaman dile getirmesine rağmen önemli krizlerde adeta sessizliğe gömülen AB'nin üye devletleri arasındaki farklılıklar ele alınmış ve üye ülkeler savunma harcamaları ve buna bağlı değişkenler açısından ele alınarak dört farklı gruba ayrılmışlardır. Bu gruplar arasında dünyada en fazla savunma harcaması yapan ilk onbeş ülke arasında da yer alan İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın oluşturduğu birinci grup diğer AB ülkelerinin oluşturduğu gruplardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bu dört ülkenin yaptığı 2020 yılında savunma harcaması toplam AB savunma harcamasının %66'sını oluşturmakta, kalan %34'lük kısmı da 24 ülke paylaşmaktadır.

Bu çalışmayı AB savunma harcamaları ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan ayıran önemli etkenlerden birisi savunma harcamaları söz konusu olduğunda AB'ye topyekûn bakılmaması, birinci grup olarak adlandırılan dört ülkenin Birliğin savunma politikalarını da şekillendiren başat aktörler olmasının gerekçesinin yapılan analizlere dayandırılmasıdır. Avrupa Birliği, askerî alanda ABD'yi dengeleyecek küresel bir aktör olma niyetini fırsat buldukça dile getirse de ABD'den bu konuda destek alamaması, siyasi birliğini tam olarak sağlayamamış olmasından mütevellit bu konuda tek ses olamaması ve askerî yapısının da NATO'yu ikame edecek boyutta olmamasından dolayı bir türlü istenen askerî güce ulaşamamıştır.

Bu çalışmayı benzerlerinden ayıran bir başka özellik ise Ukrayna Krizi ile başlayan ve 2022 Ukrayna-Rusya Savaşı ile de devam edeceği öngörülen Rus tehdidinin AB ülkelerinde savunma harcamaları dengesini nasıl etkilediğinin analitik yöntemlerle ortaya konulmuş olmasıdır. Çalışmada 2014 yılındaki Ukrayna Krizi ile değişen dengelerin AB'yi nasıl etkilediği *İlişkili Örneklem Çift Yönlü Varyans Analizi* yöntemiyle ortaya konulmuş ve analizin sonucunda savunma harcamalarının 2014

sonrası anlamlı bir biçimde Batı ve Orta Avrupa’da bulunan Avrupa Birliği ülkelerinden Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa’da bulunan ülkelere doğru kaydığı tespiti yapılmıştır.

Çalışmanın benzerlerinden ayrılan bir başka özelliği de savunmaya yönelik birçok değişkenin bir arada kullanılarak aralarındaki ilişkinin test edilmiş olmasıdır. *Spearman Korelasyon Analizi* marifetiyle 2011-2020 yılları arasında 28 AB ülkesinin ABD doları cinsinden savunma harcamaları (SHABD), savunma harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı (SHGSYİH), savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı (SHKAMU), kişi başına düşen savunma harcamaları (KBSH), yıllık büyüme oranı (BÜYÜME), insani gelişmişlik düzeyi (İGD) ve kırılgan ülkeler endeksi (KÜE) oranı değişkenleri arasında bir korelasyonun olup olmadığı test edilmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında ters yönlü kuvvetli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu tespit Lim (1983), Değer (1986) ve Heo (1999)’nun ulaştığı sonuçlar ile örtüşmektedir. Korelasyon analizinde ulaşılan diğer sonuçlar ise kamu harcamalarına oranı açısından savunma harcamalarının artmasıyla kırılgan ülke endeksi puanının arttığı buna karşın insani gelişmişlik düzeyi puanının düştüğü yönündedir. Netice olarak çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Savunma harcamaları açısından AB üye ülkeleri arasında önemli farklılıklar vardır ve bu farklılıklar hangi üye ülkelerin siyaseten başat aktör olup olmayacağını etkileyecek boyuttadır.
- 2014 Ukrayna Krizi sonrası AB ülkelerinde savunma harcamaları açısından anlamlı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklere AB penceresinden bakıldığında savunma harcamalarına ayrılan sermayenin Batı Avrupa ülkelerinden Doğu Avrupa ülkelere doğru kaydığı görülmektedir.
- 28 AB ülkesinin 2010-2020 yılları arasındaki savunma harcamaları üzerinde yapılan analizler neticesinde savunma harcamaları artarken ekonomik büyümenin negatif yönde, insani gelişmişlik düzeyinin negatif yönde, kırılgan ülke endeksi puanının ise pozitif yönde değiştiği ortaya konulmuştur.
- Soğuk savaş sonrası Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve tek kutuplu dünyanın ilan edilmesi ile NATO ve dolayısıyla AB ülkelerinin savunma bütçelerinin

küçülmesi beklenirken parasal açıdan harcamaların arttığı ve yakın dönemde de daha da artacağı ortaya konulmuştur.

- GSYİH'daki artışlara paralel olarak genelde devlet bütçeleri, özelde de onun bir bileşeni olan savunma bütçeleri artmıştır. Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin de hem genişlemesi dolayısıyla hem de GSYİH'sındaki artışlar ve artan tehditler dolayısıyla savunma harcamalarını artırdığı tespit edilmiştir.

- ABD ve Rusya gibi küresel siyasi aktörlerle ile karşılaştırma yapıldığında AB'nin daha yüksek bir nüfusa fakat düşük savunma gücüne sahip olması nedeniyle küresel olaylarda inisiyatif almakta zorlandığı fakat askeri ve siyasi bir aktör olma yolunda çaba harcadığı ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak ortaya konan tespitler ışığında AB'nin kendi varlığını korumak ve gelecekte dünya siyasetinde önemli bir yer tutmak istiyorsa tüm üyeleriyle birlikte elini taşın altına sokarak sorumluluk almak zorunda olduğu, tek kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya doğru evrilen küresel konjonktürde AB'nin de siyasi bir kutup olarak öne çıkmak durumunda olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akça, İ. (2010). *Türkiye’de Askerî -İktisadi Yapı: Durum, Sorunlar, Çözümler*. İstanbul: Tesev Yayınları.

Alınak, M. O. (2004). *Türk Savunma Endüstrileri Hakkında Düşünceler* . 1’nci Ulusal Mühendislik Kongresi., İzmir
<http://web.deu.edu.tr/umk/bildiriler/a2.doc>.(13.03.2022)

Bailes, A. J. (2008). The EU and a beter World What Role for he European Security and Defence Policy? *International Affairs* , 84 (1), 115-130.

Becher, K. (2004). Has-been, Wannabee or Leader: Europe’s Role in the World after the 2003 European Security Strategy. *European Security* , 13 (4), 345-359.

Bickerton, C.J.ve B.Irondelle, A.Menon. (2011). *Security Co-operation beyond the Nation-State: The EU’s Common Security and Defence Policy*, JCMS , 1-21.

Boehmer, C.R. (2010). Economic Growth and Violent International Conflict:1875-1999. *Defence and Peace Economics* , 21 (3), 249-268.

Börekçi, H. (2011). *Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılım Sürecinde Masak*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Brzoska, M. (1995). World military expenditures, *Handbook of Defense Economics*, vol 1. Elsevier, 46-49.

Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*. İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık.

Demirdöğen, Ü. (2002). *Nice Zirvesi Sonrasında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye*. Journal of İstanbul Kültür University.

Durgun, Ö., Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/32935/323502> (03.03.2022)

Efe, H. (2007). AB'nin "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" Oluşturma Çabaları, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 3 (2).

Erbaykal, E. (2007). *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.

Eriksson, A. (2006). *The Building of a Military Capability in the European Union, Some Internal and External Implications*. New York: Routledge.

Esgin, Y. (2010). *Savunma Harcamaları ve Ekonomik Gelisme Arasındaki İlişki: Silah İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Yöntemi İle Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

European Security and Defence College, Handbook on CSDP. (2017) *The Common Security and Defence Policy of the European Union, Third edition*. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/handbook_on_csdp_3rd_edition_jochen_rehrl_federica_mogherini (10.03.2022)

Frederiksen, P. C. (1983). Defense Expenditures and Economic Growth in Developing Countries. *Armed Forces and Society*. 4 (9), s. 633-645.

Gerçeker, Ö. C. (2008). *Avrupa Birliği'nin Silahlanma Politikası ve Avrupa Savunma Sanayisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Görkem, H., Işık, S. (2008). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 15 (2), s. 405-424.

Gümüşdaş, E. (2010). *Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi SBE.

<https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/MS.MIL.XPND.CD?downloadformat=Excel> (10.03.2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2020&start=1960&type=shaded&view=chart&year=2020> (21.02.2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2020&start=1960&type=shaded&view=chart&year=2020> (21.02.2022)

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.CD&country=#> (21.02.2022)

<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/23605?locale=en> (12.03.2022).

https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/images/e/eb/SE_Cofog_web_2022_02_22.xlsx (12.03.2022).

https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Government_expenditure_by_function (12.03.2022)

<https://globalgovernanceprogramme.eui.eu/research-project/eu-global-engagement-database/> (14.03.2022).

https://sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2020_0.xlsx (21.02.2022)

<https://www.defensenews.com/global/europe/2022/02/27/scholz-proposes-100-billion-euro-defense-fund-vows-to-exceed-nato-spending-goal/> (11.03.2022)

https://www.eeas.europa.eu/military-and-civilian-missions-and-operations_en
(14.03.2022).

<https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2021/06/CSDP-HANDBOO-4th-edition.pdf> (15.03.2022)

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/603483/EXPO_IDA\(2020\)603483_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/603483/EXPO_IDA(2020)603483_EN.pdf) (21.02.2022)

<https://www.nytimes.com/2018/11/13/world/europe/merkel-macron-european-army.html> (09.03.2022)

<https://www.sipri.org/media/press-release/2021/world-military-spending-rises-almost-2-trillion-2020> (21.02.2022)

https://www.sipri.org/sites/default/files/2019/11/pb_1911_towards_a_more_capable_eu_civilian_csdp.pdf (22.01.2022)

Im, K.S. ve Pesaran, M.H., Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 53-74.

Joerding, W. (1986). Economic Growth And Defense Spending Granger Causality. *Journal Of Development Economics*, 21 (1), 35-40.

Karagöl, E. (2004). Does Defence Expenditure Deter Economic Growth in Turkey? A Cointegration Analysis. *Defence and Peace Economics*, 15 (3), 289-298.

Lee, C.C., Chen, S.T. (2007). Do Defence Expenditures Spur GDP? A Panel Analysis From OECD and Non-OECD Countries. *Defence and Peace Economics*, 18 (3), 265-280.

Mantar, İ. (2010). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi ve Genişleme Sürecince Transatlantik Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, . İstanbul: Kadir Has Üniversitesi SBE.

Öztürk, L. (2003). *Kamu Harcamaları ile İlgili Teorik Yaklaşımlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Pesaran, M. H. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68 (1), 79-113.

Tunçsiper, N. (2006). *Uluslararası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi . İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Turan, A. (2010). Avrupa Birliği Güvenlik Aktörü Olmaya Ne Kadar Yakın? *Bilge Strateji Dergisi*, 1 (3), 28-51.

Turan, T. (2008). Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Sayıştay Dergisi* (69), 17-35.

Türk, H. K. (2007). *Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi . Adana: Çukurova Üniversitesi SBE.

Zhussipbek, G. (2008). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi . Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Zhussipbek, G. (2009). 2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, DOI: 10.1501/Avraras_0000000065 , 8 (1), 139-164.

Ek 1: AB 2020 Savunma Harcamalarının Sınıflandırması

AB 2020 SAVUNMA HARCAMALARININ SINIFLANDIRMASI						
	Savunma	Askerî Savunma	Sivil Savunma	DışYardım	AR-GE	Diğer
AB-27	1,2	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0
AB-28	1,3	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Avrupa Bölgesi	1,3	1,2	0,0	0,1	0,0	0,0
Belçika	0,9	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Bulgaristan	1,5	1,4	0,1	0,0	:	0,0
Çekya	1,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,1
Danimarka	1,2	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Almanya	1,1	1,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Estonya	2,5	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0
İrlanda	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Yunanistan	2,6	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0
İspanya	0,9	0,8	0,0	0,1	0,0	0,0
Fransa	1,9	1,7	0,0	0,1	0,1	0,1
Hırvatistan	1,1	1,0	0,0	0,0	0,0	0,1
İtalya	1,4	1,3	0,0	0,1	0,0	0,0
Kıbrıs (GKRY)	1,9	1,8	0,0	0,1	0,0	0,0
Letonya	2,5	2,5	0,0	0,0	0,0	0,1
Litvanya	2,3	1,9	0,0	0,0	0,0	0,3
Lüksemburg	0,7	0,6	0,0	0,1	0,0	0,0
Macaristan	1,1	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Malta	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Hollanda	1,3	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Avusturya	0,6	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0

Polonya	1,7	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Portekiz	0,8	0,7	:	0,0	0,0	0,0
Romanya	2,4	2,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Slovenya	1,0	0,8	0,1	0,1	0,0	0,1
Slovakya	1,4	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Finlandiya	1,4	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
İsveç	1,3	1,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Birleşik Krallık	1,9	1,7	0,0	0,0	0,1	0,0

Kaynak:https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/images/e/eb/SE_Cofog_web_2022_02_22.xlsx

Ek 2: AB Askerî ve Sivil Nitelikli Harekâtları Listesi

AB Askerî ve Sivil Nitelikli Harekâtları						
Başlangıç	Bitiş	İsim	Kısaltma	Diğer İsmi	Harekât Türü	Personel Sayısı
31.Mar.03	15.Ara.03	Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'nde Avrupa Birliği Askerî Operasyonu	EUFOR Concordia	Operation Concordia	Kara	400
12.Haz.03	01.Eyl.03	Demokratik Kongo Cumhuriyeti Avrupa Birliği Askerî Operasyonu (2003)	EUFOR Artemis	Operation Artemis	Kara	1800
02.Ara.04	-	Bosna-Hersek Avrupa Birliği Askerî Operasyonu	EUFOR BiH	Operation Althea	Kara	600
12.Haz.06	30.Kas.06	Demokratik Kongo Cumhuriyeti Avrupa Birliği Askerî Operasyonu (2006)	EUFOR RD Congo	-	Kara	2300
17.Mar.08	15.Mar.09	Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti Avrupa Birliği Askerî Operasyonu	EUFOR Tchad/RC A	-	Kara	3700
05.Kas.08	-	Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri Somali	EU NAVFOR Somalia	Operation Atalanta	Deniz	1200
10.Nis.10	-	Avrupa Birliği Somali Eğitim Misyonu	EUTM Somalia	-	Eğitim	100

18.Şub.13	-	Mali Avrupa Birliği Eğitim Misyonu	EUTM Mali	-	Eğitim	500
10.Şub.14	23.Mar.15	Orta Afrika Cumhuriyeti Avrupa Birliği Askerî Operasyonu	EUFOR RCA	-	Kara	600
22.Haz.15	31.Mar.20	Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri Akdeniz	EUNAVF OR Med	Operation Sophia	Deniz	-
16.Tem.16	-	Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Avrupa Birliği Eğitim Misyonu	EUTM RCA	-	Eğitim	-
31.Mar.20	-	Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri Akdeniz	EUNAVF OR Med Irini	Operation Irini	Deniz	-
Nis.14	-	Mali Avrupa Birliği Kapasite Geliştirme Misyonu	EUCAP Sahel Mali	-	Kapasite Geliştirme	-
Tem.12	-	Nijer Avrupa Birliği Kapasite Geliştirme Misyonu	EUCAP Sahel Niger	-	Kapasite Geliştirme	-
16.Tem.12	-	Avrupa Birliği Somali Kapasite Geliştirme Misyonu	EUCAP Somalia	-	Kapasite Geliştirme	-
23.Mar.15	16.Tem.16	Orta Afrika Cumhuriyeti Avrupa Birliği Askerî Danışma Misyonu	EUMAM RCA	-	-	-
Şub.13	Oca.14	Güney Sudan Avrupa Birliği Havacılık Güvenlik Misyonu	EUAVSEC South Sudan	-	-	-
09.Ara.08	-	Kosova Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu	EULEX Kosovo	-	-	-

01.Tem.05	31.Ara.13	Irak Avrupa Birliği Entegre Hukukun Üstünlüğü Misyonu	EUJUST LEX Iraq	-	-	-
12.Şub.08	30.Eyl.10	Gine-Bissau Güvenlik Sektörü Reformunu Destekleyen Avrupa Birliği Misyonu	EUSSR Guinea-Bissau	-	-	-
16.Tem.04	14.Tem.05	Gürcistan Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu	EUJUST Georgia	EUJUST Themis	-	27
08.Haz.05	2016	Demokratik Kongo Cumhuriyeti Avrupa Birliği Güvenlik Sektörü Reform Misyonu	EUSEC RD Congo	-	-	-
01.Eki.08	-	Gürcistan Avrupa Birliği İzleme Misyonu	EUMM Georgia	-	-	-
Ara.14	-	Ukrayna Avrupa Birliği Danışma Misyonu	EUAM Ukraine	-	-	350+
22.Kas.17	-	Irak Avrupa Birliği Danışma Misyonu	EUAM Iraq	-	-	-
12.Nis.05	30.Haz.07	Kinşasa Avrupa Birliği Polis Misyonu	EUPOL Kinshasa	-	Polis	-
01.Tem.07	30.Eyl.14	Demokratik Kongo Cumhuriyeti Avrupa Birliği Polis Misyonu	EUPOL RD Congo	-	Polis	-
15.Ara.03	14.Ara.05	Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti Avrupa Birliği Polis Misyonu	EUPOL FYROM	EUPOL Proxima	Polis	200
01.Oca.03	30.Haz.12	Bosna-Hersek Avrupa Birliği Polis Misyonu	EUPM BiH	-	Polis	770

15.Haz.07	31.Ara.16	Afganistan Avrupa Birliği Polis Misyonu	EUPOL Afghanist an	-	Polis	-
01.Oca.06	-	Avrupa Birliği Filistin Polis Misyonu	EUPOL COPPS	-	Polis	-
01.Ara.05	-	Moldova ve Ukrayna Avrupa Birliği Hudut Destek Misyonu	EUBAM Moldova and Ukraine	-	Hudut Destegđi	-
May.13	-	Avrupa Birliği Libya Entegre Hudut Destek Misyonu	EUBAM Libya	-	Hudut Destegđi	-
25.Kas.05	-	Refah'a Avrupa Birliği Hudut Destek Misyonu	EUBAM Rafah	-	Hudut Destegđi	-
15.Ara.05	14.Haz.06	Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti Avrupa Birliği Polis Danışma Ekibi	EUPAT	-	-	-
18.Tem.05	31.Ara.07	Avrupa Birliği Sudan Afrika Birliği Misyonuna Destegđi	AMIS EU Supportin g Action	-	-	-
11.Ara.02	-	Avrupa Topluluğu Arnavutluk Polis Yardıı Misyonu	PAMECA	-	-	-